

**DONES, TREBALL I
SINDICALISME A CATALUNYA
(1939-1978)**

**Perfils biogràfics del projecte
“Fonts orals i militància sindical”**

**CRISTINA BORDERÍAS
JAVIER T. HURTADO
(Coordinadors)**

Edició Març 1999
Tots els drets reservats
Fundació Cipriano García-Arxiu Històric CONC.
Amb el suport de la Diputació de Barcelona i
la Fundació Catalana de Gas,
i amb la col·laboració de l'Institut Català de la Dona

SUMARI

Presentació. Àngel Rozas Serrano	3
I. Dones, treball i sindicalisme a Catalunya (1939-1978). Cristina Borderías i Javier T. Hurtado	4
II. Perfils biogràfics	
· Joana Agudo i Bataller	6
· Núria Casals i Pérez	10
· Carme Casas i Godessart	16
· Ma. Àngels Franco i Sala	21
· Aurora Gómez Cano	24
· Cinta Llorens i Sanz	29
· Mercedes López Arroyo	33
· Ma. Dolores Martínez i Gallego	37
· Montserrat Milià i Coromina	40
· Olga Miralles i Fossas	44
· Francisca Redondo Cubero	46
· Manuela Rodríguez Lázaro	49
· Ángeles Romero Pérez	54
· M. Eugènia Sánchez i Carraté	58
· Georgina Villanueva Sánchez	61
III. Annexos	
III.1. Taules	
III.1.1 Procedència i trajectòria migratòria de les entrevistades	64
III.1.2. Origen i trajectòria professional dels familiars de les entrevistades	65
III.1.3. Militància sindical i política dels familiars	66
III.1.4. Escolarització i trajectòria laboral de les entrevistades	67
III.1.5. Militància sindical i política de les entrevistades i detencions	68
III.2. Fitxa tècnica de les entrevistes	69

PRESENTACIÓ

Al primer número de la nostra col·lecció "Estudis sobre el món del treball", editat l'any passat, presentàvem el disseny del projecte "Fonts orals i militància sindical. Biografies obreres (1939-1978)". Amb ell es pretén realitzar la recollida de més d'un centenar d'entrevistes en profunditat a dones i homes que han mantingut una llarga trajectòria d'activisme sindical durant la Dictadura franquista i la transició democràtica al nostre país. El número es va donar a conèixer en el marc de les "VI Jornadas historia y fuentes orales", organitzades pel "Seminario de Fuentes Orales" de la Universidad Complutense de Madrid i la Fundació Cultural Santa Teresa. Els nostres plantejaments van suscitar l'interès de diferents grups de recerca i investigadors/res. I de forma especial, l'estímul que ha propiciat per a la resta de membres que conformen avui la Xarxa d'Arxius Històrics de CCOO: els arxius d'Andalusia, Astúries, Galícia, Madrid i País Valencià.

Està previst també incorporar entrevistes realitzades a d'altres col·lectius protagonistes:

- a) advocats i advocades laboralistes que, en part, organitzaren les reivindicacions laborals durant aquells anys;
- i b) "capellans obrers" que proporcionaren aixopluc i suport per desenvolupar les assemblees i l'activisme sindical dels membres de les Comissions.

Així doncs, teniu a les vostres mans el segon volum de l'esmentada col·lecció. En aquesta publicació donem a conèixer el perfil biogràfic de 15 de les cinquanta dones que seran entrevistades dins de l'esmentat projecte. Publicar en primer lloc les biografies de dones sindicalistes significa cridar l'atenció sobre la importància central de la militància de la dona dins del sindicat, quelcom que no sempre hem valorat en la seva justa mesura.

A partir dels criteris recollits al disseny inicial en el qual participaren els membres de la Comissió de direcció i assessorament del projecte, aquest segon volum ha estat coordinat per Cristina Borderías Mondéjar i Javier T. Hurtado. Així mateix, s'ha constituït un grup de treball pel seu desenvolupament general. Anna Alonso Guilera, José Fernando Mota Muñoz i Conxi Villar Garruta en el grup d'entrevistadors. El treball de transcripcions i la confecció dels perfils ha estat a càrrec de Carlos Crespín Paniagua i Juanma García Simal, amb la col·laboració de: Sylvia Colás Onieva, Jordina Escala Esteve, Antonio Fidalgo Lázaro, Gemma Font i Mauri, Alba Román de Sande, Begoña Sarabia.

Aquesta publicació representa, alhora, una continuïtat en la iniciativa de posar a l'abast dels investigadors/res i de la ciutadania en general un tipus d'instrument que faciliti la consulta i difusió de les fonts orals que s'estan creant des de la nostra fundació.

En aquest sentit, us informem que ja s'està treballant en el proper número de la col·lecció, a on es recolliran els perfils biogràfics de 10 membres de les Comissions catalanes, participants en la creació de la primera Comissió Obrera Central de Barcelona, el novembre de 1964, en el teatre annex de la parròquia de Sant Medir, al barri barceloní de Sants.

Tothom interessat en aprofundir en l'estudi d'alguns dels temes plantejats en aquests perfils biogràfics, té l'oportunitat de consultar les transcripcions i els fragments dels enregistraments sonors de les entrevistades dipositades avui a l'Arxiu Històric de la CONC.

Actualment, la nostra secció de fonts orals compta amb el patrimoni sonor resultant del projecte "Biografies obreres...", amb 36 entrevistes realitzades i en procés de desenvolupament. A més té dipositats els fons produïts per recerques realitzades durant els anys vuitanta i noranta: el de Sebastian Balfour: "La dictadura, los trabajadoras y la ciudad: el movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)", constituït per la reproducció de 26 entrevistes fetes a dirigents sindicals catalans, i que han estat cedides gràcies a la col·laboració del Cañada Blanch Center for Contemporary Spanish Studies de Londres. El fons de Dora Palomero Martínez: "Los trabajadoras de Enasa durante el franquismo (1939-1975)", que el conformen 5 entrevistes a treballadors de l'antiga Enasa. I per últim, el fons d'Angelina Puig i Valls: "De Pedro Martínez a Sabadell: l'emigració una realitat no exclusivament econòmica. 1920-1975", amb un total de 17 entrevistes a emigrants granadins.

Voldríem agrair el suport donat per la Diputació de Barcelona i la Fundació Catalana de Gas al llarg dels darrers anys, especialment a Joan Rigol per l'actitud i receptivitat mostrada vers el projecte. Finalment, també cal esmentar la col·laboració de l'Institut Català de la Dona per realitzar aquesta publicació.

Angel Rozas Serrano
President de la FCG-AHCONC

I. Dones, treball i sindicalisme a Catalunya, 1939-1978.

La creació d'una secció de fonts orals dins de l'Arxiu Històric de CCOO de Catalunya es va iniciar l'any 1996, amb el projecte "Biografies Obreres. Fonts orals i Militància Sindical (1939-1978)". Aquest projecte es proposa entrevistar a 116 sindicalistes, així com a un grup de advocats/des i capellans obrers que van tenir relació amb el món sindical durant aquest període. Fins el moment s'han entrevistat a 17 dones i a 19 homes sindicalistes, de les quals hi ha transcrites 25, que es troben a disposició dels investigadors i investigadores. Per tal d'afavorir les consultes de l'esmentat fons oral, l'Arxiu de CCOO de Catalunya disposa a més d'una sèrie d'instruments que informen sobre la trajectòria familiar, laboral, sindical i política dels testimonis, així com d'uns índexs temàtics del contingut de cadascuna de les entrevistes.

La publicació d'aquest volum, amb els perfils biogràfics de 15 entrevistes realitzades a dones sindicalistes té un doble objectiu. Estimular la investigació, oferint nous instruments de coneixement de l'esmentat fons oral. I donar una dimensió social al propòsit de recuperar la memòria de la militància sindical, transferint els resultats d'aquest projecte fora dels estrictes límits d'un arxiu històric. El fet que la primera publicació d'aquest tipus correspongui a entrevistes de dones sindicalistes no és producte de l'atzar, sinó que és producte d'una opció. S'ha volgut amb això estimular un replantejament dels paràmetres amb que ha estat tractada la militància sindical de les dones en l'àmbit de la recerca i en el propi sindicat. Amb tot, aquesta problemàtica va més enllà del terreny sindical, doncs comporta en darrer terme una reflexió sobre les relacions entre treball, família i militància sindical i política; entre privat, públic, ciutadania i democràcia. Unes relacions que no poden abastar-se només des de la perspectiva de classe, sinó també des de la interrelació entre classe i gènere. El convenciment que aquesta reflexió és una tasca que no pot ser resultat només d'una investigació científica i social, sinó d'un procés de diàleg en què ha d'intervenir també l'experiència, la mirada i la paraula de dones militants en el sindicat, però també en els partits, en el feminisme i en d'altres tipus d'associacions cíviques, és el que ha portat a pensar en una publicació que pugui ser accessible a un públic més ampli del que acostuma a freqüentar les sales d'un arxiu històric.

Aquesta és una publicació modesta. Només pretén donar elements que suscitin interès pels fons que s'estan constituint i que invitin a una consulta i a una discussió sobre ells, donant a conèixer el contingut de les entrevistes i dels "perfils" biogràfics de les dones entrevistades. Del contingut de les entrevistes realitzades es donava ja compte detallada al primer número d'Estudis sobre el Món del Treball, al publicar la guia utilitzada per a la realització de les entrevistes. Els "perfils" que ara es publiquen dibuixen a grans trets els itineraris recorreguts per aquestes dones en l'àmbit laboral, sindical, polític, familiar i personal. No pretenen ser una interpretació de les vides d'aquestes dones, quelcom que correspon a les persones, investigadors o no, que treballin amb aquestes fonts, tot i que no desconexem que qualsevol text que aspira a fer intel·ligible un relat fuig difícilment d'una vessant interpretativa.

La militància sindical ha estat una experiència fonamental en la vida d'aquestes dones i és un dels eixos vertebradors de les entrevistes, però no l'únic. Les entrevistes realitzades no són, doncs, relats de militància, sinó relats biogràfics. Tota biografia és, per sí mateixa, inesgotable i tota vida humana comporta, en sí mateix, múltiples biografies. Malgrat això, la definició d'un "punt de mira" és un pas imprescindible per a la preparació d'una entrevista biogràfica. En aquest cas la militància era l'opció que venia definida per les característiques de l'arxiu i del fons oral que es volia crear. Però allò que hem anomenat "biografia d'una militància" és l'eix al voltant del qual convergeixen i en funció del qual es recuperen altres aspectes d'una biografia -vida quotidiana, vida familiar, el treball, el matrimoni...-, única forma en què, per altra banda, ens semblava que podia fer-se intel·ligible una militància sindical. Per això, perquè responen a aquest plantejament globalitzador, la denominació final d'aquest fons oral va ser "Biografies Obreres". Aquest plantejament responia, a més, de forma més adequada a la major complexitat de la vida d'una dona, en la qual les dicotomies clàssiques entre treball, política, família i vida personal són més difícilment identificables.

Aquestes 15 entrevistes no poden ser una mostra, ja que són només les primeres d'un conjunt més ampli de cinquanta biografies de dones, que aniran donant-se a conèixer progressivament i els noms de les quals figuren a l'apartat final d'aquesta publicació. Les entrevistades tenen orígens socio-geogràfics diversos, com diversos són els seus oficis, les seves trajectòries laborals, les seves militàncies polítiques o les seves generacions. Només el conjunt d'entrevistes finalment realitzat podrà recollir adequadament la diversitat que s'aprecia ja en aquest primer grup de biografies.

Això que ara publiquem són tan sols uns ràpids perfils biogràfics, però d'ells emergeixen múltiples suggeriments per a la reflexió, especialment si els projectem sobre les característiques, més conegudes, de la militància sindical masculina. Aquests perfils, construïts a partir de les entrevistes, ens apropen a una experiència i una percepció del sindicalisme i de la política en un clar conflicte amb la cultura sindical masculina. Un conflicte reflectit en les dificultats d'integració en el sindicalisme de classe; en la marginació dels problemes de les dones dels centres d'atenció de la política sindical i en els diferents valors sindicals i polítics. Això reclama l'atenció sobre la necessitat de posar en qüestió les anàlisis

clàssiques que s'han fet sobre la resistència de les dones a participar en els sindicats. I a qüestionar i revisar aspectes fonamentals del caràcter de classe del propi sindicalisme.

Els relats d'aquestes dones desmitifiquen a més altres tòpics sobre les relacions entre dones i sindicalisme. Mostren, efectivament, la importància de la seva militància dins del sindicat, reinterpreten i donen un nou valor a formes de participació considerades sovint com de segon ordre: la creació de xarxes de solidaritat i recolzament a empresonats i represaliats, el seu paper en els aparells i distribució de la propaganda clandestina, en l'organització de la protesta laboral en les empreses amb predomini de dones,... Però a més, i molt especialment les entrevistades de la generació que va viure la guerra, enfront de la masculinització de les estructures i el funcionament sindical, ens parlen de la creació d'espais autònoms gestionats per elles on es posen de manifest formes organitzatives i concepcions diferents del sindicalisme i de la política.

Les diferents edats de les entrevistades ens apropen així mateix al canvi entre generacions. De la generació de la guerra a la que va néixer després d'ella, les dones van guanyant espais dins del sindicat i una major autonomia en la gestió dels seus propis problemes, les seves reivindicacions i les seves pròpies formes d'actuació i d'entendre la militància sindical. Es pot apreciar també un canvi en la importància de la militància respecte d'altres experiències vitals. Canvis que no són aliens de cap manera al nou paper que el feminisme ha anat tenint, no només en els propis valors d'aquestes dones més joves, sinó a nivell social. A les biografies de les dones de les darreres generacions es fa més palès també la relació -no exempta de conflictes- entre feminisme i sindicalisme que marcarà decisivament les seves trajectòries.

Tal com mostren aquestes entrevistes, la posició de les dones en la família juga, així mateix, un paper central en les relacions que mantenen amb el sindicalisme. Malgrat això, cal subratllar, de nou, que aquesta posició no pot ser analitzada exclusivament com a limitació de la participació, o com a element de marginació o exclusió. Perquè si la posició de les dones en la família, per la dimensió del treball de la reproducció o pel poder masculí, ha pogut limitar, efectivament, la participació sindical de les dones, aquesta mateixa posició, en la mesura que ha generat una experiència i una cultura del treball diferent, no inscrita en els valors clàssics d'un sindicalisme masculí, introdueix un sentit crític a aquesta distància de les dones respecte del sindicalisme.

La realització d'aquestes entrevistes a dones constitueix un element imprescindible en la construcció d'una nova memòria del sindicalisme que fins ara ha estat constituint-se gairebé exclusivament en masculí, i són una base per l'anàlisi i la reflexió d'una nova concepció de les formes organitzatives i de les cultures del treball, del sindicalisme i de la política. La publicació d'aquests perfils vol cridar l'atenció sobre la urgència d'aquesta reflexió, a la vegada que sobre la necessitat que aquesta es desenvolupi a partir de l'anàlisi de l'experiència de les pròpies dones. L'esforç realitzat per la Fundació Cipriano García - Arxiu Històric de la CONC en el desenvolupament i difusió del projecte de creació d'un fons oral constitueix una aportació molt important per la història del sindicalisme, del moviment obrer i de les classes treballadores. El fet que s'hagi donat prioritat a les entrevistes de dones farà possible que aquesta història no sigui escrita només des de la perspectiva masculina i també introduirà sens dubte una perspectiva crítica als discursos disciplinaris clàssics.

Cristina Borderías i Javier T. Hurtado.

II. Perfils biogràfics

Joana Agudo i Bataller

Joana neix el 1949 a Begur (Baix Empordà). L'entorn familiar girava fonamentalment al voltant de l'activitat del petit negoci familiar que muntaren els seus pares. Dels avis materns, que eren de Begur, en té molt pocs records, ja que van morir quan ella era molt petita. Sap que no van anar mai a l'escola, i suposa que foren autodidactes ja que tots dos sabien llegir i escriure.

Amb els avis paterns sí que va conviure més, aquests eren d'origen castellà, de la província de Toledo, d'Oropesa l'avi i de Torralba d'Oropesa l'àvia. L'avi patern era fill d'una família bastant nombrosa i una situació de necessitat el va fer emigrar a Madrid, on ingressà al cos de carrabiners. Tot just després de casat, l'any 1924, fou destinat a Calonge (Girona), i va entrar a formar part del cos de guàrdies destinats a la persecució del contraban i a la vigilància de costes, fronteres i duanes. Passat un temps, degut a la feina, van haver de traslladar-se a Begur. El seu avi tenia un "esperit absolutament militar", es podria definir com a un "home d'ordre", la preocupació del qual era "fer la feina ben feta". L'àvia era mestressa de casa, i no tenia cap feina fora del treball domèstic.

Acabada la Guerra Civil "el meu avi no va voler marxar perquè es pensava que pel fet de no estar implicat en cap delictes de sang hi hauria un respecte per la gent que havia estat en el bàndol republicà. El respecte no va ser-hi i es va estar cinc anys a la presó de Girona, essent expulsat del cos de guàrdies. A partir de llavors: "va ser antifranquista visceral tota la seva vida".

El tancament de l'avi a la presó, fa que el seu pare, amb catorze anys i essent el major dels tres germans, es veiés obligat a deixar l'escola per treballar i mantenir a la família. Començà d'aprenent a una lampisteria, i més endavant els caps de setmana també feia de "recader", anant de Begur a Barcelona. L'any 1948 es va casar amb la seva mare, nascuda a Begur. Al cap d'un temps i amb l'ofici après, el pare va muntar un negoci propi, una lampisteria i una botiga a casa. La mare era qui portava la comptabilitat i atenia al públic. A partir de finals dels anys cinquanta i gràcies al "boom" turístic de la costa gironina, el negoci familiar tirà endavant i es va anar ampliant.

La trajectòria social i econòmica ascendent de la família fou el resultat d'un gran esforç. La imatge que ella conserva del seu pare és la d'un home treballant constantment, fins i tot els caps de setmana: "el seu oci era treballar". A casa, la seva mare tenia un paper molt actiu, era la que organitzava i ho decidia tot: "t'orientava quan tenies una dificultat, era la que feia de pont entre el pare i els fills i entre la casa i l'exterior". L'aspiració de la mare era que els fills poguessin acabar els estudis primaris, "a casa no tenien molt diners però en estudis i llibres no han escatimat mai res". Malgrat que la mare no tenia estudis "la pedagogia activa i una educació molt moderna dels fills és quelcom que he viscut a casa". Joana va estudiar primària a Begur, a l'Escola Pública Nacional. Entre 1959 i 1962 cursà secundària estudiant per lliure també a Begur, però examinant-se a Girona un cop a l'any. Aquest mètode d'estudi li resultava molt dur, i responia al fet que al poble no s'impartís secundària. Havien de preparar-se el temari pel seu compte, amb l'ajut d'un mestre que als vespres els feia un repàs als de batxillerat.

La decisió de començar a estudiar magisteri, entre 1963 i 1966, va significar un canvi molt gran, ja que es va trobar amb professors especialitzats per a cada matèria, també implicava haver-se de traslladar a Girona i allotjar-se en un col·legi de monges. La idea d'optar per aquests estudis va ser de la seva mare, condicionada en gran mesura per la proximitat geogràfica de Girona, ja que costejar una carrera a Barcelona podria resultar una càrrega difícil d'assumir per a la família, però en aquells moments era l'única possibilitat accessible per continuar estudiant.

Amb setze anys i els estudis de magisteri acabats va decidir marxar a Barcelona per ampliar els seus coneixements, tot i que aquesta decisió va ser presa en contra del seu pare que volia que comencés a treballar com a mestra d'escola i, considerava Barcelona com un món molt llunyà, i tenia por -sobretot de l'ambient polític barceloní- ja que notava que la seva filla començava a tenir una certa consciència política, respecte això, ella diu que el seu pare formava part de "la gent de postguerra,... que tenien el sentiment de la por". En canvi, la seva mare la va recolzar, no de forma molt efusiva, però va respectar la seva decisió d'anar a estudiar a Barcelona.

Per a ella, Barcelona significava obrir-se cap a l'exterior, en aquells moments "Barcelona per a mi era un mite". Cal tenir en compte que fou la primera dona nascuda a Begur que va anar a la Universitat. Va ser al curs 1966-1967 quan va arribar a la gran ciutat, amb disset anys, i va poder fer realitat aquella il·lusió que tant havia somiat: sortir del poble i continuar la seva formació universitària. Per poder pagar la matrícula va treballar els estius cuidant nens i donant classes particulars de repàs. En arribar a Barcelona es va instal·lar al barri de Sants, a casa d'una amiga que coneixia perquè la seva família

passava les vacances al seu poble. Passat un temps els seus pares s'adonaren de que l'estada a Barcelona no era transitòria, van fer un gran sacrifici econòmic per pagar-li una residència d'estudiants on va començar a crear el seu nucli de relacions.

L'impacte que per a ella va tenir el món universitari va ser segons ens diu "brutal", per ella tot el moviment universitari, les assemblees dels estudiants, la manera de donar les classes,..., era "completament nou i enlluernador". Els conflictes amb un cert tipus de professors i els problemes deguts a la massificació d'aules, van sensibilitzar-la i la van animar a que participés en assemblees d'estudiants, i així, poc a poc es va anar incorporant al Sindicat Democràtic d'Estudiants Universitaris (SDEU). Era un nucli de quinze o vint persones per curs que "fèiem reunions, preparàvem assemblees, ens posàvem en contacte amb els companys d'altres facultats, amb les coordinadores d'estudiants,...". A partir d'aquest moment va començar a tenir una consciència social, "consciència de col·lectiu", és a dir, el fet de pertànyer a un col·lectiu que s'estava mobilitzant per uns ideals que ella compartia, resumits en "assolir major llibertats per trobar solucions als nostres problemes". En aquest sentit va ser decisiu el fet -durant el primer curs de carrera- de trobar-se dins del recinte universitari davant una acció violenta de repressió per part de la "Policia Armada". Va ser la primera vegada que va rebre maltractament físic pel sol fet d'expressar-se lliurement.

A la Universitat va ser la primera vegada que es trobava amb una oposició formal de prohibició a l'hora de fer activitats tant simples com reunir-se. Les reivindicacions en aquell moment havien pres un altre caire, l'objectiu era "enderrocar la dictadura". Per a ella aquests ideals van significar una descoberta, "a Barcelona vaig descobrir la política". La idea que per culpa d'un dictador no es poguessin realitzar una sèrie d'activitats que representen els drets elementals de les persones, com ara la llibertat de reunió i d'expressió, va fer que prenguéssin consciència política. A partir del contacte que tenia amb el SDEU va anar descobrint nous conceptes per ella desconeguts com per exemple el de sistema capitalista en el que vivien, i que llavors expressava per ella una situació molt concreta. Es va vincular més amb la coordinació de la xarxa del SDEU que hi havia entre les diverses facultats, entre 1966-1967, i a través d'un grup actiu d'estudiants va començar a comprometre's políticament amb l'organització clandestina del Front Obrer de Catalunya (FOC).

Paral·lelament a aquestes activitats en l'àmbit universitari, Joana sempre va compaginar-les amb feines per pagar-se els estudis. Durant el primer curs treballava als vespres de mestra d'una escola de formació professional. Cursant segon, l'any 1968, va entrar a l'Emerson, una fàbrica del petit metall on feia de soldadora. Aquest va ser el primer contacte de treball identificat amb "la classe obrera", de la qual es parlava sovint en les seves reunions universitàries i suposà una major vinculació amb les relacions polítiques. Això comportà una pèrdua d'interès en relació a l'estudi i el contacte amb el SDEU: "és en aquell moment quan vaig començar a entrar en contacte amb la política com a treballadora, no com a estudiant com fins aleshores". També a l'Emerson, pren contacte amb militants de Comissions Obreres, un grup reduït amb el quals participà al cap de pocs mesos en la creació de la Comissió Obrera clandestina de l'empresa. Tota l'activitat en relació amb les Comissions, com reunir-se, fer propaganda, manifestar-se, es feien fora del centre de treball per problemes de seguretat, ja que aleshores eren il·legals. El grup que formava part d'aquesta comissió era una minoria, cinc o sis persones, en una plantilla de dos-cents cinquanta treballadors; però era una gent molt solidària i compromesa. Llavors es produí una detenció de dirigents sindicals i polítics no vinculats a l'empresa, però amb els quals ella tenia normalment contacte, i va decidir deixar l'Emerson. Es va amagar durant tres setmanes per raons de seguretat a casa d'unes persones que mai ha conegut. Una setmana també va estar a casa d'un company, ara un famós artista, en Josep Ma. Torres, que era jove com ella. En aquells moments els seus pares no sabien res de la seva activitat política i sindical: "per a mi el problema no era que m'agafés la policia, sinó que s'assabentessin a casa". En aquest sentit, el seu sentiment "era una por permanent a nivell personal i físic (...) Jo sempre he sigut molt cagada a les manifestacions, sempre he tingut molta por física (...) L'arribada de la democràcia per a mi no és sols un fet polític, és molt important deixar de rebre. O sigui, la primera manifestació que vas i no et peguen, és una cosa molt important".

El 1969 quan va casar-se amb un company que havia conegut en la seva activitat política, ja estava embarassada. Juntament amb dues companyes més que també estaven embarassades, eren les responsables de crear i distribuir la propaganda de caire polític, "la nostra situació ens feia passar per menys sospitoses d'aquestes activitats, per una banda, i el podiem dedicar-nos més temps, per l'altra". En aquells moments, Joana era qui tenia la impremta a casa.

La seva evolució política la defineix de la següent manera: "el primer grup eren democràtics, antifeixistes, a partir de que vaig entrar al FOC, ja em vaig començar a vincular amb marxistes. I a mesura que vaig començar a treballar a l'empresa i amb gent de Comissions Obreres, ja em vaig decantar cap a un món comunista i trostkista". Va estar notablement influenciada pels cercles d'amistats: "sempre t'acabes quedant amb el grup on els teus amics es quedaven". Creu que el fet de moure's per afinitats personals està vinculat al fet que aquestes acostumen a coincidir també amb les opcions exclusivament

ideològiques. Així doncs, quan es produí, entre el 1969 i 1970, la desaparició del FOC va canviar d'organització política degut a moltes divisions. Aquest fet fou molt dur personalment per ella, doncs és una persona que es considera unitària, tal i com va aprendre llegint els clàssics: "sempre s'ha de sumar, no restar ni dividir". Aleshores pensava que ni els uns ni els altres tenien tota la raó: "llavors arribes a la conclusió que, per desgràcia, a l'esquerra hi ha una sèrie de gent que prefereixen més muntar-se una cosa a la seva mesura que no renunciar perquè això serveixi més a tots". Acceptar aquesta realitat va resultar-li molt dur. Degut a aquest procés de divisió i sectarització, va optar per no estar organitzada políticament entre 1970 i 1978.

Aquest canvi de trajectòria política va coincidir amb una dedicació laboral i familiar, doncs entre els anys 1970 i 1975 van néixer els seus fills, ella afirma: "És el millor d'aquest període. Malgrat que no vaig tenir mai baixa per maternitat perquè a la privada et quedaves molt sovint sense feina quan quedaves embarassada". Per això alternava el treball a diferents escoles privades amb la del taller familiar d'electromedicina que havia muntat el seu marit, i que durant un temps va ser un lloc on treballava gent políticament compromesa que no trobava feina a d'altres llocs.

Al 1975 vivia "sense cap mena de perspectiva política ni professional" i gràcies a una amiga de la facultat, Roser Cabré, "una dona que em va salvar la vida", va trobar feina de mestra a una escola anglesa. Alhora, va participar en el grup inicial de les persones que impulsaren la constitució de les Comissions Obreres d'Ensenyament. Tot i això, al cap d'un any les van acomiadar després d'un fort conflicte laboral ja que demanaven la seguretat social per a totes les dones que treballaven a l'escola, i la direcció de l'empresa no estava disposada a acceptar aquesta petició.

Totes dues amigues van trobar feina en una escola privada cooperativa, anomenada Tramuntana, on van entrar en contacte amb el moviment de renovació pedagògica i de mestres. Allà van comprometre's en la lluita d'aquesta escola tan singular i en la creació de les CC.OO. del centre. Era una escola modèlica en diferents terrenys: condicions de treball, horaris, forma de donar les classes, manera de tractar els nens, com s'organitzaven els pares i la seva voluntat de impulsar el procés de conversió en escola pública per deixar de ser privada.

L'Ajuntament finalment es va fer càrrec de l'escola i a partir d'aquest moment Joana deixa el sindicat de Comissions Obreres d'Ensenyament i passa al sindicat de Comissions Obreres d'Administració pública, com a treballadora contractada de l'Ajuntament de Barcelona. Més tard, cap el 1979, fou delegada del comitè d'empresa de l'Ajuntament de Barcelona, amb la seva amiga Cinta Llorens. Havia estat una llarga història que començà cap 1975: "Recordo que des de feia temps, nosaltres volíem que hi hagués una federació de CCOO d'Ensenyament i des de la direcció de la CONC deien que no podia ser, que havia de ser un sindicat unitari de mestres fora de CCOO".

Finalment, però, el 1976 va formar-se el primer sindicat de Comissions Obreres d'Ensenyament, on Roser estava a l'executiva del Sindicat, participant també a la Lliga Comunista Revolucionària (LCR). A través d'ella Joana va vincular-se de nou a la militància política. Es produí llavors un fet que marcà molt la seva trajectòria personal, política i sindical: la mort de Roser. En aquest moment, va assumir tots els càrrecs que desenvolupava dins de la LCR, per una qüestió que ella situa més en l'àmbit de la fidelitat personal que pel convenciment estrictament polític, sobretot per la gran responsabilitat que allò suposava per a una persona que tenia tres criatures .

A partir de l'abril del 1978 va passar a formar part de l'executiva del Sindicat de CCOO d'Ensenyament de Catalunya. També va participar en el I Congrés Confederat de CCOO i al I Congrés Estatal del Sindicat d'Ensenyament. El 1980 es va presentar com candidata de la LCR a les primeres eleccions municipals i l'any següent a les del Parlament de Catalunya.

A partir d'aquell mateix any i fins el 1981 va tenir una forta crisi personal que va fer que es tornés a quedar "sense punts de referència", i deixà per sempre el treball polític organitzat. En l'àmbit personal també es produí un trencament, donat que va divorciar-se. En el terreny sindical va participar i organitzar activitats reivindicatives per tirar endavant les peticions sindicals respecte a l'acceptació com a funcionaris en la plantilla de l'Ajuntament un col·lectiu ampli de treballadors contractats, quan Joana formava part del Comitè d'Empresa. L'any següent, el 1982, fou acomiadada de l'Ajuntament, malgrat tenir un contracte laboral indefinit. Tanmateix, va ser readmesa després de realitzar una vaga de fam i una forta mobilització recolzada per l'escola Tramuntana, pares i mares, AAVV i sindicats.

Realitzà les oposicions i passà a ésser funcionària, treballant a l'escola de formació professional Ferran Tallada. Allà va estar fins 1987, essent un període, des del punt de vista professional molt important perquè li va permetre aprofundir en la problemàtica de les polítiques formatives per a la inserció dels joves en el món laboral, i va poder desenvolupar una feina de la qual està molt satisfeta quant al funcionament i el nivell d'aprenentatge en aquesta escola.

Més endavant, treballà com a tècnica d'educació al Districte Municipal d' Horta-Carmel- Guinardó, en un moment en que va coincidir que l'Ajuntament pretenia enderrocar l'Escola de FP Ferran Tallada i tancar Tramuntana per falta d'alumnat per matricular-se. Llavors, des del districte d'Horta es va reclamar el trasllat de l'escola de Ferran Tallada al barri del Carmel i avui dia "aquest barri té un bon centre de secundària, per assumir els estudiants que acaben l'etapa de primària. En aquest edifici hi ha els meus millors records: Tramuntana i Ferran Tallada, són les escoles dels meus fills, dels meus amics i amigues i dels meus companys de feina i de tantes lluites, allò que els franquistes deien família, municipi i sindicat, l'història de la meua vida..."

A finals de 1990 va començar a treballar a la Unió de Sindicats de Comissions Obreres del Barcelonès (USCOB). Fou la primera vegada que estava "alliberada" per treballar només per al sindicat. Era responsable de temes de formació molt vinculats a l'ensenyament, participava com a representant de CCOO a diferents consells institucionals i portava temes d'immigració, racisme i altres qüestions socials. Al cap de dos anys de treballar-hi, i degut al fet que el seu segon marit va marxar a Brussel·les per qüestions de feina, va decidir deixar la tasca a la USCOB.

Es traslladà a Brussel·les, i el 1993 s'integrà a la Confederació Europea de Sindicats (CES), on treballa actualment com a responsable de temes de formació professional, educació i com a representant sindical en els comitès europeus dels programes de formació professional contínua i inicial.

Aquests sis anys que porta a Brussel·les li han permès tenir una perspectiva sobre el que és la formació professional a nivell europeu. Des d'un punt de vista d'aprenentatge li ha anat molt bé i ha conegut el que són els diferents models sindicals: "ha sigut un descobriment veure coses que ignorava absolutament". Ara que està treballant a Bèlgica, s'ha adonat que CCOO és un dels sindicats més moderns d'Europa, "modern en el sentit de comprensió del món canviant, per una banda i tenint aquesta flexibilitat i aquesta agilitat de respondre a coses diferents, aquesta capacitat d'avançar cap a una visió socio-política globalitzadora".

Aquesta és la cara de la moneda, la creu d'aquest model és que encara "necessitem unes federacions fortes, necessitem estar a totes les empreses i tenir una normalització democràtica social". Considera que Comissions procedeix d'un sindicalisme sociopolític: "a més de reivindicar uns bons horaris de treball que et permetin poder preparar les classes, que et permetin donar una educació de qualitat, fer bona una tutoria amb els nanos, ésser un sindicat sociopolític vol dir treballar d'aquesta manera amb condicions laborals bones, però, a més tenir una xarxa pública i de qualitat, tenir una oferta adequada a la ciutat, i tenir una resposta social en el lloc de treball en el qual tu estàs".

En aquest sentit, vol matisar que "els sindicats han de ser autònoms però que a la vegada han d'incidir políticament. Nosaltres som autònoms per a poder decidir, però a la vegada se'ns ha de tenir en compte. Els partits ens han d'aprendre a respectar i a donar importància perquè són els sindicats els que representen als treballadors. S'hauria d'establir un respecte mutu i una autonomia entre els diferents terrenys. Això és per mi la democràcia social."

L' aspecte fonamental per a Joana en aquests moments és que el sindicat s'ha de modernitzar -tot i insistir en que el troba modern- i s'ha de rejuvenir: "hauríem d'aconseguir que s'imposés a Comissions Obreres i a tots els sindicats europeus una quota de joves. Els joves no se senten representats amb una imatge adulta. No és veritat que els joves no tinguin consciència sindical, la tenen però diferent. Tenen una altra visió del món i de la realitat, però amb aquesta visió jo no tinc cap por d'anar enrera de cap manera, segur que anirem endavant. S'hauria d'introduir a la joventut en els sindicats, ja que estem fent el treball per als joves però sense els joves".

Opina que de la mateixa manera que s'otorga un paper a les dones, s'ha de començar a pensar en renovar els quadres del sindicat, cada vegada hi ha d'haver més quadres dirigents d'homes i dones joves. Cal que el sindicats es modernitzin, perquè la societat està canviant i les necessitats dels treballadors i treballadores també, "cal un debat seriós sobre el concepte de la modernització dels sindicats, que no vol dir només canviar la imatge i els instruments, que són molt importants. Modernització és modernitzar fonamentalment els continguts."

Núria Casals i Pérez

Núria neix el 1951 a Barcelona, i viu al barri d'El Clot fins l'any 1971, amb els seus pares, la seva àvia materna, el germà de la seva mare, i més tard amb la seva germana, 13 anys més petita que ella. La trajectòria dels seus pares ha influït fortament en la seva, tant des del punt de vista cultural com ideològic. Tanmateix, partint d'aquesta influència ella portarà a terme ruptures respecte la tradició ideològica heretada i el model familiar rebut.

Núria només va conèixer el seu avi patern i la seva àvia materna. La seva família paterna prové d'El Berguedà, l'avi va néixer a Borredà i l'àvia a Gironella. L'avi es dedicava al tèxtil i durant els anys vint emigrà cap a Barcelona, on trobà feina com a encarregat d'una fàbrica del sector tèxtil, prop d'on vivia. Passà tots els anys de la Guerra Civil a Barcelona i fou un punt de recolzament dels familiars que estaven al front o empresonats. El record que guarda és el d'una persona molt seriosa: "el típic patriarca de família" i també amb una "mentalitat catalanista".

El seu pare va néixer a La Pobla de Lillet, però, com he dit, la seva família va emigrar a Barcelona quan ell era petit. Amb l'esclat de la Guerra civil, l'any 1936, va marxar com a voluntari al front en un batalló del POUM: "els avis estaven absolutament en contra, no li van escriure ni li van enviar menjar durant sis mesos", perquè, entre d'altres raons, el fill deixava de banda els estudis a l'Escola Industrial de Barcelona sobre "teoria dels teixits". Finalitzada la guerra el seu pare va haver de marxar al sud de França, i va passar per diversos camps de refugiats. Fins que va acabar en els batallons de treball francesos a Els Alps. Al cap de 4 anys, el 1943, tornà a Barcelona i l'obligaren a fer dos anys de servei militar. A partir de 1945 treballà en diferents empreses del tèxtil i finalment treballaria en la fàbrica de mocadors on ja hi havia estat l'avi patern.

L'avi matern era nascut a Alacant, de família de pescadors. Va emigrar a Barcelona, durant el primer terç de segle XX, i va conèixer a l'àvia, nascuda al barri d'El Poble Nou de Barcelona. Era una treballadora del tèxtil i arribà a tenir certa militància sindical durant els anys trenta, malgrat que es desconeix a quina organització. Aquest avi, d'idees anarquistes i militant de la CNT, a Barcelona treballava de barber. Quan va produir-se la victòria del bàndol franquista "va agafar tota la família i se'n va anar cap a la frontera, just el dia abans que entressin els nacionals a Barcelona".

A França, van estar a camps de refugiats diferents: "els van separar, els homes per un costat i les dones per un altre". Passats 3 anys, l'àvia va decidir tornar a Barcelona amb els seus dos fills. Des d'una situació econòmica i familiar molt precària, primer aconseguí feina i llogà un pis al barri d'El Clot. A poc a poc aconseguiren una certa estabilitat econòmica, sobretot, una vegada que els fills començaren a treballar. De l'avi no en van saber res durant anys, finalment, van rebre la notícia que havia mort de malaltia en un "camp de concentració" a França. L'àvia va treballar durant uns quants anys, però després va emmalaltir del cor i deixà la feina. Va viure amb els seus fills fins que va morir als 59 anys. Núria tingué una relació molt estreta amb l'avia i un gran nivell de complicitat i de comunicació

La seva mare era nascuda a Barcelona. Durant l'adolescència va patir la guerra i va estar als camps de refugiats del sud de França amb els seus pares. En tornar a Barcelona, cap el 1940, treballava durant el dia i estudiava per les nits, fent un curs de comerç i un de taquigrafia i mecanografia. Trobà feina com a telefonista, primer, i després com oficinista a diverses empreses. A més d'aquestes feines, havia d'ajudar a la seva mare en les feines de la casa.

Els seus pares es van conèixer a un ball el 1947, i després de dos anys de relacions van casar-se l'any 1949. Van viure al mateix pis de la família de la mare, al barri d'El Clot, amb l'àvia materna i el germà de la seva mare. Passats uns anys la mare va haver d'abandonar la feina perquè l'àvia es posà malalta, i l'havia d'atendre.. A partir dels anys cinquanta els seus pares van iniciar una activitat lúdica i cultural molt intensa mitjançant el Club Excursionista de Gràcia (CEG), com un espai de relacions socials, de generació de valors progressistes i de reivindicació de la cultura catalana. Recorda al seu pare amb actituds tradicionals dins de la família, "per exemple: mai es ficava a la cuina, però alhora era una persona amb inquietuds socials i progressistes".

El seu centre de relacions era el CEG, on va participar tota la família, de forma especial a la secció d'acampada i a la coral: "mentre altre gent es quedava a casa i feia un tipus de vida molt més tancada, ells va fer l'opció de l'excursionisme i l'acampada els caps de setmana". Recorda aquesta època de la seva infància com un temps de bons records: "jo penso que és una opció que l'han gaudit, i a més a més, l'hem gaudit tots (...) el pare va dir: o em faig del Barça o d'un centre excursionista". El fonamental, pensa, és que van trobar un espai de relació personal i d'amistats, també va ser un element per canalitzar les seves inquietuds socials, de crear teixit social sota un règim amb una absoluta manca de llibertats. Aquesta activitat es va mantenir al llarg dels anys. Després, es va produir una llarga malaltia

del pare que acabà amb la seva mort l'any 1987. Aquesta situació va comportar que Núria s'acostés molt més a la mare.

La seva infància estigué molt activa quant a la seva xarxa de relacions, i la recorda plena d'activitats: l'escola, les excursions del cap de setmana, la coral d'excursionistes,... Va començar a estudiar a una escola situada al carrer Muntanya, durant un parell d'anys, "anàvem les de les bates blanques i les bates blaves, les que anaven amb monges i les que anaven amb mestres". Als 6 anys va passar a una escola de l'Obra Social de la Caixa "ens feien cantar el Cara el sol i el Viva España, recordo que arribava a casa i ho cantava i el meu pare em deia: "Tants anys d'ensenyar-te, tants anys lluitant, perquè ara vinguis tu i ens cantis això". Als 11 o 12 anys, inicià el batxillerat, "hi havia poques noies que féssim en aquell moment el batxiller en el meu àmbit de relacions". El va fer a l'Institut Infanta Isabel de La Verneda, d'alumnat exclusivament femení. L'Institut "jo crec que va ser un pas molt important per a mi, conèixer determinats professors/res, a més de rebre un tracte molt diferent del que havia rebut, en el sentit de tenir algunes responsabilitats com per exemple ésser escollida delegada de curs".

Van començar a apassionar-li les matemàtiques, la física i química, raó per la qual decideix fer el peritatge químic per lliure, una vegada finalitza el sisè de batxiller. En aquest moment, els seus pares li va plantejar que es posés a treballar, i que si volia estudiar ho fes per les nits. En aquest sentit, considera que el plantejament dels pares era tant fruit de la manca de recursos familiars, com de la por que es "desclassés" o s'allunyés d'ells. Va viure de forma molt positiva aquesta exigència d'haver de treballar per poder estudiar. Tanmateix, fou a partir de 4r de batxiller quan va començar a fer treballs temporals -a l'estiu i a l'hivern, coincidint amb les vacances escolars- per ajudar així l'economia familiar, essent aquests els primers contactes amb el món laboral.

Es matriculà a l'acadèmia Unitec i s'examinà després a l'Escola Industrial per obtenir el títol de peritatge químic. Compaginà els estudis amb una feina i començà a treballar de telefonista en una oficina del barri. Passat un mes i mig va canviar de treball ja que troba una feina a la casa Sandoz com a auxiliar de laboratori. Era una empresa molt gran i amb una plantilla majoritàriament masculina, "vaig entrar a un món predominantment de relacions masculines, tant a Unitec com a la feina, que contrastava amb l'època d'escolarització". Hi serà fins que el 1970 i a partir d'un anunci, entrà a la casa de colònies i perfums PUIG com a ajudant de laboratori Allà guanyava un millor sou i trobà una colla de gent que la van influir bastant en els seus pensaments polítics i socials.

El mateix any, a l'acadèmia on estudiava li va caure en les mans propaganda del "Proceso de Burgos", un judici als militants d'ETA, sobre la concentració que s'havia convocat a la Plaça Catalunya. Aquestes octavetes les va portar a casa per ensenyar-se-les als seus pares. Això va crear un conflicte, per la por que tenien que pogués passar-li alguna cosa: "estic convençuda que em prohibien anar-hi per protegir-me, però bueno, havien de reconèixer que jo era prou gran per decidir què feia o què deixava de fer". El més important fou que va tenir el seu primer contacte amb activitats antifranquistes.

Per la mateixa època començà a vincular-se amb una colla de joves de la Unió Excursionista de Catalunya (UEC), també del barri de Gràcia, després d'una trobada conjunta d'aquest tipus d'entitats. Aquest era un grup que cada cop es va "polilitzant" més. De forma progressiva deixaren d'anar a les excursions, i es dedicaren a discutir temes relacionats amb lectures polítiques sobre diferents qüestions: treball, sexe, i els clàssics del marxisme. Alhora començà a sortir amb Rafel, membre d'aquest grup de la UEC. Començà a participar en activitats vinculades amb algunes reivindicacions socials i això féu que s'aguditzés un conflicte de relació amb el seus pares, als que també qüestionà per primera vegada alguns dels valors d'autoritat (horaris per sortir, activitats que feia, etc.), fins al punt de plantejar-se com a una necessitat el fet d'independitzar-se de la seva família. Es plantejà viure amb Rafel i això els va portar al dilema de casar-se o no. Finalment, es casaren per l'església, vestits de carrer, sense celebracions i precipitadament: "lo hicimos tan mal", "es de esas cosas que te arrepietas toda tu vida".

Núria i el seu company decidiren adquirir un pis a Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental), després de superar algunes reticències inicials de caràcter ideològic respecte la compra d'una propietat. En aquells moments, Núria abandonà els estudis quan només li faltava una assignatura per acabar-los. En aquesta mateixa època, cap a l'any 1971, juntament amb el seu company, decideixen passar a ser militants del "Moviment Comunista" (MC) i comencen a viure un major compromís polític. Aquest, va estar en part motivat pel fet que: "amb la primera gent que van tenir contacte fugien d'Euskadi perquè estaven en la clandestinitat, i els vam acollir a casa nostra".

Aquest grau de compromís portà a que després de 3 anys en l'empresa PUIG, deixés aquest treball i busqués un altre tipus de feina, doncs considerava que havia de treballar en quelcom més directament vinculat amb el seu compromís polític, perquè, en aquells moments, entenia que treballar com a tècnic de laboratori li donava un status que no corresponia al que consideraven la classe obrera clàssica. Aquesta va ser una opció de "proletarització", un fenomen que es donà entre alguns grups de joves en

aquells moments, deixant la promoció professional en un segon terme, per posar en primer lloc el seu compromís i militància política. Així doncs, la professió la considerava un mitjà per guanyar-se la vida i poder fer política, que era allò ella desitjava llavors.

Sense gaire esforç aconseguí un lloc de treball a l'empresa LAVIS, una fàbrica d'electricitat i electrònica situada al barri de Sants. Allà hi va estar durant els nou mesos de contracte però, en finalitzar aquest, la feren fora. Després va trobar feina a ELBE, també del sector del metall, on va estar un mes. En mig d'això, Núria i Rafel, canviaren de lloc de residència i decidiren anar a viure de lloguer a Cornellà de Llobregat; aquest canvi va ser paral·lel a una implicació política cada vegada més gran, i una activitat a Barcelona que es fa difícil de compaginar vivint a Santa Perpètua de Mogoda.

Passat un temps va veure al diari una oferta de treball a Talleres AFA, l'any 1974, en una empresa del metall situada al barri de Sants. Es presentà per fer la prova i l'acceptaren. Per poder entrar a l'empresa va haver de mentir, dient que no tenia cap tipus d'estudis i que era soltera, ja que llavors encara existia la "dote": "donaven per suposat que les dones casades de seguida plegaven". AFA era una empresa d'uns 600 treballadors, en la seva gran majoria homes, on només en dues seccions treballaven dones, feien motors per rentadores, per frigorífics, etc. i treballaven majoritàriament en cadena. Començà a treballar de 6 del matí a 2 de la tarda, incloent els dissabtes, ja que encara es feien 48 hores setmanals. Quan va entrar s'informà de si hi existia o no Comissió Obrera, i en aquells moments hi havia alguna forma d'organització a partir d'un grup de treballadors, amb una certa antiguitat a l'empresa. Durant el període que va estar-hi treballant va entrar en contacte amb la Comissió Obrera de l'empresa i va buscar formes de coordinació amb la seva organització política, el MC, i amb altre gent del sector del metall.

A Barcelona, però, no hi havia una Coordinadora del metall amb una certa estabilitat. En el moment que ella va entrar a l'empresa també entraren més dones i es reunien al menjador col·lectiu per esmorzar. En aquelles estones posaven en comú determinades informacions. Alguns dels comentaris fets pels homes que anaven al menjador eren del tipus: "bueno, ya estan otra vez estas de cháchara,...". En altres ocasions es citaven fora del treball i, de mica en mica, es va configurar un grup de treballadores "noves" que es podrien definir com "apolítiques", però que, al mateix temps, es van anar ajuntant 4 o 5 dones molt reivindicatives. Treballant a AFA es produí, el març de 1974, l'assassinat de Puig Antic, i durant aquell esdeveniment "es va viure molt la sensació que no s'havia fet prou per defensar-lo", tot i que també, recorda que va participar en moltes manifestacions de suport al dirigent del "Movimiento Ibérico de Liberación".

El període abans de la mort de Franco, treballà en la clandestinitat, per un costat al MC, i per l'altre dins de la Comissió Obrera (CO) de l'empresa, des d'on va participar en la creació d'una xarxa de comissions del metall. Així doncs, a les darreres eleccions sindicals convocades pel Sindicat Vertical, el 1975, en les quals es va presentar molta gent de CCOO, dins de l'AFA va col·laborar tothom que estava a la CO, i pràcticament tots van sortir com a enllaços sindicals. Participà en les assemblees de treballadors/res del metall que es realitzaren a l'edifici de Via Laietana, on estava la Delegación provincial de la CNS, "en mig dels passadissos, però, tenint la sensació d'ocupació d'aquests locals". Llavors, va ésser escollida vicepresidenta de l'agrupació de l'electricitat i l'electrònica, dins del sindicat provincial del metall.

A l'empresa AFA es produïa una situació de desigualtat entre homes i dones, elles cobraven menys i ho atribuïen a que feien una altra feina, "però en canvi a tots ens deien "especialistes". Aquesta situació portà al fet que el grup de la comissió de treballadors de l'empresa presentés una demanda davant Magistratura de treball i finalment guanyaren el judici: "això va portar un rebombori entre l'empresa que ni t'ho explico (...) inclús va haver certa reticència entre algunes de les dones de la plantilla, ja que tenien por que incrementessin les seves càrregues de treball. Va ser ben difícil fer comprendre a tothom que es tractava d'una reivindicació justa, i que en aquells moments es formularia per part del moviment feminista defensant que "a igual treball igual salari".

El període del 1975-1977, el recorda com un temps ple de canvis progressistes que es van notar bastant dintre de l'empresa. Es feien sovint assemblees i ella jugava un paper de connexió entre el moviment sindical organitzat, en aquest cas a Comissions, i els treballadors/res de la plantilla, així de mica en mica es va guanyar un paper de lideratge. Per a ella l'activitat sindical era un estímul, va aprendre a negociar amb la direcció de l'empresa i sobretot a saber relacionar-se amb la gent. De forma paral·lela, participà a l'anomenada, aleshores, Coordinadora del metall de CCOO de Barcelona i també en la Coordinadora de la CONC. Des d'aleshores la seva militància sindical ha tingut com a fil conductor les tasques que assumí com a responsable de l'organització de les dones dins de Comissions, i la creació i impuls de les secretaries de les dones en el conjunt de l'estructura del sindicat

De forma simultània, aquest procés coincidí, durant aquests anys, amb el debat sobre l'opció de crear un nou tipus de sindicat. Defensà que era més oportú constituir el sindicat de Comissions, ja que considera que les altres opcions sindicals, especialment UGT, no estaven disposades a apostar per la creació d'un

gran sindicat únic. Aquesta situació la va viure vinculada a la direcció de la CONC, participant en l'assemblea general de CCOO d'Espanya el juliol de 1976, feta a l'Hospitalet de Llobregat. Les discussions foren bastant fortes, però té un bon record de l'assemblea semi-legal i del debat col·lectiu respecte l'elaboració de la identitat com a sindicat. A l'octubre del mateix any participà a l'assemblea constituent de la CONC, a la parròquia del Guinardó, on van ser escollida per formar part del seu secretariat.

L'any i mig escàs entre la mort de Franco i la legalització dels sindicats democràtics, la primavera del 1977, el seu activisme sindical es va desenvolupar a diferents àmbits: entre l'empresa on treballava, i la participació en treball d'organització de CCOO. El sindicat estava en el pas d'ésser un moviment sociopolític, amb voluntat de constituir unes mínimes estructures estables d'organització per a la seva activitat. Començà a assistir, també, a diverses reunions amb els companys/es de Madrid, i a participar en les tasques de coordinació estatal. No recorda massa els debats ideològics i sindicals: "Tots donàvem per sabut que teníem que constituir una organització, potser les discussions eren quines diferenciacions marcàvem a l'hora de constituir-nos com a sindicat, sense tenir com a referent els sindicats europeus, per nosaltres molt burocratitzats".

L'altre discussió de fons era el paper que havia de tenir el moviment obrer en la transició política. En aquest sentit, sí recorda que el fet de provenir d'una minoria política en el sindicat, concretament del MC, la va condicionar i molt a l'hora de defensar les seves posicions. Dóna com a exemple l'acceptació de la bandera espanyola que, de fet, era l'orientació donada aleshores pel secretari general del PCE, Santiago Carrillo. Un altre exemple, era la visió respecte d'ETA: "hi havia una absoluta discrepància (...) ràpidament se'ns identificava amb l'opció més radical, sense matitzacions (...) era i és un problema polític, i es va tenir una visió absolutament equivocada; en el fons en els temes polítics estava l'origen de molts dels enfrontats a l'interior del sindicat".

Així doncs, això també es reflectí en el sindicat: "vaig viure debats polítics, i de vegades poc sindicals, molt durs, que expressaven opcions partidistes (...) De la gent de l'executiva recordo al Camacho, al Ariza, al Sartorius, entre d'altres, i amb una aptitud absolutament despectiva amb la gent que opinés diferent, eren com un "rodillo"

Des del I congrés de la CCOO d'Espanya i de la CONC, la primavera del 1978, formà part de l'executiva confederal i de la Catalunya. A nivell estatal va estar durant 4 anys, un mandat congressual, i cada 15 dies havia d'anar a Madrid a participar en les reunions sindicals. En l'estructura de la confederació estatal de Comissions. Aleshores militants del MC estaven, solament, un company del País Valencià i ella, i recorda especialment la duresa dels debats sobre els Pactes de la Moncloa el 1979: "Tothom va passar, i se'ns va dir que eren totalment necessaris; eren molt fortes les pressions dels què estavem en contra dels pactes. Moltes amenaces, fins i tot pressions per fer-nos fora del sindicat. Després ja s'han fet totes les crítiques i autocrítiques,..."

Un procés que considera fonamental de la seva activitat sindical, fou la participació en la defensa de la proposta de CCOO respecte l'Estatut dels Treballadors. Els van detenir, i passaren un parell de dies a una comissaria de Madrid. En el mateix període participà en la creació dels comitès d'empresa, aleshores defensat per CCOO i criticat per UGT. En el cas de l'AFA es van produir molts enfrontaments sindicals, perquè una sèrie de gent estava en contra, aquella mateixa gent que estava organitzada quan Núria va entrar a treballar, l'any 1974, però que no es significava ni identificava amb cap moviment sindical, "em semblava una idea positiva, i finalment es va acceptar".

Als finals dels setanta, tota l'època de l'aprovació de la Constitució, l'Estatut d'Autonomia, les primeres eleccions municipals, els membres del MC optaren per diferents formes d'eludir la seva il·legalitat, entre elles les Candidaturas Unitarias y Populares (CUP). Ella creu que "es legalitzaren el PCE i el PSUC, però no la resta de partits de l'esquerra i l'extrema esquerra, i això va limitar moltes coses. Era molt obvi que posava un avís de la debilitat de la democràcia: "a partir del anys vuitanta vaig prendre l'actitud de dedicar-me a menys coses dintre del MC i potser no vaig veure que la cosa anava per altra banda. En aquella època si no estaves organitzat en cap partit era difícil tenir un posicionament dintre del sindicat, perquè o eres de la majoria o bé de la minoria, i era poc atractiu ser independent (...) jo em deia: ets a la minoria, ets dona..., des del meu punt de vista aquesta és una situació poc agradable".

La direcció del sindicat, al 1979, li va proposar que s'alliberés sindicalment, i ella ho va acceptar i va plegar de l'empresa. Llavors es va dedicar plenament al sindicat, fins que el 1981 li comunicaren que no podia continuar alliberada al sindicat. Ella considera que això, en certa manera, va ser producte de la mateixa crisi de creixement afiliatiu d'aquells anys i de la crisi política interna que sacsejà a Comissions en el marc de la ruptura del PSUC: "nosaltres molestàvem en aquell moment (..) tot i que vam viure el seu trencament com una època bastant curiosa, mai ens vam plantejar entrar al PSUC o al PCC, em va resultar personalment molt poc creïble els plantejaments en disputa".

En qualsevol cas, creu que "és un moment de crisi molt gran , perquè, després d'uns anys de molta activitat sindical i de treball estable, em plantejo com guanyar-me la vida a partir de llavors". Passà pocs mesos a l'atur, per primera vegada des que començà a treballar. El germà de la seva mare, amb el qual havia conviscut des de petita, li va oferir treball en una petita impremta de la seva propietat. Aquest va ser el primer contacte amb el sector de les arts gràfiques, en el qual ha continuat treballant fins ara, a diferents empreses, especialitzant-se i consolidant coneixements professionals.

Malgrat aquesta nova situació, va treballar i combinar la seva activitat sindical entre 1982 i 1986. Aleshores se'n va adonar que "havia de demanar festa, o anar només a les reunions a les tardes..., i és clar la impremta era una empresa molt petita i no tenia hores sindicals". Aquesta circumstància la va fer pensar en com estava organitzada la tasca sindical, i els factors d'exclusió que es podien generar per a molts treballadors. Amb tot, "el treball de la Secretaria de la Dona em va compensar moltíssim però costava molt tirar-ho endavant".

El seu primer contacte amb el moviment feminista Núria el situa en l'any 1976, quan es realitzaren les Primeres Jornades Catalanes de la Dona, en les quals participà en nom de Comissions Obreres de Catalunya: "en el secretariat em van dir que hi anés". Aquest fou el primer coneixement de moltes de les preocupacions i formulacions teòriques sobre la situació de les dones, fou un pas necessari per tal de descobrir una mica què era el moviment feminista. Va començar un treball també dins de CCOO, amb l'objectiu de creació del que va ser la Secretaria de la dona de Comissions i de la qual va ser responsable entre 1976 i 1986: "Va ser un període molt interessant de construcció de la nostra pròpia identitat dins del mateix sindicat, i de reconeixement de qüestions fins llavors deixades de banda, o simplement ignorades,...".

Aleshores va tenir responsabilitat des de Comissions de Catalunya en l'elaboració de polítiques sobre la dona, intervenint també en la Secretaria confederal de la dona, i participà a totes les jornades estatals que es convocaren. Pel que fa al debat sobre la creació i el caràcter de les secretaries de la dona de CCOO, si que recorda una complicitat especial amb les companyes fora de la relació política, en canvi amb els altres temes aquesta no es va donar. Per crear les secretaries hi va haver moltes dificultats de tipus organitzatiu: sobre la possibilitat de reunir dones i quin contingut els donàvem: "el tema d'igual treball igual salari com a idea era molt bonica però a la pràctica era més complicat, es van trobar que dintre del treball assalariat també hi havia una desigualtat en funció del sexe, "molts cops no es feia igual treball".

De forma paral·lela, en el MC, on militava políticament, "Tot el tema del feminisme, en molts pocs anys "va entrar per la porta gran", eren molt anti-ortodoxes en molts aspectes: "vaig tenir una actitud activa com a dirigent dintre del Partit. Em sentia còmoda: "vaig viure molt bé tot el tema del feminisme dintre del partit. En aquest sentit, ha estat un partit capaç d'absorbir nous temes, com el de la dona, però també d'altres sorgits dels nous fenòmens socials: ecologisme, pacifisme,...".

La vinculació al feminisme li ha aportat una visió del concepte del treball molt més àmplia i que considera molt més pròxima a la realitat: "el tema d'igual treball igual salari no està resolt encara (...), s'ha de tenir present tot el tema de l'assetjament sexual, el tema del salari, els tipus de permisos, el tema dels treballs protegits o no,...(...) vam fer tot el procés d'omplir de contingut el que era la reivindicació de la Secretaries de les Dones combinant assemblees, reunions amb les estructures, jornades... Demanàvem tenir els mateixos drets (...) però la idea d'igualtat no m'agrada, perquè s'identifica massa amb voler ser com els homes (...) en tot cas, van ser unes èpoques d'aclariment ideològic". En aquest sentit, Núria considera avui que "quan una dona es promociona ja sigui com a sindicalista o com a cap de secció d'una empresa,... les relacions que estableixo amb la resta de les persones fonamentalment depenen de l'actitud que tingui, i en la manera de desenvolupar la seva tasca, tot i que de vegades sí que pot haver respostes a models masculins, penso que minoritàries".

L'any 1977 havia deixat la seva relació amb el seu company, i poc després va començar una relació amb una dona: "les peces de la meua vida se'm van capgirar una mica". Després de viure a Santa Perpètua de Mogoda i passar per Ciudad Satélite, al cinturó industrial de Barcelona, finalment va anar-se'n a prop d'on vivien els seus pares, on viu des de fa 20 anys, primer de lloguer i després va fer una opció de la que avui està molt contenta , que és la compra de la seva vivenda.

Núria considera que el desembre de 1979, a les Jornades de dones fetes a Granada, on participà, "es va produir una ruptura entre allò que era el feminisme de la "igualtat" i el de la "diferència". Després també participà en unes segones jornades, el 1982, i a d'altres de caràcter estatal el 1985. Els debats i les diferents qüestions que es plantejaren, poc a poc, han recomposat les interrelacions dintre de les diferents ideologies del moviment feminista", amb el qual Núria ha estat molt vinculada.

Seguí participant en l'activitat del MC, "en totes les mogudes, però ja d'una manera diferent, des d'una altra perspectiva". L'any 1986 deixà les responsabilitats al Sindicat, i aquest mateix any comencà la seva activitat dins de la Coordinadora feminista, en un grup de dones lesbianes "aquest grup va passar a ser el meu punt de reunió setmanal".

Així doncs, l'any 1988 va constituir-se Ca la Dona, i llavors van fer una ocupació per tal de reclamar que el Moviment feminista tingués dret a tenir un local propi. Al final es va aconseguir un conveni amb l'Ajuntament de Barcelona, i Ca la Dona va ser un espai de creació de diversos grups: dones contra les agressions, dones antimilitaristes,... Després va ser un local més plural, d'expressió i no tan sols de reivindicació.

La seva vinculació a la Coordinadora feminista, que hi funcionava com a tal però tenia un caràcter parcial, es donà a partir del 1979, amb la gent del MC, de moviments independents, de dones del PSUC, i de dones molt organitzades políticament. Tanmateix, considera que no és fins les Jornades del 1996 que es començà a plantejar, més obertament, per part d'un sector ampli de dones, la forma de fer menys activitat reivindicativa i fer més política. Així doncs, canvia la naturalesa de les formes de relació del moviment feminista, i passà a constituir-se en una associació. En aquest sentit, pensa que això indica un canvi de procés.

A mesura que entrà dins del feminisme li va donar valor al estar entre dones: "he valorat més el món de dones, veig menys atractiu el món masculí, fer una opció, i a partir d'això la meua trajectòria amorosa ha estat relacionada sempre amb el món de les dones. Tinc la sensació que a la meua vida he pogut escollir moltes coses: el meu treball, la meua ideologia, el meu tipus d'opció sexual, amb quina gent em relaciono,...estic molt satisfeta de la vida". En aquest sentit, va ser molt important el vincular-se en tot el procés de creació de Ca la Dona, i el participar en les xarxes de relacions creades al seu voltant.

El trencament que va haver dintre de Revolta, en iniciar-se els anys noranta, com a formació creada a partir del MC i de la LC: "va ser un cop per a mi, perquè també es va trencar la meua dilatada trajectòria de militància política. Però penso, avui, que va estar ben fet tal com ho vaig fer, perquè l'opció que en aquell moment es plantejava no m'agradava". Aleshores van formar una colla, "l'Ateneu Contracorrent", com un club de debat, però després -" ho vaig tenir molt clar"- la seva opció va ser el treball feminista, que seguia desenvolupant a Ca la Dona, dins de diferents grups de treball, especialment en un grup de dones, amb Cristina Carrasco, a on segueix actualment.

Núria afirma: "em sento molt feliç d'haver viscut un període llarg que m'ha permès còmodament ésser lliure", sobretot pel fet que "de les coses que més han canviat en aquesta societat democràtica ha estat el paper de les dones (...) Hi ha moltes dones que s'identifiquen amb el feminisme, encara que sigui a nivell individual (...) i en aquest sentit és útil saber valorar com els discursos ideològics també calen socialment".

Carme Casas Godessart

Carme va néixer l'any 1921 a Alcalá de Gurrea (Osca), tanmateix, gran part de la seva infància va transcorre a Ayera, un poble molt petit a 12 Km. de la capital de la província, on el seu pare exercia de mestre d'escola.

Pel que fa a la seva ascendència, recorda que els avis paterns eren una família treballadora i molt humil de l'alt Aragó. L'avi matern havia nascut a França i arribà, sembla ser, a Catalunya amb els besavis. El besavi, de nacionalitat belga, era membre de la "Societat dels Compagnons", un gremi d'artesans dedicats a la restauració i conservació d'obres religioses. L'avi matern també va seguir, en certa mesura, la tradició del seu pare, i fou encofrador; treballà en la construcció de pantans i grans construccions civils. A l'avi el considera com un home d'esquerres i republicà; ella creu que havia estat fortament condicionat per la influència dels anys que passà a França durant la seva infància. Amb motiu d'una feina es traslladà a Catalunya, concretament a les comarques lleidatanes, i fou aquí on va conèixer a l'àvia, pagesa i filla de pagesos, veïna de Marçà (Tarragona).

El treball de l'avi feia que la família es traslladés sovint allà on s'iniciava una construcció i on ell era contractat. Els seus pares es conegueren quan ell acceptà donar classes als fills dels treballadors del pantà de la Sotonera (Osca) on estava treballant l'avi matern. Ella parla de la seva mare definint-la com una dona de la seva època: mestressa de casa i religiosa. La figura del pare és la d'un home amb una formació cultural elevada, destacat per la seva activitat política i les seves idees lliberals als pobles on va ser mestre, professió a la qual es va dedicar després d'abandonar els estudis de seminarista. Era membre del "Partido Socialista Aragonés", i va fer campanya per l'adveniment de la II República, participant en l'elaboració de les mesures de reforma agrària que es van portar terme al poble. Això va provocar un obert enfrontament amb els cacics i el capellà del poble, que encara recorda perquè, entre d'altres baralles, es negà a donar-li la comunió. Amb tot, a Ayera viu una infància en un ambient campestre i que recorda com a feliç, fent referència al temps de jocs infantils, assistència a l'escola -que era mixta- on donava classes el seu pare, i l'ajut a la mare en els treballs domèstics.

El 1934 es produeix un canvi en aquesta situació: el pare demana el trasllat de la seva plaça de docent a Almacelles (Lleida). L'opció es fa, segons ens diu, perquè el pare volia que les seves filles poguessin continuar els seus estudis; una qüestió sobre la qual, insisteix, el pare es va preocupar molt. L'elecció d'aquesta localitat creu que va estar motivada per dues raons, una primera relacionada amb el fet que la mare s'havia criat a Vilanova i la Geltrú i encara mantenien relacions a la localitat del Garraf, i la proximitat geogràfica entre ambdues localitats els permetia sovint fer visites. Un segon motiu fou que el pare per qüestions professionals i ideològiques trobava que Catalunya era on més avançades estaven les reformes que el govern de la II República estava realitzant. Tant ella com les seves germanes, dues més, van aprendre el català ràpidament i iniciaren el batxillerat a Almacelles.

Carme estava cursant quart curs quan esclatà la Guerra civil el 1936. El pare llavors ja havia començat a militar al PSUC. Els anys de la guerra "els va passar amunt i avall". El batxillerat l'estava fent a Lleida gràcies "a una beca que es donava als fills dels treballadors", per part de la Generalitat republicana. Amb els canvis dels fronts bèl·lics, la seva família és traslladada a Barcelona l'any 1937. Aquí comença la disgregació familiar: les germanes passen a una colònia-refugi infantil; ella es queda amb la mare a Vilanova i la Geltrú per acabar aquell curs. A l'estiu comença un curs d'infermera, però el curs següent, l'octubre del 1938, els estudiants són traslladats a Manresa, on inicia 8è de batxillerat que ja no podrà finalitzar. Aleshores, comença l'"evacuació", i es produí la pèrdua temporal de contacte amb la família: "em vaig trobar sola, ni equipatge, ni companys, ni sabia on era, les bombes queien per tot arreu".

Arribà a la frontera amb França, on soldats de l'exèrcit del país veí - fonamentalment compost per senegalesos- "ens van tractar com a bults de carn ..., no com a éssers humans, ens tractaren com a bults". A França passa per diversos camps de refugiats, i per sort pot localitzar els pares i es reuneix tota la família. Amb l'esclat de la II Guerra Mundial els camps de refugiats es converteixen en camps de concentració. Passat un temps, finalment, poden trobar permís de treball i aconsegueixen sortir dels camps i instal·lar-se al Departament de la Langogne. Carme assenyala que de seguida reprenen l'activitat política, "vam viure sempre pensant en Espanya", el pare era el responsable del Partit Comunista al departament, ella passa a les JSU, d'on més endavant serà la responsable dels departaments d'El Gard, Lozère i l'Ardeche. Casa seva es converteix en un punt de trobada i de suport del Partit, la Joventut i els guerrillers. Arran d'aquesta activitat coneix a Leandre Saún, un dels responsables del Partit, amb qui es compromet i qui serà anys més tard el seu marit. Per la seva activitat també va conèixer a Cristino García, al capdavant dels guerrillers. Ella mateixa participa a les guerrilles al costat de Cristino: "jo he fet transport d'armes, he pujat comunicats, he fet d'enllaç, lo que és una guerrilla... eren consignes del Partit, lluitant contra el nazisme es lluitava contra el Franquisme".

Aviat Maria -sobrenom amb el qual era coneguda a França- és buscada per la Gestapo i davant la repressió es refugia vora de Marsella. Els seus pares també han de canviar de residència i torna a perdre el contacte amb ells. De nou, amb la Gestapo al darrere, és amagada en diferents pobles francesos. Davant la difícil situació a França perseguits pels nazis, el Partit li recomana que torni a Espanya l'any 1944: "vaig passar clandestinament amb un grup, muntanya a través", igual que el seu promès, Leandre, havia fet un any abans. "T'enviaven sense cap document, sense cap punt d'apoyo, te'ls havies de buscar per tu mateixa. Sense cuartos, de cap manera,...". A la frontera és detinguda i portada a la presó de Figueres on va estar retinguda un mes. La situació conflictiva del país veï facilita que la deixin en llibertat, ja que ella al·lega que fugí dels nazis. Quan surt s'adreça a Sabiñánigo (Osca), on té unes cosines del seu pare i també es posa en contacte amb familiars de Leandre, que li diuen que està a la presó de Saragossa, incomunicat. Llavors decideix instal·lar-se a la capital. Per legalitzar la seva situació i poder visitar al seu company es treu una cèl·lula prenent el nom de Consuelo Saún, germana d'ell. A partir de les visites a la presó entra en contacte amb altres familiars de presos. Leandre li facilita els noms de companys del Partit que han sortit en llibertat perquè es recolzi en ells, sobretot amb la família dels Escanero, membres del Partit: "així em vaig tornar a embolicar, i vam començar a posar en marxa el Partit a l'Aragó, Navarra i Rioja". Arriba el juny del 1944 a Saragossa, on des de l'octubre el Partit ja estava organitzant-se. Carme s'encarrega de la part d'agitació i propaganda, a casa té una multicopista on s'edita premsa clandestina, que després en els dies de festa aprofita per distribuir-la entre els companys de les tres regions que organitza. També participà activament donant cobertura als guerrillers que passaven la frontera, proporcionant-los menjar, roba, refugi, armes...

A Saragossa, primer treballa -i viu- com a minyona, "a casa d'una fulana que era l'amant d'un militar d'alta graduació", això feia que Carme se sentís prou insegura en la casa on servia i a més havia d'allotjar-se. Passat un temps va aconseguir una feina de caixera a la cafeteria "Ambos Mundos", la qual cosa li permetia una major llibertat de moviments per l'horari de treball. Així doncs, a principis d'estiu del 1945 assisteix al judici militar que li fan a Leandre, a Tarragona, i on el condemnen a pena de mort, comunicant-li que en 40 dies serà afusellat.

Recorda: "vaig sortir de Capitania perquè un soldat em va agafar del braç i em va ajudar". De seguida comença a moure's per impedir la condemna i viatja a Madrid per presentar papers i buscar gent que tingués influència per poder-lo ajudar. A la tornada a Saragossa, s'assabenta que havien caigut 240 companys perquè un infiltrat els havia delatat. En aquells moments, molts d'ells davant les tortures que pateixen donen informació, i a partir de llavors "Elisa" -el seu nou sobrenom- es converteix en la dona més buscada per la "Brigada Político Social". Tanmateix, aconsegueix sortir a l'endemà cap a Tarragona, després de poder despistar per dos cops a la policia. Durant una comunicació amb Leandre a la presó de Tarragona, li fan saber que la policia l'espera a la sortida de la presó: "ens acomiadem pensant si ens tornarem a veure o no ens tornarem a veure. I ell, si m'agafaran o no m'agafaran". De nou aconsegueix escapolir-se, doncs la policia la busca a la porta de la Presó provincial i al tren de Saragossa, mentre ella: "viatjava rumb a Madrid, per la línia de València".

Passà uns dies camuflada a Madrid mentre els companys del PCE li fan una documentació falsa, però just un dia abans de marxar cap Alacant es creua amb un policia que la reconeix i la deté, tot i que havia pres les mesures necessàries per tal de no ser reconeguda. "És horrorós, no ho desitjo per ningú. No hi ha paraules per explicar que era la Dirección General de Seguridad a Madrid. (...) Interrogatoris, de dia cap, tots eren de nit, pressions de tots els colors, tortures físiques, i les més amargues les psíquiques, perquè no vegis com tracten a les dones,...". De Madrid la traslladen a Saragossa, on passa deu dies i continuen els interrogatoris. Finalment la processen per delictes d'alta traïció, espionatge, maçoneria i comunisme i ingressa a Predicadors, la presó de dones de Saragossa. El primer mes la tenen incomunicada sense parlar ni veure a ningú, després la passen amb les preses comunes però amb una vigilància i tracte especial. Va estar-hi tancada un any i mig, els records que en té són d'un tracte inhumà i molt rígid. No es podia escriure amb Leandre perquè no estaven casats i només li permetien comunicar-se o escriure's amb familiars molt directes, la qual cosa fa que gairebé no rebi cap contacte del món exterior. Mitjançant terceres persones s'assabenta que Leandre encara és viu. Dins de la presó va fer bones amistats amb altres preses, sobretot amb les polítiques. S'agrupaven per afinitats, s'ajudaven mútuament, per treure i entrar paquets, així com també per comunicar-se notícies. Durant aquest temps de presó, va rebre el suport humà i material d'un matrimoni de Saragossa, que eren els propietaris del pis on estaven rellogats tant ella com Leandre mentre havien estat vivint i realitzant l'activitat clandestina a la capital aragonesa. Mai oblidarà el que aquest matrimoni va fer per ells: "per nosaltres han sigut més que germans".

A principis del 1947 aconsegueix la llibertat condicional, juntament amb altres presos, ja que: "ens beneficiem de la rentada de cara que el règim vol fer per ingressar a les Nacions Unides". No la posen en llibertat, però, fins mesos més tard, gràcies a les iniciatives dels companys que ja havien sortit de la presó i que fan arribar reclamacions al jutge perquè advertís al director de la presó que era il·legal la retenció que Carme estava patint, és posada en llibertat a les deu de la nit, i "amb tota mala idea", un dia

sense previ avís. Ningú l'espera, té por que li apliquin la llei de fuges, surt al carrer i marxa a casa d'uns familiars, ella sap que la vigilan.

Als pocs dies marxa a Tarragona a visitar a Leandre i decideixen que s'instal·li a Madrid per mirar de moure papers i commutar la pena de mort a la qual el seu company està sentenciat des de fa dos anys. A Madrid té diferents feines fins que comença a treballar en uns laboratoris. De nou torna a vincular-se a la lluita clandestina. Els companys del PCE li notifiquen que la policia la vol utilitzar de ganxo per fer caure tot els companys que es relacionin amb ella. Davant aquest contratemps decideix marxar de nou a Tarragona on s'allunya, temporalment, de la lluita clandestina com a mesura de seguretat, donada la seva significació i la vigilància a què és sotmesa: "tota la correspondència em venia oberta. Me'ls trobava per tot arreu i me'ls he passejat per tot Tarragona". Tot i que va estar durant quinze anys havent-se de presentar als jutjats cada quinze dies, va aconseguir treballar a Tarragona, va estar a diferents llocs fins que l'any 1948 entra com a auxiliar d'infermeria a la Clínica Monegal, on també hi viu durant una temporada com a interna.

Aprofita aquests anys per reprendre els estudis. Aquesta decisió està condicionada, ja que pels seus antecedents polítics i penals no li revaliden els cursos de batxillerat que tenia. Decideix estudiar infermeria, i ho fa per lliure a València, traient-se dos cursos en un "a base de vetllar". Per costejar-se'ls "feia guàrdies extres i cuidava malalts a les cases, i inclús per treure'm el títol vaig vendre sang". Tot i les reticències inicials a la clínica li reconeixen el títol i puja de categoria, passant a ser infermera. Això succeeix el 1949, fet que coincideix a la commutació de la pena de mort a Leandre, que seguirà a la presó. Aquesta situació, de retrobament amb l'esperança, dura ben poc, aviat cau malalta i ha d'ésser operada. El fet més positiu d'això, segons ens diu, és que va servir per evitar el trasllat de Leandre a Burgos, al·legant el feble estat de salut d'ella. El 1953 decideixen casar-se per l'església, i d'aquesta manera evitar problemes amb les lleis de l'època. El casament fou a la presó i el recorda així: "ve un representant del jutjat, va aixecar acte i s'ha acabat". malgrat això matissa: "Però en portem 55 anys, perquè per a mi la valedora és la del 1943", quan es van conèixer a França.

El 1955, Leandre surt de la presó i comencen a viure rellogats a la ciutat Tarragona. A ell, pels antecedents polítics, li costa trobar feina i passen dificultats econòmiques, agreujades pel fet que el 1956, per recomanació dels metges, Carme ha de plegar i fer repòs. Ella continua treballant posant injeccions i fent cures a casa, per tal de poder fer front a la inestabilitat inicial de les feines de Leandre; aquesta tasca la farà sense una plena dedicació, perquè en aquests anys tindrà els seus dos fills (1957 i 1960). Tres mesos després de tenir el segon fill, se celebra el judici que ella té pendent, d'on surt sense càrrecs gràcies a la tasca dels advocats, als quals van haver de pagar a terminis per les mancances econòmiques del moment.

Poc a poc, i malgrat la vigilància continuada, tots dos reprenen els contactes amb el militants comunistes de la zona i participen en l'organització del PSUC i les Comissions Obreres de Tarragona i comarques. El Nadal del 1962 viatja a França arran d'una visita del seu germà, també implicat en la lluita, per connectar l'organització del PSUC a Tarragona amb la direcció del PCE. Des de llavors, casa seva va ser refugi de molts companys que creuaven la frontera. També reconeix que es va sentir un xic dolguda quan el Partit els proposa que Leandre torni a passar a la il·legalitat, relegant-la a ella a un paper de suport econòmic i de fer-se càrrec de la família. Amb el temps veu que potser la decisió era encertada: "tant valia l'un com l'altre, però tenint em compte que a casa es necessitava un suport. Potser era més correcte que aquest suport el donés jo". Finalment Leandre no s'incorpora a la vida clandestina, condicionat per l'estreta vigilància i els seus antecedents polítics. A partir de mitjans dels anys seixanta, Leandre aconsegueix més estabilitat laboral, fa d'agent comercial. Inicialment aquest tipus de treball fa que sovint estigui de viatge i que l'atenció dels fills fos en especial una tasca d'ella.

El seu reingrés al món laboral es produeix l'any 1967, quan guanya una plaça a l'Hospital Joan XXIII de Tarragona, inaugurat aquell any, i s'incorpora a la secció de maternitat. D'aquesta manera torna a estabilitzar la seva activitat laboral, que havia abandonat per malaltia, primer, i després per l'atenció a la família gairebé durant 10 anys. De seguida es crea la Comissió Obrera de l'hospital, on ella hi participa. A les primeres eleccions surt escollida com a enllaç sindical i desenvolupa una activitat reivindicativa respecte a diferents temes com: el reconeixement de les infermeres com a membres de ple dret del INS, actual ICS, augment del sou base i no dels complements, millor distribució dels torns -sobretot el de nit-, un dia de festa setmanal, dos dies si t'obligaven a doblar jornada, que les caps de plantes fossin infermeres i no monges, que cap infant fos batejat sense consentiment dels pares... Moltes d'aquestes lluites es porten a terme coordinades amb els hospitals de Barcelona, a través de la companya Felisa Martín del Vall d'Hebron. Del funcionament sindical del Joan XXIII, recorda que en un principi era molt assembleari i plural, però que a l'hora de firmar i fer aturades la gent tenia por "s'havia de fer un treball molt meticulós, molt de treballar amb la gent". També fa una labor de conscienciació amb les joves en pràctiques de l'escola d'infermeria que van a l'hospital, i va aconseguir la militància política i sindical de moltes d'elles, que posteriorment van quedar-se a la plantilla. "En cap la satisfacció que es va crear un

ambient molt important en aquella època en què jo vaig estar a l'hospital". Malgrat reconèixer que li hagués agradat "una major unitat entre les diferents categories: metges, infermeres, zeladors, personal de neteja..., i menys classisme". Dins del seu centre de treball, va estar sempre a maternitat excepte l'últim any, en el qual, degut a un empitjorament de la seva salut, va estar al servei de consultes externes. Destaca també l'equip de metges pel seu bon nivell i perquè valoraven la feina d'equip, esforçant-se perquè tothom estigués motivat, i perquè els serveis fossin de molta qualitat.

Després d'uns anys d'estabilitat laboral i econòmica, el 1970, Carme i el seu marit opten per la compra de dos pisos, porta per porta, al barri de Sant Salvador, una ciutat dormitori de la creixent àrea industrial de Tarragona. Segons ens explica, la decisió va dependre de dues qüestions: per una banda, per poder deixar un pis en propietat per cadascun dels fills i, en segona instància, per poder utilitzar un dels pisos per tasques polítiques de la seva organització, per fer-hi reunions, i emmagatzemar-hi material de propaganda clandestina.

L'any 1979 torna a caure greument malalta i de nou és operada. Decideix no presentar-se a les eleccions sindicals i deixar pas als més joves. Malgrat això, no va deixar de militar ni cotitzar mai. El 1984 s'ha jubilar amb 63 anys per consell mèdic. En l'exercici de la seva professió s'ha sentit còmoda i opina que "una infermera que no tingui una formació humana i social ben feta, ben formada, rarament podrà arribar a ser una infermera com cal. A mi m'ha ajudat molt el marxisme".

Desvinculada del món laboral, passa a la Secretaria de jubilats i pensionats el 1985, i fou escollida secretaria general el 1992 i reelegida el 1996, càrrec que ocupa actualment. Les seves principals lluites són: millorar les pensions mes baixes i conscienciar els treballadors perquè no es desvinculin del sindicat un cop es jubilen. Tot i les seves il·lusions inicials, està topant amb que són molt pocs i és difícil coordinar-los, entre d'altres coses, per les divisions polítiques hagudes als partits d'esquerres.

Carme ha continuat militant al PSUC i posteriorment a Iniciativa per Catalunya. Encara avui, quan la seva salut li permet, assisteix a les reunions i mitings que s'organitzen. Al llarg de la seva militància mai ha deixat de participar a les cites importants, així "quan el consell de Burgos, vaig demanar permís per anar a veure un parent que estava malalt, i ens vam anar al Consell de Burgos. Quan les sis hores de Canet, vaig demanar un altre permís, i també vam anar-hi a les sis hores de Canet... Hi havia una quantitat de lluites, de protestes amb les quals t'afegies, tant sindicals com polítiques".

Respecte al moviment feminista també va participar-hi i, actualment, encara participa en reunions, xerrades, etc. La seva visió fuig del "feminisme autònom", creu que homes i dones han de lluitar sempre junts "si una dona s'imposa sobre l'home cau en el mateix masclisme que cau l'home, a la inversa", per tant s'identifica amb les organitzacions i les lluites "mixtes" que comptin amb la participació de dones i homes.

A l'hora de fer una valoració de la seva vida, considera que: "lluny dels pares, lluny de tots. És lo que t'ha portat una guerra, destrucció i desmembrament de la família. Una guerra civil és el pitjor que li pot passar a un país". Carme té una germana a Varsòvia i dos germans més a França, els pares es quedaren a França, i la relació amb tots va ser i és bona, però espaiada. Tots s'implicaren en la lluita contra el Franquisme. Pel que fa al seu matrimoni, creu que el diàleg ha estat fonamental per sortir-se'n i acceptar les coses "no per submissió, sinó per comprensió de tota una problemàtica d'una situació en un moment donat". Respecte l'educació dels fills "he hagut de fer de pare i mare una mica", pel grau d'implicació polític del seu marit, que a més passava temporades fora de casa per causa de la feina, "però vam buscar la manera d'acomplir amb les tres coses, sindicat, partit i família". Als fills mai se'ls va ocultar res del passat i present dels pares. També ells veien la persecució a que eren sotmesos i "els he educat sempre amb un respecte a la llibertat, a la tolerància, una lluita continuada en defensa dels drets humans, de ser conscient, de ser honrats i senzills". Tots dos militen a Comissions Obreres i al PSUC.

Sobre la situació actual i com ha transcorregut la transició democràtica al nostre país, Carme creu que després de tants anys de lluita i dedicació "el govern socialista ha defraudat. No ha portat res cap a l'esquerra". Per a ella: "el poble és d'esquerres, però té un sentit de l'esquerra que ha de ser plural, ha de ser respectuosa, ha de ser tolerant, ha de ser comprensiva...". Veu que la societat canvia, i sobretot el joves, "perquè viuen un altre moment més plural, ja no es lliguen a una disciplina de partit, -que era necessària en aquells moments-, però que a mi em produeix un malestar pel fet de pensar que hem sigut uns dogmàtics, que hem estat seguint les corrents, considerant que eren les més encertades, com era el seguiment de l'estalinisme". Pensa que avui els joves no segueixen "una vida com la que portàvem nosaltres,... que vivíem senzillament sota la disciplina del Partit".

Carme entén que les divisions que es produeixen a l'esquerra actualment la perjudiquen "és molt trist, i ho haurem de repetir moltes vegades, que les esquerres només ens unim davant de l'escamot d'execució o quan estem tancades a la presó". Va viure l'escissió del PSUC, el 1982, de forma dolorosa, i

per ella "el PSUC no està enterrat, jo no el tinc enterrat. Jo sóc pesquera, el porto a dintre meu". Confia en la política d'Iniciativa per Catalunya, com a continuadora del PSUC, "d'unir les esquerres, i no de restar".

Carme, diu estar "més d'acord amb una política d'avui que busqui consens, que no pas amb polítiques partidistes d'enfrontament i mobilització, sinó de consensuar, dialogar, tot i que això no vol dir que nosaltres no haguem d'arribar a fer també una manifestació, una protesta reivindicativa, etc". Per últim, se sent molt integrada socialment i cultural, "joestic a Catalunya, i malgrat els meus orígens aragonesos, sento Catalunya com una cosa meva, he lluitat a la clandestinitat per l'autonomia de Catalunya". Però li fa certa por alguns discursos nacionalistes que van més enllà de la defensa de la cultura, de la llengua, de les arrels... "Molt bé, però fer-te preponderant pel damunt dels altres, que tú et facis gran del teu nacionalisme per imposar-te a la resta, això no ho tolero. Això és feixisme. He viscut un exili i he patit insults: roja, dimoni..., i pateixo per aquells que vénen d'altres països, que s'han d'allunyar per la misèria o per la política, s'ha de saber respectar a tothom".

Ma Àngels Franco i Sala

Ma. Àngels neix l'any 1951 a Barcelona ciutat d'on eren els seus pares. Dels avis, en té poc records, sap que eren treballadors, sense vinculacions polítiques. Els avis materns i l'àvia paterna eren catalans, mentre que l'avi patern era malagueny.

Els seus pares s'havien separat quan ella tenia dos anys, per això del pare guarda pocs records. La seva mare, havia estudiat comerç i va treballar com a administrativa, esforçant-se perquè les seves filles no tinguessin cap tipus de mancances: "es va preocupar molt perquè la meva germana i jo, no notéssim la diferència que podia haver-hi, respecte a les persones que ens envoltàvem".

La seva infància i part de la seva joventut va transcórrer al casc antic de la ciutat. Cursà la primària al col·legi parroquial de Santa Anna, del qual malgrat les precàries condicions, "estàvem quatre cursos en una mateixa classe", en guarda molt bons records de les amigues i de l'ambient escolar. Aquest ambient i els consells de la mare, que volia que aprenguéssim un ofici, la convenceren de realitzar a la mateixa escola els estudis de comerç.

Ma. Àngels va compaginar els estudis amb feinetes des de molt jove, en part per ajudar econòmicament a la seva mare. A l'últim any de col·legi començà a treballar a una distribuïdora d'espècies, després va entrar a una pastisseria els caps de setmana. Tot i que va haver de treballar força, conserva bon records d'aquells anys: "he tingut una infància dintre de l'ambient que vivia, molt feliç". Una vegada enllestit comerç començà el batxillerat a INB Maragall, als catorze anys i també coincidí amb l'ingrés a la Indo, una empresa de quasi dos mil treballadors, a l'Hospitalet. Compaginà les dues coses, però l'institut el deixà a sisè "la voluntat hi era, però per coses de l'activitat sindical sempre ho deixava".

Els primers contactes amb gent progressista i amb inquietuds polítiques els tingué al batxillerat. Ma. Àngels entrà en el moviment estudiantil a l'Institut, a les Joventuts Comunistes, participà en seminaris i manifestacions, i a partir d'això començà a relacionar-se amb gent de CCOO. El record més maco que guarda és el seu viatge, l'abril de 1968, a París: "allò va ser al·lucinant". Participà a diverses assemblees de Renault i Soborna. En un altre viatge a París, va conèixer a Àngel Rozas, que estava a la Delegació Exterior de CCOO (DECO) i qui, des de llavors, li enviaria material a l'adreça comercial d'Indo: "com allí rebíem coses de França, no va haver-hi problemes".

Arran d'aquestes reunions, establí amistat amb gent d'altres empreses com Philips o SEAT, els quals l'animaren a lluitar pels drets dels treballadors a dins de la Indo, tot i no conèixer a ningú de la fàbrica que fos de CCOO. "Allà els càrrecs sindicals els anomenava la direcció, i quan de cop i volta una criatura diu: jo em presento, tothom es va quedar al·lucinat. Els companys de CCOO em van orientar, em van donar les normatives, i em van explicar els instruments existents per poder treballar una mica legalment en aquell moment". Surt jurat d'empresa l'any 1969 i ens diu que al principi anava perduda en quan al llenguatge -primes, productivitat, etc.- i sistemes de treball: "però em van posar amb contacte amb els advocats Fina i van ser la meva salvació, abans de cada reunió els anava a consultar".

A Indo, començà en el departament de facturació, per passar després com auxiliar a la secretaria de direcció, i més endavant passà a la direcció comercial de la fàbrica. Ella creu que aquesta promoció tant ràpida era en part: "perquè com eren una empresa tan paternalista, quan una persona discrepava una mica primer t'intentaven comprar, i potser van promocionar-me per fer-me callar". Del funcionament de la Indo, el que més recorda és aquest paternalisme, hi havia un assistent social, un director espiritual..., que els feien xerrades, misses, "fins i tot l'empresa et pagava que t'anessis una setmana a fer exercicis espirituals", un equip de futbol, una biblioteca "que quan demanaves un llibre et preguntaven l'edat per veure si te'l podien deixar", i un grup esportiu cultural. Aquest últim jugà un paper clau com canal de contacte entre els treballadors, ja que un dels problemes que dificultava la relació de Ma. Àngels amb la resta de treballadors era que les oficines es trobaven separades de la fàbrica, i aquest fet l'obligà a buscar una altra forma de mantenir una relació directa amb ells i amb els seus problemes.

Una de les maneres de prendre aquest contacte fou mitjançant el grup esportiu cultural de la pròpia empresa i una altra, la de formar part del comitè d'empresa, segons Ma. Àngels "representants de l'empresa i suposats representants reals dels treballadors". Finalment, aconseguí reunir-se periòdicament amb 4 o 5 treballadors, de diferents sigles, un de USO, un del PORE, altre de Plataformes... però amb els quals compartia una sèrie d'inquietuds polítiques i dins l'empresa analitzaven quins problemes hi havia i com solucionar-los, tanmateix només ella formava part del jurat d'empresa.

Endinsats en el món sindical, ella i aquests companys van estudiar el conveni que hi havia en aquells moments a l'empresa per trobar-hi els aspectes que es podien millorar. Les primeres reivindicacions foren passar els subsidis i ajuts que l'empresa donava des de la mútua als convenis, "que enlloc que et

donessin caritat fos un dret adquirit". També denunciaren temes referents a salut laboral, ja que es treballava amb productes químics i forts sorolls en alguns departaments. L'empresa el que feia era donar unes bones primes a aquests treballadors per tal que suportessin aquestes condicions de treball.

Tanmateix, allò més destacat en la seva trajectòria sindical fou la voluntat d'igualar els sous de les dones als dels homes, ja que a principis dels setanta la diferència voltava el 40%. Una de les primeres accions fou passar unes enquestes als treballadors perquè signessin a favor de la igualtat de salari, mètode que no tingué gaires bons resultats, perquè encara que aquesta era anònima hi havia "pressions encobertes", a més de la pròpia mentalitat de moltes dones que votaren incomprensiblement en contra. També intentaren treure la dot i els incentius que donava l'empresa a les dones casades perquè deixessin la feina: "procuraven que les dones casades amb fills no es quedessin".

L'any 1971, coincidint amb la sortida de la Primera Normativa de la dona "igual treball, igual salari", s'intentà negociar un "1% anual" fins equiparar els sous, però "l'empresa es va tancar en banda, i llavors va començar a fer la seva campanya afirmant que nosaltres el que volíem era ensorrar l'empresa". Ells davant aquesta postura van denunciar-ho a la Delegació de Treball. Això va provocar "la mano dura" de l'empresa, que intenta aïllar-los. El noi que havia deixat la fulla de salari per fer la denúncia i demostrar la discriminació salarial fou brutalment apallissat; les pressions i amenaces contínues, "et provocaven constantment, a mi em van deixar en un despatx tancada amb clau i tenia que demanar al jefe que m'obris la porta per anar al lavabo; llavors no caure en les provocacions va ser la nostra lluita"

Finalment aquesta situació desembocà en judici l'any 1975, on no van poder portar cap testimoni perquè no els deixaren sortir de la fàbrica. L'empresa, en canvi, en portà molts, però va cometre l'error d'enviar telegrams al govern civil i al jutjat intentant coaccionar al jutge. Quan es va saber que estaven enviats des de la mateixa empresa, el jutge -"tot i ser un feixista i masclista"- va resoldre en contra de l'empresa, i les dones d'Indo van aconseguir el reconeixement a la igualtat de salari. Aquesta sentència va tenir gran repercussió en la premsa del moment.

Com a represàlia l'empresa no els pagà el sou d'aquell mes a totes les denunciants en el judici i va acomiadar els dos homes que havien deixat la nòmina. En contrapartida els signants "perquè no es va quedar ningú més, la veritat és aquesta", van tancar-se a dintre de la fàbrica i sortiren quan es presentà la policia i els dirigents del Vertical, i es va arribar a un acord. Aquest acord també fou polèmic ja que renunciaren als retards a canvi de la readmissió dels dos companys. Llavors els enfrontaments foren amb les companyes que no havien signat la denúncia però que volien cobrar els endarreriments: "després de moltes discussiona ningú va demanar els diners".

A més, durant la seva etapa a Indo, ella i la resta del jurat "vam agafar de manera estricta la normativa de funcionament del jurat i ens reunien cada mes". Després els membres dels jurats informaven als treballadors puntualment de tots els acords i punts tractats en les reunions.

Fora d'Indo també va participar en nombroses manifestacions i actes. Anava a les reunions de la construcció, vidre i ceràmica clandestines que feia Comissions a la muntanya. Dins del Vertical va exercir com a vocal de la província. Recorda el masclisme que hi havia, -ella era l'única dona- i "que eren reunions purament informatives, allà no hi havia per què discutir res, deien: el que nosaltres farem ja estarà ben fet". Malgrat tot, valora positivament la participació en aquells moments al Vertical: "encara que només fos perquè sortís a la premsa que a una reunió del Vertical havien hagut voces discrepantes".

En una d'aquestes manifestacions, el 1971, quan el conflicte de la Seat , fou detinguda mentre participava amb altres companys en un piquet: "sort que m'havia agafat vacances, sinó m'haguessin acomiadat". A comissaria va romandre 72 hores, i van interrogar també a la seva mare: "la van pressionar a ella perquè em pressionés a mi. Jo per part meva, allò que en cap moment jo estava... que passava per casualitat". Fou posada en llibertat, però als pocs dies la policia entrà a la fàbrica per detenir-la novament. Van posar-li una multa governativa de 50.000 pessetes, que no va pagar ella: "jo no sé d'on van sortir les peles, però suposo que els contactes que hi havia en aquell moment..."

Respecte al moviment feminista, Ma Àngels, començà a prendre consciència del tema de la dona a principis dels setanta, impulsada per la discriminació que patien les dones a la seva empresa. Va assistir a diferents reunions amb col·lectius de dones, celebrades al Col·legi d'advocats. Recorda, anecdòticament, la seva participació en unes jornades a nivell estatal, a meitat dels anys setanta, de sindicalisme per a dones dins del Vertical: "d'entrada eren gran discursos de "la mujer está para servir y dar hijos a la patria"... la gent que hi anava "era muy fiel", només dos o tres vam demanar la paraula. Allà era discrepar per discrepar perquè sabessin que no tothom estàvem d'acord". També participà a les "Primeres Jornades Catalanes de la Dona", juntament amb altres companyes com a "grup de dones" d'Indo: "però érem poques, vint com a màxim, de les mil dues-centes en plantilla".

Tanmateix, amb algunes dones del moviment feminista van tenir alguna polèmica, d'una banda, pels pactes amb l'empresa, després de guanyar el judici, i també, per un altra, perquè dins de l'empresa els homes participaven en les seves reunions: "nosaltres ho teoritzaven que, si les dones necessitàvem reunir-nos per conscienciar-nos, els homes potser ho necessitaven més encara"

Amb la convocatòria de les primeres eleccions democràtiques, sorgiren certs problemes "estructurals" amb la direcció de CCOO del ram, perquè ella defensava la presentació d'una candidatura unitària, que tan bons resultats els hi havia donat a l'empresa, en comptes de fer candidatures per centrals sindicals, tot i que CCOO era majoria:" existia un gran consens entre les diferents tendències i era millor continuar treballant així".

El seu paper com a sindicalista dins d'Indo va provocar que l'empresa iniciés una campanya per marginar-la : "vaig estar tres anys sense feina, que em va anar molt bé, aleshores em dedicava només a temes del comitè d'empresa". Però, com l'empresa va veure que això era contraproduent, la traslladaren a un despatxet al taller de manteniment a on hi havia uns sorolls impressionant. Ma. Àngels no podia suportar els mals de cap que aquests sorolls li provocaven, i hagué d'agafar la baixa. Quan tornà a la feina, exigí un canvi de lloc al·legant motius de salut, per dues vegades, però aquest canvi no va arribar mai. Aleshores, el 1979, com la situació era insostenible i per a no perjudicar més la seva salut demanà la liquidació com si fos un acomiadament i l'empresa ho va acceptar, donat que això era el que perseguia des de feia temps.

Els dos anys que restà a l'atur no foren traumàtics ja que començà els estudis universitaris de Dret, els quals deixà a tercer, perquè havia de plantejar-se trobar feina de nou. Passà dos anys treballant en diferents llocs: a una assessoria fiscal, a un col·legi, fent enquestes, de dependent... Fins que el 1983 entrà per tres mesos d'administrativa a l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet , però li van prorrogar el contracte, fins fer-la fixa. Encara hi continua i s'ha instal·lat en aquesta ciutat. Tanmateix confia en "no jubilar-se com a administrativa". També intentà reprendre els estudis de dret, però finalment es decantà per matricular-se en un curs de fotografia.

La seva vida sindical finalitza en el moment d'abandonar Indo. A l'Ajuntament de Sta. Coloma, no coincideix amb la política que allà porta la gent de Comissions i veu actituds del comitè "que sents vergüenza ajena".

També políticament va desenganxar-se quan s'anà a viure a Sta. Coloma, perquè es va sentir utilitzada: "Clar a ningú ens agrada que ens convoquin només per dir-nos els acords i les decisions que han pres els altres. Tots voldríem que ens convoquessin per discutir un projecte i poder dir la teva". De fet, pensa que a Sta. Coloma es podria comptar amb una quantitat de gent disposada a fer coses, perquè és un poble on sempre les esquerres han estat majoria.

Aurora Gómez Cano

Aurora neix l'any 1951 a l'Hospitalet de Llobregat, on hi continua vivint a l'actualitat amb la seva mare. És filla d'una família de ramaders càntabres, de tarannà conservador, que van decidir emigrar a Catalunya per buscar feina i muntar el mateix tipus de negoci al que s'havien dedicat a la seva terra d'origen.

Els seus avis es van quedar a Cantàbria, però tot i així, manté records d'ells de quan els anava a visitar durant les vacances d'estiu. A l'àvia paterna la va conèixer molt poc, però sap que era també ramadera. L'avi patern, "era de un carácter socarrón", havia estat llaurador i ramader, vivia sol i sentia molt apreciat per la seva neta. Li agradava explicar coses de quan era petit, en canvi, mai va parlar de la Guerra civil: "era un tema tabú". Va morir quan ella només tenia 12 anys.

Pel que fa als avis materns, tenien ovelles i vaques com a negoci per viure-hi. L'avi fou alcalde de barri durant els anys quaranta, i l'àvia era una dona de caràcter sec i d'actitud molt pràctica, però mantenia bones relacions amb tothom al poble.

Els seus pares van tenir la seva primera filla poc després de casar-se. Aleshores, decidiren traslladar-se des d'Arredondo (Cantàbria) a l'Hospitalet de Llobregat l'any 1945, deixant a la seva filla al poble amb els avis, durant dos anys, fins que es va establir mínimament la seva situació. S'instal·laren a la barriada de Santa Eulàlia de l'Hospitalet: "eligieron esta ciudad por una cuestión de negocios" ja que tenien notícies, per mitjà d'altres emigrants de la zona, que hi havia una important demanda làctica en una ciutat en creixent i expansió. La mare no va tenir molt a dir en la decisió d'emigrar, però es va adaptar ràpidament mentre que el pare, sovint sentia nostàlgia. Els va costar molt començar i obrir-se camí en la distribució de llet a les lleteries de Barcelona, ja que van tenir una mala ratxa inicial. A partir dels anys cinquanta, ja nascuda Aurora, la situació del negoci familiar va iniciar una marxa ascendent, i el 1957 van obrir una botiga a la mateixa casa a on vivien, "tenían casa y vaquería en el mismo sitio", l'estable estava muntat en el pati. Contractaven a gent per tal d'ajudar-los. Passat un temps van ampliar el negoci, obrint una altra botiga, i la seva situació econòmica millorà substancialment.

Començà l'escola als 6 anys, al mateix barri a on vivia, fins que va acomplir 10 anys: "fue en una academia con una enseñanza bastante mala, era más una guardería que un lugar de educación" aquest era el sistema habitual en el seu barri. D'aquella època conserva molt bons records dels seus veïns, de quan jugaven tots junts al carrer. Als 10 anys canvià d'escola i es va matricular al batxillerat administratiu, a l'Instituto de Cultura San Benito, a la ciutat de Barcelona. Aquesta institució abans havia estat l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, creada el 1922 per Francesca Bonnemaison, promotora de l'educació femenina entre les obreres, i que el 1940 va passar a dependre de la Diputació de Barcelona. Era un centre educatiu que pertanyia a la "Sección Femenina" i no era de caràcter religiós. En aquesta escola, on també havia anat la seva germana, acabà el cinquè curs amb 14 anys. Posteriorment es va encarregar de la botiga nova que havien obert els pares, fent els torns de matí, i per les tardes la seva mare l'obligà a fer un curset de "corte y confección". Durant un any va estar en aquesta situació que per ella no era gens satisfactòria: "veía que el negocio de mis padres era muy esclavo en horarios, y que, por otro lado, aquel tipo de actividad se acababa, que entraba en un proceso de crisis progresivo".

Aleshores, es plantejà no seguir la tradició del negoci familiar, com va fer, en part, la seva germana, i prengué decisions de la forma en que havia d'assolir la seva autonomia i independència econòmica dels seus pares. Va fer el batxillerat superior en un col·legi de monges a Sant Andreu de Palomars: "escogí un colegio de monjas por el horario que ofrecían, podría haber escogido otro pero opté por la compatibilidad que me ofrecía de horarios", ja que continuava estudiant per les nits i pels matins treballava a la botiga familiar. Després va fer la formació preuniversitària. Aquesta decisió no era del tot compartida amb els pares, però va ser una opció personal que va tirar endavant perquè tenia molt clar que la seva idea era arribar a la universitat. Així doncs, quan acabà el PREU va decidir estudiar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, i es va especialitzar en geografia; aquesta elecció responia de fet a un rebuig a altres tipus d'estudis, i posa com a exemple els de dret "no quería estudiar derecho, me sonaba a negocio turbio, a engañar a la gente,... yo creo que esta era una información que yo recibía de los comentarios que se hacían en el negocio de mis padres, comentarios sobre los abogados, sobre ese mundo de tener poder sobre otros,... Yo quería estudiar algo que no me obligara a actuar así".

El mateix mes que començava la universitat -setembre de 1971-, va trobar feina al Banco Guipúzcoano a través de contactes personals. Li van fer una prova molt senzilla, i sap que va ser de les últimes que no va passar el test psicotècnic, una prova que poc després s'estengué en la seva empresa i en tot el sector bancari. Treballava amb una jornada de 8 a 3 de la tarda, i això li va permetre combinar els estudis amb la feina. La seva trajectòria laboral ha estat des de llavors vinculada amb aquesta feina. En un principi tenia un contracte de 6 mesos. Començà en una agència del banc a Collblanc, molt a prop de la universitat, la qual cosa li venia molt bé. En aquella oficina treballaven 14 persones, i ella era la única

noia "esta condición estaba muy presente siempre". Segons li comentaren els caps del banc aquesta era una forma de posar pau al col·lectiu masculí: "yo no decía tacos pero al cabo de estar un mes ya los decía, en lugar de poner paz me integré dentro del colectivo masculino,...".

Pocs mesos després de començar a treballar va s'inicià una vaga al banc, que secundaren de forma parcial al seu centre de treball. Els treballadors de l'oficina central van fer vaga indefinida i ells van fer només allò que van poder, "hicimos media hora de huelga durante dos o tres días". Aquesta vaga va coincidir amb la renovació del seu contracte, i el banc, enlloc de fer-se-lo indefinit li van renovar 6 mesos més. Aquesta fou la primera vegada que vivia una situació d'aquest tipus, i també, que rebia informacions sobre reivindicacions laborals.

En el cas de la seva feina, la xarxa que s'aprofitava per distribuir la informació era el correu intern, les conegudes com a "valijas" bancàries, que cada dia es rebien. Després d'unes aturades parcials i d'un enfrontament amb el cap de l'agència, buscà la forma de contactar amb la gent que movia la protesta laboral, gent de Comissions. El contacte amb ells no va ser gens fàcil i li va costar una mica poder relacionar-se pel caràcter il·legal de les activitats d'aquesta organització: "ellos no me querían ver, era un núcleo cerrado". Es tractava de la Comissió Obrera del banc i era un grup clandestí, malgrat això, la gent del banc sabia quan es reunien, a on i quins eren. La primera reunió a la qual va assistir, i on, de fet, entrà a formar part de Comissions, es va discutir sobre si l'organització havia de ser clandestina, o bé, si pel contrari havia de ser oberta. Ella va plantejar no clandestinitzar la seva activitat sindical, sinó que fos el més oberta possible. A finals de l'any 1972, començà a vincular-se més enllà de l'organització del mateix banc on treballava, i, juntament amb Àngel Alfaro, va anar a les reunions de la Coordinadora del ram de Barcelona.

L'any següent fou quan passà a fer l'especialitat de Geografia, a la Plaça Universitat, i ella demanà a la direcció de l'empresa el trasllat a l'oficina central situada a la Ronda Sant Pere, més pròxima a la facultat. La petició de trasllat també va estar condicionada per un fet no estrictament de caire personal, ja que després de les represàlies laborals encobertes contra Àngel Alfaro i altres companys, per la vaga realitzada, el nucli de persones de Comissions havia quedat fortament desarticulat. Fou per aquest motiu que quedaren places lliures a la central i ella s'hi va poder traslladar. Era una treballadora sense antecedents sobre la seva pertinença a CCOO, "a mi no me conocían", això va facilitar la reconstrucció de l'organització que es tenia a la seu central del Banco Guipuzcoano. Una de les seves activitats era la distribució de fulls, mitjançant el correu intern, informant sobre l'activitat de Comissions dins de l'empresa i el sector. Aquest fet provocà que la direcció del banc estigués sorpresa perquè tot i haver traslladat els treballadors més destacats, encara continuava circulant aquest tipus de propaganda.

Passat més d'un any del trasllat a la oficina central i sent aleshores treballadora de plantilla fixa, el juliol del 74 es produí, en el marc d'una creixent conflictivitat laboral en el sector, un fet repressiu que la marcà personalment: "volvemos a tener otro convenio, en el banco General del Comercio y de la Industria, hay una reunión que convoca una hoja, una reunión muy amplia, y a la que van 17 personas, reunidas todas en una casa. Cuando llegan al punto de reunión ven a la policía, les están esperando, y, claro, son detenidos. Al final, después de los interrogatorios, se quedan 4 o 5 de los compañeros en comisaría, son los que militaban en el PSUC. Ésto era un viernes,... pues el lunes siguiente vinieron a buscarme al trabajo una pareja de policías secretas". Tant Àngel, a l'oficina del carrer Aragó, com ella, a la Ronda Sant Pere, foren detinguts i portats a la comissaria de Via Laietana: "Los tres días que yo pasé en la comisaría fueron los peores de mi vida". No es tractava tant del maltractament físic com del psicològic, sobretot per la seva condició de dona, de dona jove. Amb tot allò que destaca dels interrogatoris era la voluntat de detenir-los com membres del PSUC, no de CCOO, sinó com activistes comunistes.

Les seves detencions propiciaren manifestacions de rebuig entre els companys del Banco Guipuzcoano i de la resta del sector bancari: "Por primera vez hubo una manifestación política a las tres de la tarde, en el Paseo de Gracia, de la gente de Banca, pidiendo nuestra libertad. Recuerdo además la dificultad de una cosa así siendo en los meses de verano, que mucha gente ya había marchado de vacaciones". Va estar durant un mes a la presó de dones de La Trinidad; la seva mare va venir a veure-la vàries vegades, era de la opinió de que "si está allí hay que defenderla"; el pare, en canvi estava destrossat, "el esquema de valores se le había roto". Aquests fets els van ocultar als veïns i als familiars, ho podien dissimular molt bé perquè va coincidir amb el mes de vacances. Aquesta experiència a la presó li va permetre contactar amb altres preses polítiques del PSUC i també preses anarquistes. Quan sortí en llibertat, pendent de judici, va poder tornar al seu lloc de treball, amb un expedient obert per part de la direcció de l'empresa fins que es celebrés el judici, traslladant qualsevol tipus de decisió a l'àmbit polític i judicial.

Aurora continuà amb el seu compromís sindical i polític. Així doncs, l'any 1975 decideix participar en les eleccions al Sindicat Vertical. Considera que el fet tant de la seva detenció com la d'Àngel propicià que els companys de feina els coneguessin més -"estábamos en la "legalidad" que nos proporcionó la detenció- i això fou un element positiu per ésser escollits enllaços sindicals -"la policía nos hizo una gran

campana de cara a las elecciones". Davant el fet d'estar pendent de judici, van decidir posar a més persones en les candidatures, amb previsions de no quedar-se sense representants sindicals. Així doncs, van elaborar una candidatura unitària i democràtica, malgrat que hi va haver una oposició per part de l'enllaç sindical tradicional del banc, entre aquesta persona i el cap del banc van fer tot el possible per tal que ells no es presentessin, mitjançant cartes, i posant entrebancs administratius. Finalment, però, en el procés electoral van tenir molts vots "nos salió un jurado de empresa bastante majo". A banca la gent de CCOO i del PSUC era majoritària, però hi havia forta presència dels trostkistes i de la USO. El judici contra ella i els altres companys no es va celebrar perquè es va veure afectat pel primer indult polític d'un Decret Reial.

La seva activitat, a partir de llavors, tenia una doble vessant. Per una banda, anar a la Delegació provincial de la CN, a Via Laietana i per altra banda, compaginar-ho amb l'activitat sindical de CCOO dins de l'empresa. En les reunions de l'empresa i del sector es demanaven coses molt genèriques i normalment tothom hi estava d'acord. Quan venien al Vertical, la majoria dels funcionaris, estaven molt atordits i eren molt conscients que allò s'acabava: "tenía la sensación de que era una época de descomposición". Amb tot, aquell mateix any es va declarar per Nacions Unides el Decenni de la dona, i des del Vertical van intentar capitalitzar-ho. Es va fer un acte per part de les companyes que quedaven dels comandaments de la secció femenina, què també s'estava desfent, "2 o 3 compañeras de comisiones lo intentaron boicotear pero no pudieron", eren una minoria en la sala on es feia l'acte. En qualsevol cas, considerà que poc després, amb l'inici de la transició política espanyola, es va donar una ruptura sindical, que ella va viure com un procés: "una ruptura dilatada de tiempo, el Vertical iba perdiendo contenido en los últimos años".

Aurora creu que pertany a una generació que està marcada per dos fets: El Proceso de Burgos, l'any 1970, i l'assassinat d'Allende el 1973. El 1970 encara no treballava, però, recorda que es van realitzar diverses assemblees a l'institut., tanmateix, les manifestacions, que es convocaren posteriorment, li feien por i no va assistir-hi a cap. Per altra banda, "El Proceso 1001 era el referent de moltes mobilitzacions del nostre activisme polític i sindical des de l'estiu del 1972".

El Sindicat Vertical començà molt ràpidament a estar "copado de gente de diferentes empresas", perquè, cada vegada més, des de les empreses la gent s'agrupava molt més, especialment a partir de les eleccions sindicals. Així doncs, quan detenen a Camacho i a la resta de la direcció de CCOO, per a ells això suposà l'oportunitat de demanar la llibertat sindical. Uns succés que també té molt present, va ser el dia que van matar a Puig Antic, el març del 1974. Va assistir a la concentració al cementiri de Can Tunis, a on va venir la policia: "nos dispersó no de manera brutal como pretendían, sobre todo porque la gente que iba en coche nos ofrecía el cogernos para sacarnos de allí. Esta situación la recuerdo como un hecho de respuesta social, activa o pasiva, por parte de un sector de la ciudadanía".

Allò que en realitat els movia en la tasca sindical més diària i immediata al grup sindical del Banc era el seu conveni de sector. Havia unes persones a la coordinadora de banca local, que al mateix temps, participaven amb alguns companys en l'organisme de coordinació anomenat la Permanent, de la CONC, "teníamos hilo directo de la información que podíamos tener y que intercambiábamos". Aquest tipus de treball organitzatiu, que habitualment es feia en diferents locals cedits per algunes esglésies, a partir de l'any 1975 passen a fer-se als despatxos d'alguns advocats laboralistes. Es comencen a crear els primers fitxers, les primeres dades molt bàsiques, dels grups vinculats, de les empreses i d'alguns companys. Més endavant va arribar l'època en la quals decidiren llogar locals, cap al 1976, en diferents llocs de Barcelona i comarques per cadascun dels rams de producció. Es va començar a organitzar "más en serio, con listas, recibos de afiliación,...", tot allò que implicava una nova organització amb major estabilitat: "Empieza a ser no un movimiento sino una organización".

A l'Assamblea General de l'any 1976, es va configurar el nou Secretariat de la CONC, i Núria Casals va ser responsable de la secretaria de la dona. Una vegada es començà a acceptar el treball sindical de la dona a l'interior del Sindicat, amb algunes resistències, s'accepta també la complexitat de portar endavant aquesta feina. Durant els anys posteriors, 1977-1978, els temes de major dedicació de la secretaria de la dona eren aquells aspectes que les afectaven directament, els que volien incorporar en la negociació col·lectiva, la seva introducció a l'Estatut del Treballadors, el 1979 i també tots els temes d'igualtat.

Aquest procés de construcció del sindicat es va veure, en part, sacsejat per la crisi i ruptura del PSUC l'any 1982. No és una qüestió sobre la que li agradi parlar massa, tot i que situa el seu distanciament perquè "El PSUC que había ya no me gustaba, su línea de actuación me produjo un cierto desasosiego respecto de las expectativas que teníamos depositadas en la organización", per altra banda, l'enfrontament es va polaritzar molt entre allò que s'anomenava "eurocomunisme" i "prosovietisme", "aunque las etiquetas no respondieran del todo a la realidad, y al desarrollo del debate".

Després del V congrés del PSUC va estar un període de 5 o 6 mesos sense militar en cap partit, però, finalment, començà la seva militància en el PCC formant part del Comité Ejecutivo "en donde también se produjeron fuertes debates internos, y en los que el único que siempre ponía paz era Pere Ardiaca,... cuando él faltó aquella situación se disparó totalmente". A partir del 1986, amb la creació de la coalició política d'Iniciativa per Catalunya, Aurora juntament amb un grup ampli de companys/es, als qual se'ls va anomenar "los almendros", tornaren a integrar-se en el PSUC, participant en la direcció d'aquest partit. Conforme es configurava IC com a partit polític des de finals dels anys vuitanta, participà en la direcció política nacional, molt vinculada sempre amb l'elaboració de la política de les dones del PSUC i d'IC. El 1997 abandonà IC per desacords amb el caràcter i l'estratègia política desenvolupada, que començava, en la seva opinió, a allunyar-se dels plantejaments inicials que impulsaren la creació d'IC. Aleshores passà a formar part d'Esquerra Unida i Alternativa (EUiA).

Tanmateix, la seva trajectòria política, tot i ésser important, sempre ha estat en un segon pla respecte del seu compromís i activitat sindical. Aquesta, l'activitat des del sindicat, ha estat la seva tasca prioritària des del 1976. La seva trajectòria sindical ha estat vinculada amb dos àmbits: un, cap el sector bancari a través de la Federació de banca i estalvi de la CONC i també de la Federació estatal de CCOO fins als anys vuitanta; l'altre àmbit ha estat la creació i consolidació de la política sindical de les dones de Comissions des del 1976 fins 1995.

Quan es realitzaren les Primeres Jornades Catalanes de la Dona, el juny del 1976, Aurora no va poder assistir-hi; era un tema desconegut per a ella en aquell moment, cosa que canviaria notablement amb el pas del temps. A més a més encara tenia una dedicació als seus estudis i coincidia amb els exàmens. Però va ser després d'aquesta convocatòria de curs, que Aurora va decidir abandonar la carrera i dedicar-se a la feina i al sindicat, que era el que realment l'interessava llavors. Va fer una opció personal entre militància i promoció en l'àmbit universitari: "me planteé que un plazo de tiempo determinado retomaría los estudios y finalizaría las asignaturas que me quedaban. Este plazo se iba acercando conforme pasaba el tiempo, pero lo cierto es que cuando llegó el momento no tenía ningún interés en finalizar estos estudios. Estaba en otras cosas, estaba en el sindicato y tenía más que suficiente".

Després de l'estiu d'aquell mateix any va donar-se un fet a la banca que va mobilitzar a totes les dones que estaven endinsades en el moviment sindical: una treballadora de Mas Sardà, que estava embarassada, i que fins llavors atenia al públic fou traslladada a un altre departament central, a on no hi havia atenció al públic. Les companyes del banc "dieron una voz de alarma", i aviat sorgiren dones del sector de diferents sindicats: USO, UGT i CCOO. Tot un grup de dones que mogudes per la indignació es va anar aglutinant, van fer escrits, declaracions a la premsa i arribaren a la conclusió que el trasllat de la dona a un altre departament no era només per que estigués embarassada, sinó que hi havia d'altres motius discriminatoris, des del punt de vista laboral i la condició de gènere. A partir de llavors algunes dones començaren a reunir-se periòdicament i es fou constituint un grup unitari, majoritàriament pertanyien a CCOO, interessat per aquestes qüestions. Així doncs, fou un moment de desvetllament dels temes de la dona i el treball, en aquest sentit i, entre d'altres mobilitzacions, es va produir el fet que una convocatòria d'exàmens en el Banco Central només fou per a homes, aquest conflicte va tenir un final positiu perquè es va ampliar la convocatòria amb la participació de les dones de la plantilla.

Paral·lelament a les seves reivindicacions s'escoltaven unes altres fetes per un grup de dones del sector del metall, que també es reunien, entre elles estava Núria Casals. Les dones de banca i del metall, foren el nucli, amb activitat a partir del 1976, que impulsaren les reunions de grups més amplis de dones de Comissions, i que a partir de 1978, protagonitzaren la creació de les secretaries de la dona de CCOO de Catalunya. Aurora, tenia la seva responsabilitat en l'àmbit de Barcelona, i a partir del 1986 fou la secretaria de la dona de la CONC, càrrec que ocupà fins el 1995.

Considera que arribà al feminisme des d'una actitud de rebel·lió que s'expressava a través de la seva militància sindical i que alhora, trobà el seu referent més ampli en el moviment feminista. Això portà a la necessitat d'incorporar les reivindicacions de les dones a les propostes sindicals que elaborava Comissions. Aurora creu haver participat, juntament amb les altres companyes, en un treball molt important dintre del Sindicat respecte de les qüestions de les dones, tant des del punt de vista d'incorporar qüestions que no tractava el sindicalisme clàssic dels anys setanta, com respecte del treball de formulacions noves: la defensa de les dones en el treball, la lluita contra les discriminacions directes ó encobertes, la participació en el sindicat, la presa de decisions, els plantetejaments d'integració de les qüestions de gènere i treball,... En aquest sentit, destaca que l'any 1990 es va fer la I Conferència d'homes i dones de CCOO, i que aleshores: "de ser un núcleo, una secretaría que te aceptaban o no pero que tenía una actividad continuada, la cuestión de la mujer pasó a ser un tema que interesaba y preocupaba al conjunto de la organización". Fou el primer acte on per primera vegada es va implicar la organització, i en el qual es va insistir en la necessitat de donar un caràcter transversal de la política sindical respecte de les dones. Fou un punt d'inflexió a partir del qual arrencar en la consolidació definitiva de les secretaries de les dones en el conjunt de l'estructura sindical, i amb la conferència

s'elaborà un programa de política sindical que fonamentalment és allò que s'ha estat desenvolupant al llarg dels darrers anys.

Actualment Aurora continua treballant en el Banco Guipuzcoano i ho continua compaginant amb l'activitat sindical, com sempre ha fet, perquè mai ha estat "alliberada" sindicalment de forma absoluta. Des del 1994 la seva activitat en CCOO, tot i mantenir vincles amb la secretaria de la dona, està més vinculada a d'altres tasques relacionades amb els serveis que ofereix el sindicat, actualment és la presidenta de la cooperativa de vivenda social Habitatge Entorn creada per Comissions Obreres de Catalunya a finals dels anys vuitanta.

Cinta Llorens Sanz

Cinta neix el 1947 a Tortosa, en el si d'una família de comerciants i de tarannà liberal per la banda de la seva mare. Els avis materns eren de Tortosa on tenien un negoci familiar de mobles. La seva àvia, sense gaires estudis, es va haver de fer càrrec de la botiga ja que el seu marit es va morir molt jove. És per això que l'àvia va voler que la seva filla, la mare de Cinta, obtingués els màxims coneixements a l'escola perquè així la pogués ajudar a portar el negoci.

La família del pare prové de Castelló, els seus avis paterns van morir abans que ella naixés. El pare va néixer a Flix (Tarragona) quan l'avi de Cinta estava destinat a la caserna de la Guàrdia Civil d'aquesta localitat.

Els seus pares eren creients, tot i que no de missa diària, en la seva educació havia notables components de laïcisme, vinculats a les seves simpaties amb els corrents republicans de l'època. Abans d'esclatar la guerra, els pares es van casar, i al cap de tres mesos el pare s'incorporà en el bàndol republicà. Acabada la guerra va estar en un camp de concentració a Pamplona, i passats quatre mesos va sortir en llibertat a finals del 1939, gràcies a les afinitats i relacions de l'avi patern de la Cinta amb la Guàrdia Civil. A partir de llavors va existir la por a l'ambient familiar, no es parlava gaire de política i quan es feia la seva mare sempre deia "no cridis!".

Tant el pare com la mare van rebre escolarització. En el cas d'ell la seva formació no fou tan llarga perquè començà a treballar molt jove. Primer, com a dependent d'una botiga de roba i, quan van casar-se, a la botiga de mobles de la família de la seva dona. Van establir una dedicació absoluta al seu negoci, això vol dir que tot el seu ambient familiar estava relacionat amb les preocupacions i les relacions generades a partir de la botiga, els comentaris quotidians sovint eren sobre això.

El paper més actiu dins i fora de l'espai familiar el duia la seva mare. Era qui portava el pes del negoci: la comptabilitat, escrivia les cartes als viatjants, atenia els clients, obria i tancava la botiga i, a més, portava les feines de casa. El pare, per altra banda, era qui es feia càrrec de viatjar per anar a comprar els mobles als majoristes de Barcelona i de València, entre d'altres llocs.

El pare morí quan Cinta tenia 9 anys, i la seva mare va continuar i consolidar el negoci familiar de venda de mobles. En aquest sentit, la trajectòria de la mare fou una continuació del model familiar que havia viscut, perquè tot i quedar-se vídua jove, tal com havia succeït amb l'àvia materna, va mantenir-se al front del negoci. La pèrdua del pare no va suposar una trajectòria de descens social, continuaren vivint en el mateix pis de lloguer situat en un dels barris cèntrics de la ciutat.

El seu pare havia delegat molt la formació de les filles, la Cinta i dues germanes més grans, a la seva mare. Aquesta considerava, igual que l'àvia materna, que la formació i el col·legi era un aspecte fonamental d'atendre. Cinta i les seves germanes van anar a la millor escola, un col·legi de monges, tot i l'esforç econòmic que això representava. La seva infància està molt marcada per aquest fet "ja que aquesta ordre religiosa era molt classista, en aquest col·legi anaven les riques del poble". Tota l'educació anava dirigida a la religió, "aprofitaven qualsevol ocasió per celebrar moltes coses religioses".

Tant la Cinta com les seves germanes compaginaven els estudis amb el treball a casa ajudant a la seva mare a la botiga, tot i que cap de les tres va voler continuar el negoci familiar. Amb tot, la mare no volia que acabessin a la botiga sinó que estudiessin per tenir un altre ofici, "perquè ella va patir molt en aquest negoci, durant molt de temps no va fer vacances". A casa seva no tenien diners suficients per enviar a les filles a fer una carrera a Barcelona i l'únic que es podia fer sense sortir de Tortosa era magisteri, que també es feia a les monges. Cinta i les seves germanes van fer el mateix itinerari, van entrar al col·legi als dos anys i van sortir als disset amb la carrera feta.

Durant aquests anys, Cinta començà a tenir vincles culturals amb dues entitats de Tortosa, una d'origen universitari i l'altra d'origen obrer, on es reunien clandestinament gent d'esquerres, i aquí fou on conegué a gent del PSUC, molts dels quals vivien a Barcelona i a Tortosa passaven les vacances.

Acabat el magisteri, als disset anys, començà a fer substitucions de mestra a una escola de Tortosa. Al poc temps, l'any 1968-1969, va prendre la decisió de marxar a viure a la ciutat de Tarragona, amb l'objectiu de preparar-se les oposicions per l'escola pública i combinar-ho amb algunes feines esporàdiques. La mare s'oposava a aquesta decisió, no volia que marxés fora de casa, però per a ella era l'única manera de sortir de Tortosa, que era el que realment desitjava.

Fou llavors quan s'inicià, de fet, el seu compromís polític juntament amb Pepa, la seva companya de pis que també estava estudiant a Tarragona. "La persona que a mi em va introduir a la política, em va obrir els ulls i em va començar a parlar de coses diferents va ser Agustí Forner, un dirigent del PSUC i de

CCOO". La introducció en aquest nou món és descrita com "una alliberació", va conèixer gent amb plantejaments de vida diferents: "em sentia més persona, no et marginaven pel simple fet de ser dona". Gent amb qui podia mantenir converses sobre qualsevol tema, on sentia opinions de tota mena, al contrari dels paràmetres de l'educació que havia rebut. A través d'Agustí es va posar en contacte amb la gent de Comissions Obreres de Tarragona, cap l'any 1968, gent que vivia al barri de Bonavista i Torreforta, on es feien reunions clandestines. En aquells moments també obtingué un interinatge a l'escola de Bonavista. Escola on inicià una bona relació amb les mares dels nens, que eren les dones dels dirigents més significatius del PSUC, organitzats al barri.

Tot i que ella i la seva amiga Pepa no estaven orgànicament vinculades al Partit, el que sí feien era assistir a reunions sindicals amb presència majoritària dels comunistes. La por a la repressió era un fort condicionant, i aquesta li feia no donar el pas definitiu de ser militant del PSUC. Paradoxalment, però, quan l'estat d'excepció, el gener del 1969, va prendre la decisió de fer-ho, en part com a resposta per l'empresonament d'Agustí Forner i d'altres companys de Tortosa, que va representar un cop molt fort per a ella.

Aquell mateix any, després de suspendre les oposicions a Tarragona, va decidir anar-se'n a Barcelona a buscar feina, la gran ciutat representava per a ella "la llibertat i el deslligament de Tortosa i la família". Amb aquesta decisió va trencar amb el model familiar establert a casa, i amb les mateixes trajectòries de les seves germanes grans, que van quedar-se a Tortosa, van trobar feina a l'ensenyament i, posteriorment, es van casar a la mateixa ciutat. Durant aquesta època, la família de Cinta tindrà una trajectòria social i econòmica ascendent. Amb tot, manteniren un pis de lloguer, només tenien en propietat una petita casa per estiu a L'Ampolla, que els pares havien adquirit l'any 1940.

A Barcelona va estar vivint de lloguer i compartint pis durant molts anys. El 1980 una de les seves germanes va comprar un pis a Barcelona, i Cinta se'l va llogar i és on viu actualment. També ha estat la residència dels fills de la seva germana quan han vingut a estudiar a la universitat a Barcelona.

Al poc temps de traslladar-se a Barcelona, Cinta va fer un curs a Rosa Sensat, l'escola de formació de mestres. Fou aquí on aprengué tot allò que no li havien ensenyat les monges. Va entrar en contacte amb el moviment de renovació pedagògica: "em van ensenyar a respectar als nens, a entendre que hi havia un procés evolutiu des del punt de vista psicològic (...) Vaig entendre que havia una manera d'ensenyar, que les criatures eren persones que tenien un pensament i una evolució mental que s'havia de respectar, que havia uns cicles d'aprenentatge". Finalitzat aquest curs, i gràcies a Marta Mata, que era la responsable de l'escola, l'any 1970 va trobar feina a l'escola del Bosc de Montjuïc.

En aquells moments havia un fort debat al voltant d'escola pública o privada, i en part la van escollir a ella per aquesta feina perquè sabien que estava "claríssimament per l'escola pública". La majoria opinava que l'escola privada "era l'Escola a on es podia treballar des del punt de vista pedagògic i a la pública no".

En canvi, un grup de gent lligada al PSUC "dèiem que s'havia de potenciar d'entrar a la pública i donar-li un tomb". Aquest canvi el van aconseguir ja que a poc a poc es van anar introduint professors amb la mentalitat d'aclarir la renovació pedagògica i potenciar l'escola pública: "vam donar una volta bestial, vam fer una escola de pares, i també crearen l'APA, (...) vam introduir la coeducació, és a dir, una educació conjunta d'alumnes d'ambdós sexes".

L'any 1971 va viure la primera vaga general del sector d'ensenyants, que coincidí amb una important mobilització dels treballadors de SEAT. Recorda el caràcter de "fragmentació" de les diferents protestes laborals. Es partia, aleshores, d'un punt molt precari en quan a la coordinació dels diferents sectors. Les vagues de la construcció a Barcelona i les vagues generals a la comarca del Baix Llobregat, des del 1973 a 1975, coincidiren amb la primera protesta, el 1974, de caràcter més reivindicatiu entre els funcionaris de l'Ajuntament de Barcelona, amb la realització d'assemblees i concentracions rellevants sobretot pel seu caràcter novedós. Ella hi participà, i en una d'elles visqué una situació que valorà molt negativament:: davant d'una manifestació de treballadors d'altres sectors, li sembla que de la construcció, a la Plaça Sant Jaume, ella i altres companys van veure com la majoria dels treballadors de l'Ajuntament tancaven les portes de l'edifici per no barrejar-se amb la manifestació al carrer. Això manifestava una voluntat de desvinculació dels altres sectors, una actitud de diferenciació dels funcionaris respecte a la resta del món laboral.

A Barcelona, durant aquest període, va perdre el contacte amb la gent de Comissions i va militar només amb el sector d'ensenyament del PSUC, orientant les lluites fonamentalment cap a la renovació pedagògica de les escoles públiques. A partir del 1973 Cinta va participar en el primer moviment laboral de funcionaris de l'Ajuntament de Barcelona, al darrer any de mandat de l'alcalde Josep Ma de Porcioles. En aquells moments es va vincular al procés que confluir dos anys més tard, entre el 1975-1976, en la

creació del Sindicat de Treballadors de l'Administració Pública de Catalunya (STAC), al voltant d'un nucli de gent relativament ampli d'esquerres i de caràcter molt plural, tant socialistes com comunistes. Llavors, el seu treball sindical que havia començat en l'àmbit de l'ensenyament, de mica en mica, es vinculà cap el tema dels funcionaris de l'administració local, ja que havia passat a formar part de la plantilla de l'Ajuntament.

Després de la mort de Franco s'inicià un procés que acabà dos anys més tard amb la legalització de les centrals sindicals. Aleshores s'organitzaren els treballadors de l'administració pública del PSUC i Cinta formà part d'aquest grup inicial. La gent de l'Ajuntament que era del PSUC continuava organitzada a l'STAC, tot i que també participaven al front d'ensenyament, format per gent que treballava a l'ensenyament públic, privat i a la universitat. En aquell moment l'STAC tingué molt d'èxit, però aviat amb la creació de Comissions Obreres d'ensenyament la majoria dels seus militants decidiren optar, finalment, per un moviment sindical generalista i de classe i s'afiliaren a CCOO.

En qualsevol cas, el mateix període de "transició sindical", de creació d'un sindicalisme de nou tipus, d'una nova organització sindical, fou, en la seva opinió, especialment dur en l'àmbit de l'administració, i fonamentalment per les resistències, en molts casos, als canvis de comportament, a la idea defensada per Comissions que l'administració fos un servei a la ciutadania, i per les interferències en les relacions laborals de qüestions de naturalesa fonamentalment de política municipal i de caràcter general.

En el I Congrés de la CONC, el maig del 1978, Cinta passà a formar part del Consell nacional del sindicat, i es vinculà a la direcció de la federació d'administració pública, en procés de constitució, i fou delegada sindical en la junta de personal de l'Ajuntament de Barcelona en les eleccions del 1979. En el segon procés congressual de CCOO de Catalunya, el 1980, assumí el càrrec de secretària general de la Federació d'administració pública; per a ella significà una època on: "hem treballat, hem lluitat i hem aconseguit moltes coses", tot i que pel que fa a l'experiència com a estructura del sindicat fou "horrorosa" ja que es tractava d'una estructura molt feble, eren molt pocs i "de seguida va haver la ruptura del PSUC i això va afectar molt a la dinàmica de la federació".

En la seva opinió fou en el IV congrés del PSUC quan començà el procés de ruptura del Partit. Aleshores van produir-se unes "guerres internes que van dificultar el treball sindical". Van començar les discrepàncies polítiques a nivell de PSUC i PCE en referència a la política de la reconstrucció nacional entre el IV i V congrés, i van continuar els enfrontaments de discurs i de pràctica fins que van esclatar al V congrés. En qualsevol tema hi havia dues actituds oposades, "una més combativa, més radical, més de confrontació, menys de pacte, menys de cessions i que estava en contra de la política de direcció del PCE". La vivència, però, d'aquest trencament significà un distanciament polític i afectiu i "una de les coses més tràgiques que recordo, va ser un trencament amb una cosa que havies participat, que senties que era el teu partit, que t'estimaves".

El grup de gent que va marxar del PSUC va crear el Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC) i a la resta de l'estat espanyol, van crear el Partido Comunista de los Pueblos de España (PCPE). Tanmateix, "mai es vam plantejar la possibilitat de fer un altre sindicat, nosaltres vam tenir molt present des de sempre que només hi havia un sindicat i que malgrat les discrepàncies ens havíem de mantenir sempre en el mateix sindicat". Això, en l'opinió de Cinta, fou possible gràcies a l'estructura flexible del sindicat, "perquè el sindicat és una cosa molt més ampla que un partit". Amb motiu del III congrés de la CONC, el 1984, deixà la secretaria però continuà a l'executiva de la federació, i aleshores el govern del dia a dia passà a ser competència de la gent del PSUC, com a sector majoritari.

Cinta continuà com a secretaria general de la secció sindical de CCOO a l'Ajuntament de Barcelona i presidenta de la Junta de personal. Des de l'àmbit de l'empresa recorda el gran impacte i la incidència en la tasca sindical del referèndum contra l'OTAN, el 1985. Per altra banda, considera que la vaga general del 14 desembre del 1988 (14-D) com un punt d'inflexió fonamental en els canvis de comportaments dels treballadors de l'administració pública: "va ser la primera vegada que la gent va parar de treballar, vam fer vaga d'una manera massiva. Amb tot, la resta de personal de l'Ajuntament que no va parar va mostrar una resposta molt agressiva contra nosaltres, interpretaven la vaga com una vaga política; la gent més propera al PSC va entrar a treballar i a reventar la vaga".

Respecte a la trajectòria sindical a l'Ajuntament assenyala que s'han aconseguit coses importants: "entre el 1976 i 1990 hem avançat, el nivell de participació i mobilització de la gent ha estat molt important. Hem introduït elements de modificació del pensament de la gent en quan a prestació de serveis i compromís dels funcionaris en temes globals".

Des de llavors, hi ha hagut canvis d'actituds i de valors de la gent, "després de tant de temps ara els sindicats ja es veuen com una cosa més normal, no hi ha cap sindicat que tingui un nombre tant gran d'integrants com CCOO, encara que a la gent li costa més afiliar-se que anar a votar".

Sobre l'evolució general i la situació actual del sindicalisme considera que és important el paper que ha desenvolupat CCOO: "ha sigut un element i una organització decisiva en la creació de la democràcia en aquest país, la cultura de CCOO ha anat més enllà de l'afiliat/da i ha plantejat la possibilitat de discutir temes".

Actualment no participa en cap organisme de direcció de CCOO, és delegada sindical de l'Ajuntament de Barcelona: "però hi participo poc". La seva feina avui la desenvolupa al Consell municipal de dones de l'Ajuntament de Barcelona, després d'haver estat directora del centre cívic del districte d'El Guinardó i responsable dels serveis personals del barri d'Horta. Considera que aquesta ha estat una opció personal, després de dedicar-se més de 20 anys a una militància molt activa i amb càrrecs de responsabilitat. Sembla ser que el seu centre d'interès, tot i mantenir-se en el món sindical, està actualment més vinculat a les qüestions de les dones i al moviment feminista.

Amb el procés de creació de la coalició d'Iniciativa Per Catalunya, a partir del 1986, Cinta fou del grup dels anomenats "almendros" que deixaren el PCC per retornar al PSUC. Passà a formar part de la direcció d'IC durant els anys noranta, estant a les llistes electorals a la convocatòria al congrés de diputats el 1993. Tanmateix, en l'actualitat està en el projecte d'Esquerra Unida i Alternativa (EUIA), impulsat a partir del 1996.

El tema del feminisme sempre li ha interessat ja que "és un sentiment que he viscut des de molt petita". Des de començament dels anys setanta va estar vinculada al grup de dones del PSUC i a la vocalia d'ensenyament de l'Associació de veïns del Poble Sec. Va participar en les Primeres jornades catalanes de la dona, el 1976, "les Jornades van tenir molta resposta i participació i van significar un punt de reflexió del partits polítics que no tenien en compte el problema de la dona, de la discriminació dins del treball i de la societat". Cinta assenyala que el problema d'ara és que puguin haver dones amb un pensament feminista i que tinguin capacitat d'intervenir a les organitzacions polítiques i sindicals, per alhora transformar en gran mesura molts dels models masculistes d'aquestes organitzacions: "Les dones no volem manar pel fet de ser dones, sinó que volem incidir des del punt de vista feminista, que vol dir plantejar una organització i societat diferents amb un repartiment de les tasques diferent".

Dins de l'acció sindical elaborada per la mateixa direcció de la Federació d'administració pública també és fa palès en determinades qüestions: "a l'Administració pública hi ha una discriminació important però encoberta, ja que encara no s'ha aconseguit seguir el criteri "a treball d'igual valor igual salari" (...) el que volem és una igualtat d'oportunitats, de drets, de possibilitats, perquè tothom ha de ser igual davant la llei". Considera que s'ha avançat molt quant a reconeixements de drets, opinió pública i modificació d'actituds, encara que mentre hi hagi desigualtat s'ha de continuar treballant. És per això que participa en diferents actes com conferències, jornades, assemblees impulsades des del moviment feminista: "Perquè no entén la vida sinó és mirant-la des d'aquest punt de vista".

Sobre el sistema democràtic actual, Cinta considera que tot i ésser positiva, la democràcia és insuficient i necessita majors nivells de participació de la gent, de partits polítics que a Europa plantegin coses diferents, "no només votar, sinó la possibilitat de participar, entenent per participació que, donant capacitat de decisions al govern, la gent puguem decidir més del que decidim".

Mercedes López Arroyo

Mercedes neix el 1951, al camp, a prop de Palma del Río (Còrdova). Els seus pares eren de Mures (Jaen), a on es van conèixer a finals dels anys vint; van començar la seva convivència i després de tenir els dos primers fills van establir un matrimonini civil.

El pare, que era de família molt religiosa, abandonà aquestes creences per fer un pas radical cap a pensaments d'esquerres: "pasó de ser creyente a no serlo a partir de la República, cuando ve el papel que juega la Iglesia". De jove, treballà en una teuleria amb el seu pare i posteriorment com a jornalero. A Mures, fou el secretari local del PSOE i del sindicat de la UGT. Quan esclatà la guerra va marxar com a voluntari al front.

Finalitzada la guerra retornà al poble i els cacics el denunciaren per la seva militància política. Fou jutjat i ingressà a presó. Va estar durant vuit anys fent un recorregut per diferents centres penitenciaris.

Quan sortí en llibertat, decidí fugir del poble amb la seva família per por a ésser novament denunciado. En aquell moment ja tenien tres fills, i van viure-hi a tres indrets diferents, tots en mig de les terres que llauraven, on es construïen una petita cabana, "entonces dos de mis hermanos, el que va por encima de mi y yo, nacimos en chozos de estos".

El pare no va deixar de militar al PCE i l'any 1960 fou novament detingut i empresonat durant 4 anys, passant per les presons de Madrid i de Burgos. Ens diu que encara avui el seu pare "no ha renunciado a la militancia (...), vivió la guerra, lo de los países del este, y está muy decepcionado por la división de la izquierda, pero él en ningún momento ha renunciado a sus ideas".

La mare prové d'una família més d'esquerres, però amb certs components religiosos: "ella no ha practicado nada y a los curas no los podía ver, pero supongo que ella algo sí que creía que había". Mai va militar directament a cap partit "pero ha sido la que ha dado soporte a toda la militancia que ha tenido mi padre". Va seguir en moltes ocasions el recorregut del seu marit per les diferents presons on estava, buscant allotjament i feina en aquestes ciutats.

Durant els anys de presó del pare, la seva mare va quedar-se sola al càrrec de la família i per aquesta raó es va veure obligada a treballar, juntament amb els seus fills, al camp per treure endavant la família. Ella pensa "que ha sido muy valiente, cuidar los hijos un montón de años, tener que tirar palante, o irse a sitios sola sin haber conocido nada, sin saber leer ni escribir..., pero se lo he valorado después".

Tot i això, té bons records de la seva infància: "la época del campo no la recuerdo malamente". Començà a anar a l'escola amb 7 o 8 anys, però posteriorment, quan el seu pare va ser empresonat va haver de deixar de banda els estudis per tal d'ajudar a casa seva, sobretot quan arribava l'època de collita del cotó. Més tard, amb 14 anys començà a treballar en el camp jornades de 8 i de més hores.

A mitjans dels anys seixanta, la família es traslladà a Catalunya esglaonadament, degut sobretot a les dificultats per trobar feines estables al poble. El seu germà gran va ser el primer en emigrar a Catalunya, aquí va col·locar-se a l'empresa sueca Asea-Ces de Sabadell; Més tard marxaria a Suècia a treballar i des d'allà enviava diners periòdicament a la seva família. Actualment, encara viu a Suècia, on ha format una família. Després del seu germà van venir a Sabadell Mercedes i una altra germana amb el seu marit, més tard també es traslladaren els seus pares. Inicialment s'instal·laren a casa d'una cosina llunyana, fins que van poder llogar un pis per a ells.

Respecte del projecte emigratori té molt clar que era necessari: "yo estoy muy contenta de haberme venido a Cataluña, eso esta claro. Lo que pasa que cuando llegué aquí yo echaba mucho de menos aquello. O sea las amistades, y no sé... Entonces estuve un año que ya aquí trabajaba y tal, pero echaba mucho de menos a las amigas. Y a mí lo que me sirvió mucho es que al año fui otra vez a Andalucía y lo que yo consideraba las amistades y todo aquello tan así, luego cuando llegué, pa mí no era ya tanto como yo me lo había imaginado. Y es lo que ya me dio pie a quedarme claro que yo allí ya no me iba más".

Malgrat aquest sentiment de vinculació amb la seva terra d'origen, ha realitzat un procés d'integració en la societat receptora: "ni yo ahora me iría, o sea, yo considero que una mujer en Cataluña está mejor que en Andalucía. Por la forma de pensar, por las costumbres, por un montón de cosas. Y más para alguien separada como yo, seguro".

Un dels elements que han estat clau en aquest procés de sentir-se bé en el lloc d'acollida ha estat el vincular-se molt a l'activitat de l'Associació de Veïns de Ciutat Badia, on participà en la seva creació: "a la vez que se crea el pueblo se crea la Asociación.

Yo no he estado en la junta directiva, pero no creo que en mi pueblo haya habido una asamblea en la que que yo no haya participado".

En qualsevol cas, la qüestió lingüística és per a ella un dels aspectes més problemàtics "también es al sitio donde nos hemos venido a vivir y a trabajar. O sea, yo creo que nos sentimos integrados, pero eso no quiere decir que a lo mejor los demás nos sientan... Pero vamos, yo sí que me siento de aquí realmente, quizás no has asumido toda una serie de cosas que aquí hay en cuanto a la lengua y cosas de este tipo. Pero bueno, yo creo que ahí se arrastra el nivel cultural que tenía ya del castellano. Como eso estaba, pues lo otro va ligado".

Mercedes immediatament d'arribar del seu poble va trobar feina al centre de Sabadell, en una empresa del metall, "gracias a que conocía a una del pueblo y habló por mí en la empresa". Passat un any, els pares es compraren un pis a Barberà: "comprado casi con la aportación de mi hermano emigrado ya fuera del país". Llavors decidí buscar una feina més a prop del nou domicili, cosa que tampoc li va resultar difícil: "un día no fui a trabajar y me hice un recorrido por las fábricas de la zona, solicité en Hilaturas de Barbara S.A. y me quedé".

A partir de l'any 1968 començà a organitzar-se sindicalment i reconeix que "en parte, mi militancia viene por lo de mi padre". La primera reunió a la qual va anar va ser amb una companya de feina: "se hablaba sobre la abolición de la propiedad privada..., yo mucho no entendía en ese momento...". Quan començà a explicar al seu pare les seves inquietuds i els llocs on anava, ell va decidir posar-la directament en contacte amb un amic seu, que militava dins del PSUC. Així, començà a conèixer altres joves de Sabadell, amb inquietuds polítiques semblants. Aquest nucli fou el que després formarà la Joventut Comunista de la localitat, i on conegué a qui més tard seria el seu marit.

A Sabadell hi havia un apogeu de gent jove d'esquerres que feien coses, gent del ML i d'altres grups: "fue un proceso de mucha actividad juvenil: excursiones, charlas, cursillos (...) ésto duró un tiempo y luego se teorizó sobre las Comisiones Obreras Juveniles, el nombre quizás no correspondía a la actividad que se hacía, y se planteó como Comisiones Obreras de Barrio. Se intentó, después, montar una coordinadora que ya no cuajó".

Als 20 anys es va casar, encara que es quedaren a viure a casa dels seus pares, a Barberà, per manca de recursos econòmics per adquirir un pis. Com a fet més positiu reconeix: "que muchas de las tareas domésticas quedaban cubiertas y eso nos daba pie a poder militar". Finalment, es van comprar un pis a Badia, dels de l'Obra Sindical. Després de 6 anys d'haver-se casat van tenir una filla, la seva maternitat tampoc va impedir que continués militant: "hemos estado activos tanto solteros como casados, tanto embarazada como no embarazada, no ha habido un parón de militancia por ningún tema".

La seva vida laboral ha transcorregut des de llavors a Hilaturas de Barbara, que més tard, canvià el nom pel de Can Feu S.A. "que no deja de ser la misma familia, la misma historia", on encara hi continua treballant. "Ahora, después de estar 30 años en la misma empresa, piensas si hubiera hecho un recorrido de más puestos de trabajo y de cosas, a lo mejor sería un poco diferente". Durant els anys que porta treballant Mercedes ha agafat dues excedències, una d'elles va agafar-la, als primers anys, quan el seu company va anar a fer la mili a Menorca. Aleshores, van decidir casar-se civilment i ella va marxar a Menorca. Allà va treballar, sense estar assegurada, a una empresa que feia peces de ràdio i TV. A la tornada no va tenir cap problema per reingressar a l'empresa.

En la segona excedència que va agafar, sí que va tenir problemes amb l'empresa per poder tornar a la feina "ahí sí que estuve 6 meses en la calle y no había forma de entrar. Yo no quería el despido tampoco porque con la edad que tenía ya, y bueno que no estaba pensando ahora en cambiar de puesto de trabajo". Finalment és acceptada gràcies a la pressió del sindicat i la seva actitud de protesta: "me puse con una pancarta en la puerta y pude entrar". Malgrat l'acord, la van condicionar a qualsevol torn i qualsevol categoria "lo de la categoría era igual porque cobramos lo mismo, pero lo del turno no era igual", va haver d'acceptar el torn de nit, i amb aquest torn porta 12 anys, "el turno de noche para lo del tema del sindicato y a nivel político me ha partido, ganas más pero..." també, "a nivel personal pues eso, no puedes ir a ningún tipo de diversión, ..."

Actualment, és "oficiala mechera", treballa sola i està en els primers processos de producció. L'empresa en els últims anys ha invertit en maquinaria moderna, fet que ha implicat una major producció i un major control sobre el treballador, "La maquinaria, sí que es verdad que el hilo sale mejor, pero a ti te meten más cosas y tú tampoco tienes mucho más tiempo ni estás más descansado, o sea, no mejora la

situación del trabajador. Todavía a lo mejor estás más en tensión ya que ahora te ponen para que en vez de llevar una llevas tres o cuatro". A més, Mercedes i les companyes se senten molt controlades perquè cada màquina té un comptador que marca els metres diaris fets i amb això calculen la prima. Una altra màquina marca totes les aturades que han fet, i aquestes s'han de justificar després d'alguna manera. Respecte al tema del salari, explica que no ha evolucionat gaire en comparació amb altres rams, "nosotros tenemos un salario base , una prima de miseria y para de contar".

Respecte a la seguretat i higiene en el treball, les condicions són un altre element afegit que denuncia: "tú te pones a mirar cosas de seguridad y dices: "Bueno, como mire más, me voy y me muero ya porque me voy a morir dentro de dos días, ¿sabes ? (...) Si empiezas a mirar el turno, el ruido, la calor, la humedad, la vibraciones, la luz artificial todo el día, pues si empiezas a mirar eso te puedes morir de asco".

La seva activitat sindical començà quan fou escollida jurat d'empresa a partir dels anys setanta, i entrà a la junta social del sindicat del tèxtil local de la CNS, "nos presentamos y la gente nos votó y así hemos seguíó (...) que esto es un disparate también después de casi treinta años en la empresa, lo que pasa que cada vez quedamos menos plantilla y menos gente con ganas también de estar en estos asuntos". En aquest sentit, estima molt necessari la renovació dels càrrecs sindicals i dels companys alliberades.

Tanmateix, considera que Hilaturas Barberà no ha sigut una empresa molt conflictiva durant l'etapa franquista. L'única vaga que es va fer -la primera on ella participà de forma destacada- va ser quan el 1975 els van treure la bonificació de puntualitat.

Ella l' organitzà amb altres companyes, que també eren del jurat d'empresa: "la empresa no ha sido una empresa grande por lo que tampoco nunca ha tenido comité con mucho soporte (...) paramos dos días. Y al final volvimos a trabajar porque empezaron a llamar a la gente individualmente y las amonestaciones, y la cosa ya no se aguantaba, pues volvimos a trabajar y perdimos la puntualidad".

En qualsevol cas, també afegeix que la plantilla de Hilaturas Barberà: "no está muy unida, ni es demasiado combativa". Els problemes en l'empresa quan s'han generat conflictes, en la seva opinió, han vingut per part dels sindicats anomenats "independent", que fonamentalment estan constituïts pels tècnics, els encarregats i els administratius "sólo paran cuando es algo muy generalizado. En parte porque ganan más que los trabajadores de la fábrica." Això ha fet que es produeixin enfrontaments entre aquests sindicats "independents" i els membres de CCOO, que són majoritaris, ja que "no hay presencia de nadie de la UGT.

Respecte a les divergències entre els companys de feina, Mercedes valora que:"a lo mejor se considera antidemocrático, pero yo por lo menos en una huelga, o sea, nosotros no hemos consentido nunca que una huelga que se convoca mayoritariamente por un convenio o por lo que sea se eche a votación si hay que parar o no hay que parar. Y menos cuando te va a plantear no parar gente que no habría parado en su vida, o te va a venir a votar alguien que no ha parado nunca por propia iniciativa. Entonces, es un tipo de democracia que yo no la entiendo y como no la entiendo ¿no?,... yo por lo menos no lo he permitido". La seva formació política ha influït força en aquest tipus de plantejaments.

També ha tingut una participació en les vagues de caràcter general, més enllà del propi sector. Una d'elles, la vaga general de Sabadell del 1976: "lo viví como una experiencia de las más positivas, una huelga de estar en la calle y muy movida, dentro de todo el miedo que había y toda la situación que había. Es lo más positivo que he vivido en cuanto a lucha, eso está claro". També destaca el Proceso 1001, el 1973, la gran activitat que hi havia, les nits fent piquets, repartint fulls volants, intentant mobilitzar als bàndols.

Des de finals dels setanta Mercedes ha format part de l'executiva de la Federació del Tèxtil, i també ha estat al Consell de la CONC com a representant del Vallès Occidental. Actualment Mercedes, segueix vinculada al sindicat, forma part de la Secretaria de Pau i Solidaritat compartint-la amb una altra companya de la comarca. A l'hora de valorar l'actual política del sindicat és pessimista, creu que s'hauria de canviar la manera d'arribar a la gent, "yo no creo que se genere conciencia en estos momentos en la clase obrera, de que son clase obrera y de que tienen que velar por sus cosas. Se limitan a cosas reivindicativas pero sin ir más allá".

Així doncs, creu que el caràcter sociopolític del sindicat ha estat fonamental "y para mí tendría que seguir siendo con ese carácter, porque sino el sindicato visto desde el ramo nada más. Yo creo que Comisiones existe porque existió un partido comunista como el PSUC, sino pues no sé lo que existiría". En aquest sentit, fa una valoració molt negativa de l'evolució i crisi del sector tèxtil: "Desde los sindicatos a nivel global no ha habido una política de ver como eso se afrontaba de otra manera, o no se ha querido. Entonces, ha sido ir cayendo una de tras de otra y ya está. Pero quizás hemos entrado en lo que se entiende por modernidad (...), que claro, cuando tienes el problema le intentas dar salida aislado, y luego

te viene otra y otra, y al final se están liquidando las empresas y cuando te das cuenta no hay industria”.

Va viure el període de la transició amb moltes expectatives: “con bastante alegría, (...),pero aparecen entonces los del PSOE y UGT, a los que yo no conocía de nada”. Essent militant del PSUC, fou escollida regidora en les eleccions municipals del 1979 a Badia, encarregant-se de temes d'ensenyament i cultura. Però l'any 1982, quan es produí la ruptura de l'organització, va decidir participar en la creació del Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC). Això, va comportar la seva destitució com a regidora de Cerdanyola. Aquest procés va resultar molt traumàtic des del seu punt de vista: “quieras que no, fue un enfrentamiento fuerte con los mismos compañeros que habías estado de concejal. Es una pena, pero eso ha sido así, y como en política las personas son importantes pero las ideas también están por encima. Quiero decir que no puedes renunciar a algo que defiendes porque uno sea tu amigo...”.

Passat un temps, la convivència amb el seu marit es va trencar i es divorciaren. Tot i això, el projecte sobre la formació de la seva filla és un element que ambdós comparteixen, atorgant-li una gran prioritat. Per altra banda, Mercedes avui dia es planteja la possibilitat de reprendre els estudis i començar seriosament l'escola d'adults. Des del punt de vista professional, per a ella la feina ha sigut una forma de guanyar-se la vida, i no ha tingut en aquest sentit un estímul per assolir una major formació. L'experiència de la militància política i sindical s'ha configurat com l'univers fonamental del qual s'ha nodrit en la seva formació

En la trajectòria social de la seva família d'origen, primer, i després en la seva pròpia, el projecte migratori està valorat com l'element que ha estimulat una millora en la seva condició social. L'emigració tingué un alt component de persecució ideològica del pare, però també és clar que es combinà amb l'escassa oferta laboral al lloc d'origen.

El factor treball ha estat el que ha propiciat possibilitats que semblaven tancades inicialment per la família. Amb tot, el tipus de militància que desenvoluparen tant ella com el seu marit durant els anys vuitanta fou molt intens, i resultà possible gràcies al recolzament dels seus pares respecte de l'atenció de la seva filla.

Actualment la seva vinculació amb el moviment sindical té unes vies més clares dirigides a temes que no han estat els que habitualment havia tractat. Des de fa uns anys el seu centre d'interès és situa en la col·laboració en qüestions relacionades amb la solidaritat i la cooperació amb els països menys desenvolupats. Sembla que hi ha un elevat component de desencís sobre les possibilitats del sindicalisme tal com avui està concebut i sobre les pràctiques que es duen a terme.

El seu perfil és el d'una dona amb un discurs polític fortament travat, i que manté la seva militància àctiva al PCC. Ha sigut aquesta formació política la que més s'expressa en les seves reflexions sobre les perspectives de canvi en la nostra societat. Això fa que el relat respecte de la seva experiència sindical estigui ple de referències a esdeveniments produïts fora del seu entorn laboral.

Ma. Dolors Martínez Gallego

Ma. Dolors neix a Barcelona, el 1945. És la petita de nou germans d'una família treballadora emigrada de Múrcia a la dècada dels vint, tot i que els seus pares es coneixeren a Barcelona. El pare, que tenia estudis primaris, va treballar molts anys com a conserge de la Phillips, sense viure cap conflicte laboral rellevant. La mare era mestressa, feina gens fàcil en una família tan nombrosa. Dels avis, només va conèixer a la seva àvia materna, sap que també eren treballadors i sense militància política.

Els records de la seva infància són bons, "jo era la nena petita i la que tots protegien". Ma. Dolors va anar a diverses escoles, dues de monges, però després de fer la comunió se'n va a la Escola Nacional del barri. Als catorze anys abandonà l'escola degut a que el seu pare havia caigut malalt i ella se'n va fer càrrec d'ell i d'ajudar a casa a la seva mare. Això també propicià el seu ingrés en el món laboral. Amb quinze anys entrà com a dependent a una botiga. Afirma que va ser per iniciativa pròpia i no per imposició familiar, principalment per tenir una certa independència econòmica, si bé contribuï a l'economia familiar aportant una part del seu sou.

Passats dos anys, deixà la botiga i s'incorporà a una fàbrica de plàstics del barri per guanyar més diners. La plantilla de la fàbrica era totalment femenina, sobretot noies joves, i recorda un bon ambient de treball, tot i ser conscients que l'amo les utilitzava com a mà d'obra barata amb sous molt baixos. El bon clima laboral va durar fins que l'empresa va voler suprimir la jornada intensiva un estiu. Ma. Dolors va liderar en part les protestes de les treballadores, que sent joves, el que volien era tenir lliures les tardes d'estiu. Va ser l'encarregada d'informar-se al Vertical, i de contactar i assessorar-se a les Comissions Obreres, que per aquella època eren clandestines.

Van aconseguir mantenir la jornada intensiva, però, l'empresa, des de llavors fou més exigent, sobretot amb ella, motiu pel qual decidí canviar de feina. Aleshores prengué la decisió de cercar quelcom relacionat amb l'ensenyament i començà a fer alguns cursos vinculats amb aquest àmbit. El seu primer contacte amb infants -que sempre l'havien agradat molt- fou quan va fer de cangur del fill d'una veïna durant un parell d'anys, compaginant-lo amb la feina de la fàbrica.

Al poc temps aconseguí entrar en una escola privada com a monitora de parvulari. En aquesta escola la seva feina consistia en llegir contes i vigilar els nens, ja que en tenia més de trenta a l'aula. L'únic conflicte que va tenir allà va ser quan el director li cridà l'atenció perquè alguns pares l'havien vist a la manifestació del Primer de Maig, Ma. Dolors recorda que li va respondre: "que no tenia perquè donar-li explicacions, que jo a les meves hores complia i estava a l'escola, treballava, i fora, a partir de les cinc i mitja doncs era lliure de fer el que volgués".

Tot això succeeix en la seva joventut, etapa on comencen les seves inquietuds polítiques i de rebuig a les injustícies del règim, en part per la gran amistat que mantenia amb una noia del barri "que el seu pare era comunista i escoltava Radio Pirenaica". Serà mitjançant el pare d'aquesta amiga que ambdues ingressaren al PSUC. Allà els parlaren dels cercles de l'Orfeó Gratienc on podien entrar en contacte amb altres joves, també amb inquietuds. De l'Orfeó recorda que "era gent molt progrés, molt catalanista, a on es criticava al règim però no es parlava obertament de política ni de militància, era tot com molt secret en aquell temps".

Les dues amigues s'integren dins la colla joves, nois i noies, i participen activament a les xerrades, cine fòrums, manifestacions, actes catalanistes, recollida de firmes i diners pels detinguts, etc. Aquestes activitats a l'Orfeó les compaginava amb les del PSUC, "també similars, però més compromeses i perilloses". Una de les seves tasques al Partit fou guardar i repartir el Mundo Obrero. "Recordo que era un món molt clandestí, ple de mesures de seguretat i de codis de comportaments, on s'havia d'anar amb molt de compte".

Ma. Dolors viurà una joventut plena d'activitats i molt lligada als moviments progressistes de l'època. Ella "no volia ser com la majoria, veia que eren vides molt ximples i avorrides". També sortia com la resta de joves però el seu nucli eren nois i noies amb inquietuds i idees semblants a les seves.

Totes aquestes activitats, sobretot la seva militància al PSUC, les feia d'esquenes a la seva família, que en aquells moments li suposava un fre degut a l'obligació d'ajudar a les feines de casa. Creu que la seva família no l'hagués entès i possiblement li haguessin prohibit aquestes relacions "en aquella època estar dintre d'un partit comunista era com molt gros, ser comunista era terrible". Per aconseguir una major llibertat i evitar els enfrontaments familiars, decideix marxar de casa als vint-i-un anys -majoria d'edat llavors-Trobant acollida a casa d'Àngel i Carme, militants també del Partit.

Aquesta relació també va marcar molt la seva formació. Àngel Rozas va ser un dels dirigents més destacats del moviment obrer d'aquella època. De la seva relació amb aquest matrimoni en guarda boníssims records, i ens comenta que tant a ella com a la seva amiga, els agradava molt escoltar les xerrades d'Àngel.

La nova residència, canvià un tant les seves activitats dins del Partit, deixà de banda el tema de la propaganda per la perillositat que comportava per ella i sobretot pel matrimoni. L'estada a aquesta casa fou breu, onze mesos, ja que passat aquest temps va casar-se. Al seu marit l'havia conegut en una de les reunió-festa que organitzaven les joventuts del PSUC aproximadament feia un any, ja que ell també militava a les Comissions Obreres. Aquest moment fou l'escollit per explicar a la família la seva vinculació política, entre altres raons perquè no tenien la intenció de casar-se per l'església "i clar, a veure com explicava això a la seva família!", fet en aquella època molt inusual.

Un cop casada traslladà la seva residència a Bellvitge. Aquest fet també motivà que a finals d'aquell curs deixi l'escola, donat que estava molt lluny i tenia molt mala combinació de transports.

Durant un temps restà a l'atur, fet que coincidí amb el naixement del seu primer fill. Per guanyar-se alguns diners començà llavors a fer de cangur, i fou precisament amb la mare d'un dels nens i una altra amiga, que es plantejaren la idea de muntar una escola bressol. En part propiciada perquè totes tres eren mares de criatures molt jovenetes i es trobaven amb el problema d'on deixar els seus fills per reincorporar-se al món laboral. Aviat van començar a informar-se i moure's per veure que es necessitava per muntar l'escola. El seu ànim no era lucratiu, més bé era fer un servei, sobretot per a la gent treballadora que no pot pagar les escoles privades que funcionen com a negoci. Així començà la seva aventura dins del moviment d'escoles bressol.

El 1972, després de llogar i de condicionar un entresol, al barri d'Horta, van obrir l'escola bressol "El Cargol". Dels primers mesos comenta que tot eren pèrdues, tot i tenir sous molt baixos. Malgrat això, recorda aquests primers anys amb nostàlgia: "perquè funcionaven com a cooperativa, tothom cobrava igual, tothom ho sentíem com a nostre, era una cosa molt ideal".

Amb els anys l'escola va augmentar en nombre de nens i han de traslladar-se a un nou local més gran i contractar més personal. A la vegada començaren a coordinar-se amb altres escoles bressols i institucions com Rosa Sensat, portant a terme una sèrie de mobilitzacions amb l'objectiu que sigui reconeguda la seva tasca social per les administracions, i poder així constituir-se en patronat per rebre ajuts econòmics. Això va provocar nombrosos conflictes amb l'Ajuntament de Barcelona a l'hora de negociar els convenis, les ajudes i les quotes de nens per aula, història que es va repetint gairebé cada any. La lluita ha estat constant i es pot dir que encara continua. Un dels moments més crítics fou el maig del 1976, quan ella amb companyes de fins tretze guarderies més i juntament amb alguns pares i nens van romandre tancats 10 dies per demanar ajuts i subvencions econòmiques.

Ma. Dolors, des de la seva creació, es dedica completament a l'escola. A part de les moltes hores treballant a la guarderia, també ha passat moltes hores negociant als despatxos. Primer aconseguiren subvencions, després que l'ajuntament se'n fes càrrec de les despeses del local i posteriorment de la plantilla, que després de realitzar unes oposicions van passar a ser funcionàries. Aquesta coordinadora ha anat creixent, a finals del 1998, estava formada per trenta-nou escoles bressols municipals. L'únic inconvenient segons la seva opinió és que cada vegada es perd més l'esperit de cooperativa, ja que l'ajuntament mira de rendibilitzar el funcionament de les escoles, la plantilla ara és molt nombrosa i els serveis com la neteja i el menjar estan contractats amb empreses externes. també veu com poc a poc el nombre de nens per classe va augmentant.

Ma. Dolors també fa una reflexió sobre el canvi d'actituds i mentalitat dels pares d'abans envers els actuals: "en aquella època la gent portava els nens a l'escola perquè creia, estaven convençuts que el nen a l'escola aprenia i que a més els hi donava a ells una autonomia per poder treballar. I ara la gent que tenim més bé és gent que s'ha creat unes necessitats, o no s'han creat: perquè la societat, vull dir, tal com estan les coses hi ha una necessitat de treballar el pare i la mare...".

La valoració de la seva relació de parella en aquells moments és positiva. Donat que amdós militaven al PSUC i CCOO fou necessària una coordinació per portar la feines de la casa i l'educació dels fills. Tots dos també participen a la associació de veïns de barri, APA, etc. Ma. Dolors valora com un factor clau, aquest bon enteniment per portar endavant els seus projectes personals i la militància que han mantingut des de joves.

Ara els seus fills ja són grans, i els dos cursen estudis universitaris. Ella ha intentat no influir en ells a l'hora que també s'impliquessin en el món polític i sindical, però sí destaca que ha intentat transmetre uns valors i unes idees progressistes: "són nanos que no van estar batejats i totes aquestes coses. Quan

tinguin ús de raó que ells decideixin"

Respecte a la seva militància política, reconeix que l'ha dedicat moltes hores, molt temps de la seva vida, però que això es veu recompensat: "perquè això m'ha permès conèixer gent molt maca i m'ha donat una seguretat davant la manera d'entendre el món". Aquesta militància li ha permès ésser una lluitadora i fou una empenta en la seva trajectòria dins la Coordinadora d'escoles bressols. Tot i que a mida que augmentava la seva implicació dins la coordinadora, ha anat disminuint la seva militància política -deixà el PSUC amb la ruptura d'aquest el 1982- i la sindical, no ocupant cap càrrec a les Comissions Obreres dintre de les escoles bressols.

Montserrat Milià Coromina

Montserrat neix al barri barceloní de Sarrià el 1947. Als seus avis materns, pastors a Cantonigròs (Osona), no els va conèixer. El seu avi patern, li sembla que lleidatà de naixement, era un home segurament instruït, amb inquietuds, "ficat en política", i molt probablement amb tendències ideològiques de caire anarquista, ja que una de les seves filles la van inscriure al registre amb el nom de Llibertat.

El seu avi mor quan el pare tenia 7 anys, el 1927, electrocutat. Era l'encarregat d'una de les patrulles d'electrificació de Lleida. A conseqüència de la mort de l'avi, la família es trasllada a Piera i el seu pare va anar a viure a Monistrol de Montserrat amb una tieta. Allà estudià fins els 15 anys, quan se'n va a Montserrat a aprendre l'ofici de fuster amb els monjos del monestir, on s'estarà fins l'esclat de la guerra llavors decideix incorporar-se a files amb "la quinta del biberón".

Un cop acabada la guerra tornà a Piera amb la seva família, després de passar nou mesos en un camp de concentració a França. A Piera, li esperava un servei militar de quatre anys a Melilla, però, els contactes de la mare, la seva condició de vídua i el fet que ja tenia un fill que s'havia anat voluntari a la "División Azul" fan que el seu pare faci el servei militar al Quarter del Bruc, alhora que treballa a una fusteria del carrer Urgell. És llavors quan coneix la mare de Montserrat, que servia amb uns senyors que estiuejaven a Piera. Aquesta relació permetrà als pares de Montserrat, un cop casats, anar a viure a un dels habitatges situats dins del convent de clausura de Santa Isabel, a la Via Augusta de Barcelona, on el seu pare hi treballava fent "una mica les funcions de sagristà". Dins aquest convent Montserrat estudiarà la primària.

Anys més tard, el seu pare anà a treballar al col·legi dels Salesians, on acabarà treballant de professor. Es compraren un pis a Nou Barris a on anaren a viure quan ella tenia 19 anys Aleshores, "ja estava posada a Comissions". ja que s'havia començat a involucrar mentre encara vivien a Sarrià.

L'entrada en política, tant d'ella com del seu germà va estar recolzada en tot moment pel seu pare, comunista de tota la vida. La seva mare, en canvi, era més aviat contrària a les inclinacions polítiques del seu marit i no li agradava que a casa es discutís de política. Viure a Sarrià i dins del convent feia, que tant el seu pare, sempre respectuós amb tothom, com els seus fills, haguessin de mantenir les aparences.

Així doncs, el seu primer contacte amb les idees comunistes, i que la influí fortament, foren les inquietuds del seu pare: "llegia lo que podia", escoltava la Pirenaica, la BBC... D'altra banda la seva pròpia experiència a l'escola, veia que hi havia unes diferències socials que ella, al principi, no entenia però que no la feien sentir-se bé. Tant fou així, que als 16 anys va deixar els estudis i entrà a treballar per mitjà d'una veïna, en un petit taller de confecció a prop de casa, Can Vilaseca. Al taller, discutia, parlava de política amb les seves companyes que li deien que "anava amb pensaments de vella". Sembla que també arran de l'experiència a l'escola, Montserrat comença a concebre la idea de voler marxar, i que aviat es converteix en una fal·lera que la portà a inscriure's al Servei Social amb l'únic objectiu d'aconseguir el passaport i sortir del país.

A punt de complir els 18 anys i fent el Servei Social és quan coneix a Marisa, filla d'un comunista dels de tota la vida. L'inici d'aquesta amistat marca un punt d'inflexió en la seva vida: "a partir d'aquí va començar tot el canvi, d'anar a festes particulars amb les filles dels amos els diumenges, a passar a anar reunions". Però si en aquelles festes, manifesta no haver-se sentit a gust, estant sempre desplaçada, després, al establir contacte "amb lo que era la classe obrera, l'obrer de la construcció", tampoc s'hi acaba de trobar bé, té la sensació de no estar al seu lloc. De fet, aquest sentir-se fora de lloc serà una constant en la vida de Montserrat, quelcom que assumeix i valora com una contradicció personal: "per una banda estaves lluitant, o intentaves, en aquelles èpoques, començaves a tenir, a conèixer les condicions en les que es treballava a les fàbriques, en canvi tu encara tenies com uns deixos que et venien d'haver viscut en un ambient diferent".

L'inici de la seva activitat política i sindical cal situar-lo pels volts del 1966 coincidint amb la convocatòria del referèndum sobre la Llei Orgànica de l'Estat i de les eleccions sindicals. Una de les seves primeres accions fou la tirada d'octavetes a l'Institut Químic de Sarrià en contra del referèndum. També d'aquests inicis té molt gravat el record de la primera reunió a la que va assistir del Sindicat Vertical: "Vam entrar la Marisa i jo, tot eren homes, en aquelles sales lúgubres i tèniques".

A partir d'aquell moment Montserrat comença a organitzar-se amb la gent del ram del tèxtil i a participar en reunions i conferències. Anava molt a la seu de la UNESCO. De l'any 1966, però, recorda especialment una reunió a Sant Adrià durant l'estiu en el que es preparaven les eleccions sindicals i a la que va assistir Camacho. Aquell dia va establir contacte amb un grup de noies que treballaven a

Lamparas Z.

Per mediació de la mateixa família a través de la qual havia aconseguit entrar al taller dels Vilaseca, entrarà a treballar com a telefonista a l'Hotel Continental, coincidint amb el canvi de domicili familiar, de Sarrià a Nou Barris: "Aleshores es va fer un grup, en el qual havia gent de químiques, una mica gent que no pertanyia a grups molt forts. Dins d'aquests grups de diversos, va ser quan la cosa ja es va anar diversificant, ja hi havia les Comissions Obreres Juvenils, ens vam anar ramificant, entre cometes, d'aquí també va sorgir Dones Democràtiques". Dins d'aquest col·lectiu, Montserrat entra en contacte amb intel·lectuals i advocats laboralistes. Malgrat el domini que ella creu que exercí "la gauche divine", els intel·lectuals, gent potser, a vegades, "una miqueta snob", valora positivament l'experiència de Dones Democràtiques, especialment per l'ajuda que es feia a cap a les presons. Amb tot, Montserrat reflecteix un cert sentiment de tristesa en parlar de la poca participació de les dones en el moviment obrer antifranquista, estant sempre al darrera del paper de l'home. Montserrat va intentar fomentar la participació de les dones i de tota la família en les mobilitzacions. Quan els fets de Torre Baró, ella havia convençut el seu pare i la seva mare per a anar-hi i precisament fou quan van detenir per primera vegada al seu germà, que tenia 15 anys.

A ella, però, li dol pensar que no hi havia un moviment de dones treballadores i ho atribueix, per una banda al reduït número de personal femení a les grans empreses de sectors com el metall o la construcció i, per l'altra, pensa que el fet d'haver més dones treballant en el tèxtil, i el predomini dels petits tallers amb poc personal impedia portar a terme cap acció de mobilització: "quan estava treballant al tèxtil era un taller que érem tres, quina revolució o quina mobilització podia fer dins d'un taller de tres..., quan allà estava treballant el pare, el fill i l'esperit sant, vull dir, que tots eren, com qui diu família".

La seva impressió, en definitiva, és que quan hi va haver moviment de dones, van ser dones intel·lectuals, no pas obreres. En canvi, a nivell d'associació de veïns, al menys a Nou Barris, a on Montserrat, també estava molt involucrada, sí destaca la participació de més dones punteres, amb esperit de lluita. Amb tot, dins de les Joventuts de Comissions "hi havia tant nois com noies", i assenyala que a elles se les acceptà de seguida, apuntant que el que les diferenciava de les dones dels militants era la seva manca de responsabilitats familiars.

Per a ella, durant els primers anys, la seva activitat política i sindical es combinava amb diversió i, moltes vegades, amb imprudències. Hi havia un cert component de "transgressió" vers la situació establerta en la seva activitat. Amb tot, i a mesura que el seu grup d'amics van veure que el perill s'incrementava, conscient o inconscientment s'anaren apartant de la gent de les COJ que s'apuntaven a les seves sortides, quasi multitudinàries i més lúdiques de diumenge a la tarda i "que de fet, potser, venien d'ambients molt més obrers que lo que érem tots els altres". D'altra banda, ells parlaven català i, en certa manera això els diferenciava de "la majoria dels nois que baixaven, que eren castellans", que se'ls hi acostaven amb una mica de vergonya.

Ni ella ni cap dels seus amics treballava "a fàbrica", però tampoc formaven part del moviment universitari, aquest fet potencià el sentir-se fora de lloc, sobretot quan decidí no entrar a treballar a la cadena de producció de la Harry Walker cap a finals dels anys seixanta. Aquesta situació sembla que la manté en la contradicció d'estar lluitant per la classe obrera a la qual ella no se sent identificada, però amb la qual ella i els seus amics volien fer front comú. A l'hora d'actuar en les reunions i manifestacions, hi eren per anar tots a una, joves i grans, els més obrers i els qui ho eren menys, tots en contra del règim franquista.

Montserrat formà part d'una cèl·lula del PSUC, realitzà tasques de recolzament en els piquets de vigilància a l'entrada d'empreses en vaga, com a la Harry Walker o a la Pegaso, repartint octavetes i informant "a peu de la fàbrica però sempre a fora". Malgrat que considera la seva implicació sindical com molt "de testimoniatge", formava part, per dir-ho així, de la logística. Tant podia encarregar-se d'aconseguir una multicopista, instal·lar-la a casa seva i fer les octavetes, com de redactar documents, aconseguir la tinta per les vietnamites i imprimir-les. Feines, potser més fàcils per gent com ella, treballadors de despatx, que no pas pels treballadors de les fàbriques.

Durant l'Estat d'Excepció, el gener del 1969, Montserrat marxà a França en contra de la consigna del Partit de quedar-se al país i lluitar des de dins. Una decisió personal que va prendre, en part, per aquell desig que tenia feia temps i que la marxà a Melilla, per fer el servei militar del noi amb qui sortia va accelerar. Un cop a França, s'assabentà que el seu germà i els seus amics havien estat detinguts. Immediatament estableix relacions amb el Partit Comunista Francès a Toulouse i amb comunistes espanyols emigrats, per tal d'estar informada dels esdeveniments que succeeixen a Barcelona. Les cartes dels seus pares són poc aclaridores, només li diuen que no torni. Montserrat destaca la consigna mantinguda, en tot moment, pel Partit, pel Sindicat i per Dones Democràtiques, perquè la gent no es mogué de casa i es mantinguessin "nets", tot suposant que el que s'intentava era forçar la legalitat.

En relació a l'actuació pública de Comissions Obreres creu que va ser positiva, malgrat la dura repressió policial, i la declaració de la il·legalitat, el 1967, representà el reconeixement públic que existia, i això fou important. I respecte la repressió, si per una banda, provocà por, per l'altra no va fer més que potenciar postures i actuacions solidàries.

L'estada a França va estar, doncs, fortament marcada per les detencions del seu germà i el seu xicot, la seva primera idea de trobar una feina d'au-pair i estudiar francès li va semblar aleshores inviable. Va decidir buscar feina "per servir" i va trobar una casa de seguida, no volia que els seus pares li haguessin d'enviar diners. La relació amb gent del Partit Comunista espanyol a l'exili li permet canviar de feina i dedicar-se a cuidar nens per enviar diners a casa.

Retornà de França l'octubre del 1969, i ja no formarà part de cap cèl·lula. És, per ella, un moment de disgregació i manca d'unitat general dins del moviment obrer. La seva activitat se centrarà ara en l'àmbit de Difusora, empresa depenent del grup editorial Seix-Barral, on entra a treballar, per mitjà del seu xicot. Montserrat, dins del grup d'administratius, com a secretària del cap administratiu, participa en unes relacions laborals un tant atípiques, fins i tot, d'amistat entre els càrrecs directius i els treballadors i marcades per una gran llibertat d'acció política. Aquesta relació "d'estar per casa" aniria canviant amb l'entrada de nous caps. Es va passar a tenir un enllaç sindical, les reunions es limitaren, llavors, al comitè d'empresa i les discussions amb la direcció es restringiren als membres del comitè.

Una de les reivindicacions que recorda haver mantingut a Difusora va ser "el no a les hores extra", quelcom que defineix com contradictori perquè els mateixos caps administratius que políticament recolzaven el no a les hores extra esperaven que es quedessin a treballar passades les cinc de la tarda. La postura del seu cap, d'esperar per donar-li feina a última hora, constituïa per a Montserrat una provocació, quasi un joc. Amb tot, el clima de tolerància envers les activitats polítiques dels administratius la feia sentir-se com a casa.

L'empresa també donava feina a gent que, sortint de la presó, es trobava a l'atur, com va ser el cas del seu germà, que hi treballà una temporada. Al mateix temps se'ls ofería poder estudiar a càrrec de l'empresa i Montserrat decidí apuntar-se a l'Escola d'Assistents Socials. Mentrestant, mantenia la idea d'anar a treballar fora d'Espanya, el seu objectiu, llavors, era Xile.

L'octubre del 1975, per motius personals, decideix passar uns dies a París amb una parella d'amics bascos, militants d'ETA. Amb ells viurà una experiència que "déu n'hi do": Just arribar a casa dels seus amics, es van presentar tres homes armats que segons ella eren mercenaris de l'Organisation de l'Armée Secrète (OAS). Va pensar que els matarien però, es mantingué més o menys serena mentre li feien anar rebuscant per tots els calaixos i armaris de la casa.

El fet és que van sortir indemnes del mal tràngol, i es van posar en contacte amb el CISE, per denunciar el fet a la policia francesa, que finalment, acabaria detenint dos dels individus. L'oferiment del president del CISE de quedar-se a casa seva, la fa decantar-se per passar els quinze dies de vacances a París enlloc de tornar immediatament a Barcelona com tenia pensat. Allà, precisament, va veure un mes abans, la primera portada amb la notícia de la mort de Franco que el diari "François" tenia ja preparada tot esperant la mort del dictador.

Montserrat va conèixer gent vinculada a ETA a través d'aquests amics bascos, als qui havia conegut durant un viatge al País Basc. Després, casa seva s'havia convertit en l'allotjament temporal a Barcelona de gent basca que, de tant en tant, venia a Barcelona. De tota la gent que hi passà va establir una especial amistat amb Arantxa, membre d'un "comando" d'informació d'ETA.

L'experiència a París mitiga en el record de Montserrat la mort de Franco. Sí recorda, però, que a casa es va viure amb una gran alegria, però també prenent certes mesures de precaució. Els seus pares van anar a dormir a casa seva i ella a casa d'uns amics. El seu germà passà la nit a l'hospital on estava la seva dona.

Montserrat, participà també en l'activitat del PSUC a dins de les Associacions de veïns, a Nou Barris i a la zona de la Guinaueta i al Turó de la Peira. La presència, a peu de carrer, als barris, per part de la gent del PSUC, la valora positivament en tant marcà la diferència dels resultats, en les primeres eleccions democràtiques, obtinguts pel PSUC a Catalunya i els obtinguts pel PC a la resta d'Espanya. Tanmateix, a partir de certes irregularitats econòmiques comeses a la Guineueta, condicionades per la marginació de la gent que hi havia al davant, la fan allunyar-se de l'associació.

A Difusora treballarà des de finals del 1969 fins el 1978-1979. En la seva sortida del grup Seix-Barral influeix, per una banda, el clima de tibantor entre els treballadors i la direcció, l'excés de confiança s'havia convertit en manca de respecte i això la feia sentir molt incòmoda. D'altra banda, la situació

familiar, marcada per una malaltia incurable de la seva germana, condicionarà fortament la seva decisió de deixar la feina, així com també descartar la idea de sortir d'Espanya rebutjant una oferta de treball a Ginebra, que tampoc no l'acabava d'atreure. L'opció d'anar a Xile, un cop acabats els estudis d'assistent social, havia quedat estroncada pel cop d'estat del dictador Pinochet.

Tot plegat la porta a treballar a la botiga de joguines de la seva germana i a desvincular-se de l'activitat sindical. Montserrat deixa de trobar-li sentit quan amb la legalització "la gent va començar a buscar cadires" i a les reunions "acabaves discutint si aquell document que volia fulano o volia mengano tenia que ser amb aquest lèxic o amb aquest altre". Això la va desencantar. Amb la malaltia de la seva germana, comença a "anar de casa a la botiga i de la botiga a casa", tot i que ella no volia fer-se'n càrrec. Actualment, continua a la botiga, i pels esforços que li ha representat, ara se l'estima molt.

El 23 de febrer del 1981, per una altre d'aquelles casualitats que semblen encadenar-se a la seva vida, es trobava a València assistint a una fira de joguines, i acabà trobant-se passejant de nit per una València desèrtica i presa pels tancs. Té molt clar que si el cop d'estat hagués tirat endavant s'hagués quedat a València a encarar el que fos i lluitar en contra del feixistes.

De la Transició en parla amb certa decepció. Valora positivament la feina del govern Suárez i també, en part, la dels governs socialistes, malgrat els errors i la feina bruta que van haver de consentir. Creu que en el procés democràtic no van poder fer res més. Amb la política de pacte del Partit Comunista no hi estava d'acord. Més a favor de l'eurocomunisme, creu que va ser avortat des del mateix Partit perquè no va interessar. D'altra banda veu com l'associacionisme de barri s'ha perdut amb la democràcia. Aquest és, per Montserrat un dels grans errors de la Transició. Per ella la Transició ha estat, "tot una sèrie de feines inacabades", però el pitjor de tot "és la falta d'inquietud de la gent, falta esperit de lluita, falten ganes de col·laborar, ganes d'organitzar-se". Sent que tenim una democràcia còmoda, per la què la majoria de la gent no ha lluitat, i "els quatre que van lluitar, en un moment donat, tampoc la van conquerir".

Montserrat, malgrat el seu desencís, i des de la seva posició actual a la Junta de la Federació de Comerciants de Nou Barris, lluita per la unitat dels botiguers del seu barri. Pensa que tot i que l'esperit de lluita conjunta s'ha perdut s'ha de seguir lluitant. No li agrada la feina de despatxos però col·labora activament amb el seu cosí, president de l'Agrupació de Botiguers de Catalunya i de la Federació de Comerciants de Nou Barris, perquè considera que és important transmetre l'opinió de la gent del carrer als qui tenen poder i càrrecs polítics per fer canviar les coses.

Olga Miralles Fossas

Olga neix a Badalona l'any 1933. Els seus avis materns eren catalans i gairebé no els va conèixer. L'avi era obrer de la construcció i mor molt jove en accident laboral. L'àvia era planxadora i va treballar de valent per treure endavant les seves quatre filles petites. Els avis paterns eren emigrants, nascuts a Alcoi. L'avi de jove treballà al tèxtil, però la seva implicació en la lluita per la jornada de vuit hores provoca el seu acomiadament i la dificultat de trobar feina per la zona.

Llavors el matrimoni amb l'únic fill, el pare de l'Olga, van emigrar a Mèxic. Allà va treballar com a xofer del president i quan esclata la revolució de Lázaro Cárdenas marxen a Cuba. Tornen a Espanya i s'instal·len a Barcelona. Aquí, l'avi, obrí un taller de mecànica que va rutllar bastant bé. Això permet que el pare d'Olga pugui cursar enginyeria industrial i, també, entri a treballar al taller. Els pares d'Olga són de Barcelona, on es van conèixer i casar. Vivien de lloguer, però la prosperitat del taller va facilitar la compra d'un pis de propietat a Badalona, on ella neix el 1933. El pare d'Olga va ser un home d'esquerres, "ateu igual que el seu pare", milità a Esquerra Republicana i ocupà el càrrec de Cap del Parc Mòbil de la Generalitat, "segons Franco era un rojo separatista".

Quan la guerra sembla decantar-se cap a una victòria del bàndol feixista (o dels nacionals), la família al complet emigrà a Clermont Ferrant (França) a on el pare tenia coneguts. Tot i que ella era molt petita té bons records "perquè a França tothom estava boig amb la petita espanyola". Resideixen allà entre el 1939 i 1940 fins que el pare veu perillar la família: "quan ell les va veure mal dades ens va enviar cap aquí". Poc després el pare és detingut pels nazis acusat de contactes amb la resistència. És reportat a Alemanya però la seva categoria d'enginyer el salva d'anar als camps de concentració i és col·locat en la indústria per treballar.

Aprofitant unes vacances fugí i torna a Espanya, llavors, és amagat a casa d'uns amics, "no va poder viure amb nosaltres perquè quan es va negar a tornar a Alemanya, el primer lloc on van venir a buscar-lo va ser a casa". Aquest cúmulo de circumstàncies fan que pràcticament no conegui el seu pare. Aquesta infància, sense veure al seu pare i amb una mare molt liberal, creu que va influir en la seva posterior personalitat: "m'ha donat un caràcter molt independent sempre".

El retorn a Espanya en plena postguerra va ser molt dur, "es va passar gana, cosa que jo no havia passat durant la guerra, la petita i els dos homes que treballaven menjaven bé". La mare i la germana, deu anys més gran que ella, van posar-se a treballar aviat. Ella reprèn els estudis a una escola privada, de la qual recorda que tant el director com els professors eren gent bastant progressista "eren de mentalitat oberta, tot i que havia un sistema establert i era aquell".

Després "el meu pare mentre estava aquí amagat em va pagar el batxillerat, com que es va morir molt jove, no vaig poder anar a la universitat com hagués volgut". Va fer cursos de comptabilitat i gestió, abans de finalitzar-los -els acabarà en torn de nit a l'Escola del Treball- i per mitjà de la seva germana trobà la seva primera feina, amb divuit anys, de meritòria als despatxos de la Creu Verda a Badalona. D'aquesta empresa no recorda cap conflicte laboral d'importància "eren pocs i ben avinguts". Va ser-hi poc temps ja que marxà a la Fajesco als pocs mesos, també d'administrativa i, principalment, perquè no es feia horari partit, això li permetia tenir les tardes lliures per seguir estudiant. Aquest temps l'aprofità per estudiar anglès, i es va treure vuit cursos en sis anys, ja que dos els va fer en intensiu a l'estiu. "Ho vaig fer perquè m'agradava, però no m'ha servit a nivell de feina".

La Fajesco era una empresa del ram químic, d'uns cent treballadors que més endavant es fusionà amb la Margaret Astor. Tampoc té records que fos una empresa conflictiva, "eren en certa manera familiar, se cenyien a la llei". Fins i tot quan l'empresa va tancar no hi va haver conflictes "perquè van pagar indemnitzacions religiosament".

Malgrat aquest caràcter paternalista de l'empresa, Olga prenia consciència de les injustícies socials i laborals existents al seu voltant, que sumat a la influència del seu pare "potser jo ja ho portava als gens", la motivaren a presentar-se com a jurat d'empresa, dins del Vertical, sortí escollida enllaç sindical quan encara no militava a cap partit ni sindicat.

La seva vinculació a Comissions Obreres es produeix arran del Procés 1001. Aquest fet l'indignà molt i decideix lluitar més activament. Els primers contactes van ser a partir d'un company de feina, militant de la JOC, que li presentà gent implicada i la portà a les reunions de Comissions Obreres que es feien a la Parròquia de Santa Rosa de Sta. Coloma de Gramanet. Aviat descobrí que moltes cares ja les tenia vistes del Vertical i s'adona de la política de Comissions de treballar des de dintre del Vertical, estratègia que ella valora com molt positiva i intel·ligent.

La primera lluita que va dur a terme fou intentar aconseguir un conveni unitari per a totes les químiques de la zona: "Badalona ara és una ciutat dormitori però abans era el feudo de les químiques". Ella i Albert Mercader van encarregar-se de visitar les empreses i fer la proposta a altres enllaços sindicals "la gent ho trobava molt bé, però no va tenir èxit, perquè hi havia molta gent que tenia por".

Durant aquells anys també participà activament en la solidaritat amb els familiars dels presos polítics. La seva tasca era anar, porta per porta, recollint diners "anàvem els més caradures, i a la gent li costava menys donar-te cent pessetes per exemple, que embolicar-se en res, però almenys et rebien, t'escoltaven i la majoria ho entenia".

La caiguda de molts companys l'any 1969 propicià que sigués escollida com a representant de Badalona a la Nacional de Catalunya. En una d'aquestes reunions, la majoria a la Parròquia de Sant Josep Oriol, va conèixer a Cipriano García, qui en un principi, "com érem joves i novells, ens va guiar bastant". Dins de la Nacional va viatjar per tot Catalunya, dedicant els seus dies festius a aquesta tasca juntament amb la resta de companys, "per canviar impressions i veure com es podia portar millor la lluita sindical".

Durant un temps escriví editorials i articles al butlletí de Comissions de Badalona, també, guarda a casa seva la màquina de picar els clixés. Malgrat aquesta implicació mai va ser detinguda, ens diu que va tenir molta sort. Inclús la Nacional va ser detinguda quasi en ple en una de les seves reunions, ella i un altre company van escapar de la redada perquè el autobús va fer tard "i un capellà ens esperava fora i ens va dir que no entressim".

Sempre desenvolupà la seva lluita sindical a l'àmbit de Badalona i li hagués agradat que aquesta fos més intensa. Reconeix que "Badalona no era Terrassa", ciutat que ressalta la seva capacitat de resposta davant els conflictes laborals. També en el seu relat fa esment de dos aspectes sobre la lluita que ella va viure a prop: el primer, la poca consciència de classe que trobava en els seus companys administratius, "la mentalitat, almenys en aquella època, sempre s'han cregut una casta a part, com si no tinguessin els mateixos problemes". El segon aspecte era la poca presència femenina als organismes, per exemple no recorda haver-se trobat amb cap dona més durant les reunions de la Nacional de Catalunya de la CONC.

Quan la Fajesco plegà, va optar per muntar una botiga de ceràmica. Negoci al que es va dedicar durant nou anys, tanmateix durant els dos darrers anys, la càrrega dels impostos fa que no sigui rentable i amb seixanta anys decideix jubilar-se.

Es retirà de l'activitat sindical quan deixà l'empresa. Aquest fet coincideix amb els primers anys de la democràcia i, segons ella, "ja no era tan imprescindible, al principi érem pocs, després molta gent s'hi va enganxar, gent que no havia fotut res durant la clandestinitat". Progressivament es va anar allunyant, tot conservant molt bones amistats.

Respecte a la seva trajectòria política, va militar dins del PSUC, malgrat que activament estigué poc temps. Va formar part d'una cèl·lula del PSUC, però no va trobar-se a gust i només va anar-hi "quatre dies". Ella pensa que potser fou pels companys que hi havia al grup, "eren bons companys, amb molt bona fe, però és que alguns anaven amb orelleres". També ella esmenta que la seva personalitat independent estava molt allunyada de qualsevol dogmatisme i disciplina de partit: "és per això que vaig topar amb el Partit, vull dir, a mi per Real Decreto no em fan acceptar res. Si jo no ho veig clar, no és clar allò".

A l'hora de valorar què va significar la lluita portada a terme durant el franquisme, destaca, sobretot, la força del moviment obrer: "han fet menys tots els sindicats a la democràcia que en aquell moment CCOO va fer". També destaca el paper que van jugar organitzacions cristianes obreres com l'HOAC i les JOC en la creació de les Comissions Obreres, tot i que va ser el Partit comunista "els qui van veure una arma de combat esplèndida, van ser llestos i van copsar els llocs importants".

Sobre el sindicalisme actual, opina que tenen poca força, en part degut a la baixa afiliació existent. Té clar que s'hauria de seguir la línia d'altres països europeus on l'afiliació a un sindicat és obligatòria "perquè falta una caixa de resistència pels conflictes laborals".

Francisca Redondo Cubero

Francisca neix el 1915 a Las Pedroñeras (Conca), en el si d'una família treballadora, dedicada a les feines del camp (vinyes i cereals). Destaca, però, la preparació del seu pare, el qual era mestre d'obres i gràcies al fet que era una de les poques persones que sabien llegir i escriure al poble, també ajudava al jutge de la localitat.

Dels seus avis, que van morir quan ella era molt petita, només recorda que eren pagesos propietaris de les seves terres i que ambdós tenien certa formació cultural, ja que sabien llegir. Per contra, ni les àvies ni la seva mare sabien llegir o escriure, perquè segons ens diu, en aquella època la dona no en podia aprendre. L'oncle de la seva mare començà a ensenyar-li amb el resultat final que: "mi abuelo le dio un tenazazo en la mano y le quemó el libro. ¡Que la mujer no tenía que saber!. Y sin embargo él sabía, pero mi madre no podía aprender". Malgrat això, era ella la que es feia càrrec del funcionament de l'economia familiar, i "para las cuentas se espabilaba", com recorda que deia el seu pare: "ves, después de no saber leer, mira si sabes sacar las cuentas".

Francisca, als dotze anys va començar a anar a l'escola pública, tot i que ho feia d'amagat de la seva mare. Aquesta, que s'encarregava de les feines de casa, no volia que hi anés perquè no deixés d'aprendre de brodar: "y que como a ella le troncharon la mano,...". Per contra, el pare acceptava de bon grat que la seva filla anés a l'escola. Tenia una bona relació amb els pares i amb les germanes. Respecte la seva germana gran, ens diu que al principi no anava a l'escola perquè "era más cobarde que yo", tot i que finalment sí que va aprendre a llegir. El canvi es produí amb les germanes més petites, ja que aquestes van tenir un procés d'escolarització més ampli.

També, ella fa referència al concepte que existia de les dones en aquella època: "que siempre nos decían: vosotras a barrer y a fregar". Amb les amigues, però, anava a escoltar el que es deia a les reunions celebrades pels militants cenetistes i els treballadors progressistes al centre popular de reunió del poble. Un dia, ens diu, es va atrevir a donar la seva opinió sobre allò que considerava que s'havia de reivindicar: que anava a segar igual que els nois i no estava d'acord que cobrés menys que ells pel sol fet de ser una dona. Tot i que a la seva família no hi havia una tradició de militància política, als dotze anys, arran d'aquestes reunions, prengué contacte amb els comunistes del poble. La definició de PCE que li va donar un militant del partit la va fer decidir a vincular-s'hi: "Partido Comunista es comunidad. Todo el mundo come, todo el mundo a trabajar, y cada uno en lo que le guste. Y así produce más".

Es traslladà a Madrid el 1929, per servir a la casa que tenien a la capital una família acomodada, veïns de Las Pedroñeras, i amb relacions amb el seu pare, qui els feia treballs a les seves finques. Francisca va acceptar aquesta feina perquè també li oferia la possibilitat de tenir les tardes lliures, i així anar a l'escola i satisfer el seu interès per aprendre. El senyor a qui servia era metge i va ser ell qui l'ensenyà alguns coneixements sobre infermeria, ofici que sempre l'ha agradat i que ha exercit de forma continuada al llarg de la seva vida. A Madrid hi passà tres anys, però hi treballava només durant els hiverns perquè en èpoques de collita havia de tornar a Las Pedroñeras per ajudar la família en les tasques del camp.

Durant les seves estades a Madrid va conèixer altres noies, integrants i simpatitzants del PCE, amb qui es reunia, entrant a formar part de les Joventuts Comunistes el 1931. El xofer de la casa on treballava era un d'ells i fou el qui li va presentar a Dolores Ibarruri, "La Pasionaria", amb la qual, recorda, va tenir una bona relació. L'amo de la casa on servia era Antonio Zapata, un home de dretes: "¡Hombre, son millonarios! Tienen dinero y son de derechas". Ella i el xofer explicaven a Dolores i a la resta de companys les converses que mantenien el senyor de la casa i José Maria Gil Robles, el qual seria, durant la II República, líder de la CEDA.

Quan esclatà la Guerra Civil se'n tornà a Conca, on estava afiliada a les Joventuts. Mentre durà la guerra, anava als hospitals a ajudar als ferits, els rentava i els posava injeccions... Va viure de molt a prop l'horror i el patiment que les guerres comporten. S'implicà molt en totes les accions d'ajuda al front i recorda que quan veia que els ferits es morien "yo veía que me moría también". Quinze dies abans que s'acabés la guerra, els socialistes del poble la van tancar a la presó, ja que el Partit Comunista no va voler signar la "pau honrosa" que ells proposaven als feixistes. Durant sis mesos va estar subsistint, amb una dotzena de companys més, en una cel·la de la presó d'Ucles (Conca), amb unes condicions molt precàries. Així, quan van arribar les tropes franquistes al poble: "ya estábamos en la cárcel. No ves que sabíamos que eso era una trampa. Y los socialistas se creyeron que se iban a quedar mandando, sabes. Firmaron la paz y fue la paz al contrario".

Durant el temps que van estar a la presó van patir molt, ella i la resta de companyes; sovint les treien per netejar carrers o la caserna de la Guàrdia Civil. Així mateix, el capellà els feia empassar-se oli de ricí cada dia que es negaven a prendre l'hòstia divina. Finalment, el 1940, fou posada en llibertat i tornà a

casa amb la il·lusió de poder reiniciar la seva vida.

Als hiverns va reprendre la feina de minyona a casa del senyor Antonio Zapata, tant a Madrid, com a Sevilla, on aquesta família es va traslladar temporalment durant sis mesos. En els primers anys de postguerra, el seu esperit solidari es manifestava quan, d'amagat dels seus amos, anava al camp de concentració a portar menjar als presos republicans "que estaban en condiciones deplorables", gastant-se bona part dels seus ingressos en aquesta tasca. Inclús arribà a comprar-se una camisa de Falange per accedir millor als presos i no aixecar sospites entre els guàrdies. Tots els companys li deien que tenia molt valor, tot i que ella no ho creu. Per a ella aquest caràcter revolucionari va sorgir degut a la ràbia que tenia i a la impotència en la qual es trobava. Ens comenta que fou: "más mala la postguerra que la guerra".

Francisca es casà el 1942 amb Isidoro Gallardo Martínez, amb el qual van tenir tres filles. Es coneixien de tota la vida, ja que ell també era de Las Pedroñeras. Van anar a viure a Las Mesas (Conca), a la finca on el seu marit treballava de pastor.

Un altre episodi que demostra la seva valentia fou quan es presentaren a casa seva i a mitjanit dos guerrillers que anaven cap a França, un d'ells ferit. Francisca els va oferir refugi i els va atendre, amagant-los, fins que van poder reprendre el viatge. Sense aixecar sospites entre els veïns, i sense comentar-li res al seu marit, per evitar el seu patiment, ja que Isidoro -que havia estat capità a l'exèrcit republicà- havia de presentar-se cada quinze dies a la caserna de la Guàrdia civil, on era víctima de múltiples vexacions i agressions, tant físiques com psíquiques.

Aquestes contínues pallises, motivaren l'emigració de la família. Havien de marxar per tal de poder viure d'una forma més tranquil·la. Llavors, Francisca i la filla gran, Vicenta, emigraren a València a buscar feina i casa. Un cop instal·lades, Isidoro i les dos altres filles es reuniren amb elles a Manises (València). En aquest poble només s'hi estaren dos mesos, doncs Isidoro no trobava treball i van assabentar-se que a Puebla Larga (València) podrien trobar feina recollint taronges.

Francisca tenia molt clar que era molt important l'escolarització de les seves filles i el primer que feia sempre quan arribava a una nova localitat era portar-les a l'escola. Ella de seguida es mogué per trobar feina i ho va aconseguir de forma ràpida: durant el matí treballava de cuinera i a les tardes posava injeccions a la casa d'un metge d'esquerres.

A Puebla Larga van viure de forma tranquil·la, tot i que vivien amb la por de la repressió. Qualsevol esdeveniment que passés al poble o als voltants era l'excusa perfecta per descarregar l'ira i l'odi que els feixistes tenien sobre els excombatents de la República. És per això, que un cop van fer presentar Isidoro a la Guàrdia Civil, els quals l'acusaven d'haver matat a dues dones. El fet de conèixer a gent important del poble, com ara el metge, va lliurar-lo de tal culpa. Esdeveniments com aquests feien créixer els sentiments de ràbia, desesperació i impotència envers els falangistes.

La seva lluita ha estat constant, però durant l'època que visqué a València, ho hagué de fer de forma clandestina, ja que en aquell moment " no nos atrevíamos a ninguna cosa, porque todo lo que pasaba nos echaban la culpa a los emigrados". Allà es reunien tots els emigrats i es van posar en contacte amb el Partit Comunista Valencià. Un dia Isidoro es va assabentar que al mateix poble estava l'antirepublicà Sergent Moreno. Ell era el causant de les tortures periòdiques que va rebre quan estava al poble de Las Pedroñeras. Aquesta notícia l'afectà molt i per evitar trobar-se'l va canviar de feina. Al cap de poc temps sorgí la possibilitat d'emigrar a Catalunya juntament amb uns familiars de València, que ja havien fet contactes per trobar feina en arribar-hi. Així ho feren, i fou el 1957 quan s'instal·laren a Terrassa.

Francisca treballà en Terrassa cosint per botigues i fàbriques de confecció. Era treball a domicili, que feia amb una màquina que adquirí amb l'ajuda de les seves filles: "porque con la Overlow sacas mucho, sabes, y mis chicas pues me ayudaban las pobres mucho en todo lo que podían". Isidoro es va incorporar a treballar a la construcció. Com que amb aquests sous tenien problemes per tirar endavant, van decidir anar a França, concretament a Narbona, durant la temporada de la verema per poder obtenir alguns ingressos més. Allà hi anaven amb els cosins de la Francisca i va ser gràcies a aquests que van mantenir contacte amb el comunisme refugiat a França. Malgrat haver de treballar molt a poc a poc anaven millorant la seva situació, i la seva vida anava estabilitzant-se.

El primer contacte que va tenir en relació amb la lluita del moviment obrer fou durant els inicis dels anys seixanta, quan va veure a la porta de la fàbrica AEG de Terrassa una gran multitud de treballadors protestant. Ella s'acostà i va preguntar a un treballador, que va resultar ser Cipriano García Sánchez, "¿Qué pasa aquí?" i ell va respondre "pues que hay despedidos cinco trabajadoras porque han faltado, uno de ellos ha faltado porque la mujer está embarazada, y los han despedido a los dos y estamos pidiendo que qué pasa". A partir d'aquell moment "ya no lo dejamos. Entonces la lucha ya la cogimos y

no la dejamos". Des de llavors es van posar en contacte amb el PSUC y "ya hicimos amistad con Cipriano y él nos enseñó donde estaba la izquierda".

Durant dos anys, van tenir a casa seva una màquina gràcies a la qual el marit de la seva filla Vicenta imprimia premsa clandestina del PSUC, com el "Mundo Obrero" i octavetes. Francisca participava en la seva distribució, donat que gràcies a la seva professió de posar injeccions, ningú no sospitava si a casa seva entrava i sortia molta gent.

Més endavant ja van deixar de tenir la màquina a casa i el que feia era de "correu" per portar tota la premsa de França. Aprofitant que casa seva era un lloc que no cridava l'atenció, també s'hi reunien els companys per preparar tot tipus de mobilitzacions. A meitat dels anys 60 es van formar les CCOO a Terrassa i, tot i no treballar per cap empresa, Francisca participà a totes les manifestacions, lluitant pels aquells ideals que sempre havia perseguit.

Va participar en les reunions de Comissions que tenien lloc al camp, i recorda especialment, les que es feien a la "Font de las Canyes", únic lloc en els treballadors es podien reunir. Més tard, les reunions es feren a alguns locals eclesiàstics, esglésies o centres socials catòlics.

Les seves filles també es comprometeren en la lluita antifranquista i és per això que posteriorment la repressió va estar present a la família de Francisca, ja que van haver de patir l'empresonament del marit de la seva filla Vicenta i la detenció de totes les seves filles. Durant aquest temps el seu compromís sempre fou amb els aparells de propaganda i suport de l'activitat política i sindical.

El 1979 formà part de les llistes del PSUC a l'Ajuntament de Terrassa, en les primeres eleccions municipals democràtiques i en els següents comicis va ser escollida. El 1981 es feia càrrec de la regidoria de Sanitat i Medi Ambient, quan es constituí un govern de coalició entre el PSC i el PSUC.

El 1982, i arran de l'escissió del PSUC, manté durs enfrontament amb els antics companys que havien format el PCC. Opina que molts d'ells no van saber assumir el que significava un sistema democràtic i, per tant, un canvi en la lluita política, que ara era més dialogant i flexible: "No valían nada más que pa una huelga de tirar piedras y de tirar todo eso. Pero pa tener una disciplina en un ayuntamiento no valían. Y nos decían: "¡Ya salen los fascistas, ya salen los fascistas! Cuando yo los veo dando palmás y diciendo: "Ya salen los fascistas". ¡Pam!, la Francisca: un infarto. Desperté a los dos días, en la mutua. Se desbarató el Partido del todo... Así que tengo sufrío que no te puedes figurar,...".

Fou durant aquest període quan impulsà la creació de l'Associació de Veïns de la Maurina, el "Consell de Jubilats i Pensionistes", es vinculà amb el Casal de Amistad amb Cuba, -amb els quals viatjà a l'illa amb motiu d'un homenatge a Fidel-, i participà en la creació del Casal de la Dona. Un dels motius que la porten a participar en la creació del Casal de la Dona fou, segons ens diu, la discriminació que ha patit en la seva experiència personal.

El moviment veïnal, les reivindicacions feministes, la conscienciació política i la lluita pels jubilats i pensionistes -encara hi treballa dins aquesta federació a les CCOO de Terrassa- són les motivacions del seu activisme polític i social a l'actualitat. Francisca comenta les dificultats que troba per arregar la població en torn de les CCOO, inclús els militants de tota la vida. Culpa la competència de l'ajuntament, que els ofereix una sala i sortides " y como no pagan, se están allí, y claro, el voto pues va pa ellos. Así que la han sabido hacer los socialistas".

La seva visió actual del sindicalisme és molt pessimista de cara al futur. Considera que "el sindicalismo en general está muy flojo (...) antes la gente se jubilaba y se apuntaba al sindicato, y eso hoy en día no pasa". L'opinió que té de la societat actual és que ha perdut el sentiment de solidaritat, assegurant que ara ja no es lluita per un bé comú sinó que es fa de manera individual: "No hay la juventud como antes, como antes cuando nosotros. Hoy no, hoy si despiden a uno lo dejan... Y antes no, antes despedían a uno y se tiraba toda la fábrica a la calle para que a ese lo cogieran".

En referència a la situació política, Francisca es veu molt afectada per l'allau d'informacions sobre assassinats sense justificació i el creixement del fenomen del terrorisme, i estableix paral·lelisme amb els anys anteriors a l'esclat de la Guerra Civil. Ella continua mantenint-se fidel a la seva ideologia d'esquerres "y comunista".

Respecte la seva integració, Francisca no s'ha trobat amb problemes, en part perquè sempre ha viscut a un barri obrer i d'emigrants a Terrassa. L'estabilitat econòmica de la família es va reforçar quan li tocà un pis en propietat en un sorteig d'un banc. La trajectòria familiar ha sigut ascendent ja que les seves tres filles han pogut aprendre un ofici i trobar feina estable a Catalunya.

Manuela Rodríguez Lázaro

La família de Manuela, residia a Madrid, però ella neix a Bilbao el 1917, en una de les fugides del seu pare, anarquista, perseguit i empresonat diverses vegades, en els anys vint, per les seves idees. Aquesta activitat del pare marcà profundament la seva infància i la dels seus 7 germans durant els seus primers anys.

Als quatre anys de nèixer Manuela, la família torna a Madrid, al barri obrer de Las Delicias. Ella és la gran de vuit germans, nascuts a Madrid i alguns a Barcelona, quan van haver de marxar novament de forma temporal, davant la persecució política que patia el pare. La situació econòmica a casa era precària, per una banda, per la inestabilitat laboral del pare i els constants canvis de residència; i per l'altra pel fet que la mare treballava al seu domicili com a costurera, però sense molta dedicació ja que havia d'encarregar-se de cuidar una família tan nombrosa.

La mare no estava organitzada, però mostrava una admiració pel marit i li recolzava en totes les seves decisions. Manuela reconeix haver passat gana i misèria en la seva infància, recorda que dormien els vuit germans en el mateix llit de matrimoni.

L'estabilitat econòmica arribà anys més tard quan el pare, vivint a Madrid, es fa encarregat d'obres a una constructora propietat d'un amic anarquista. A partir de llavors la família realitzà una trajectòria social ascendent. Però també propicià que les diferències entre Manuela i el seu pare s'agreujaren.

Des de ben petita acompanyava al pare a reunions dels cercles anarquistes; allà va conèixer molts homes que li van inculcar les primeres idees: "fueron creando en mí un romanticismo sano de la vida.". A més, a casa el seu pare tenia una bona biblioteca, "yo fui la devoradora de aquella biblioteca, leía, casi sin discriminación, cosas de grandes pensadores sobre el anarquismo, y los librepensadores. Casi todos los escritores anarquistas los he leído, cuando era muy pequeña".

Aquest estímul per la formació progressista a casa seva topava després amb el comportament del pare: "porque él tenía esas ideas, pero en su casa no las ejercía. Mi madre era una esclava". La primera baralla familiar forta fou als dotze anys, quan es negà a espisar als obrers que treballaven pel pare en un dia de vaga. Les relacions es van anar deteriorant, i el pare la fa fora de casa als quinze anys, havent de marxar a casa d'uns cosins del seu pare.

Manuela, va emportar-se una màquina de cosir, de les dues que la mare tenia a casa. Al dia següent el pare va obligar la mare que anés a treure-li la màquina: "Y mi madre envuelta en llantos se llevó la máquina. Y esos golpes tan enormes, cada día iban creando en mí una rebeldía enorme contra una sociedad que hacía a los buenos, malos, los pudría". Ella veia com el seu pare va abandonar els seus ideals, i que les expectatives econòmiques el canvien; és en aquest moment quan es produeix el trencament amb el lligams de la seva família. Per tant, la seva relació amb el pare la qüestiona fortament a partir d'un alt component de valoració moral i ideològica, que entra en contradicció entre la transmissió de valors (anarquistes) i la pràctica de les seves relacions.

Manuela no va poder anar a l'escola degut als constants canvis de residència de la seva família. Així doncs, la seva escolarització va ser escassament de vuit mesos a Madrid i quatre a Barcelona. Aviat va entrar al món laboral, ja que als nou anys trobà la seva primera feina dins d'un taller de costura. No va estar gaire temps, ja que va denunciar a l'empresa perquè no cobrava el que estipulava llavors el conveni. Aleshores, existien els sindicats paritaris formats per obrers i patrons, "¡Imagínate que mezcla! Puedes imaginar que nunca ganábamos".

Cap de les setanta companyes de feina la van secundar en la seva reclamació. Al judici tots els testimonis van declarar que no la coneixien de res i que no hi treballava al taller, per aquest motiu l'acomiadaren. És en aquest taller, però, on conegué una dona pertanyent a les Joventuts Comunistes -clandestines durant la Dictadura del Primo de Rivera- i les xerrades amb ella, juntament amb la seva formació autodidàcta, van fer que Manuela s'anés allunyant de l'anarquisme, on mai, de totes formes, va estar organitzada: "las ideas del anarquismo me fueron pareciendo a mí imposibles de realizar ya en aquellos tiempos (...) el anarquismo era una cosa sublime, pero que no era práctica. Y entonces me hice joven socialista, comunista mejor dicho".

Després d'aquesta primera feina i ja fora de casa seva començà a treballar com "repasadora" a casa de gent rica. La seva intenció era la de no resultar una càrrega pels cosins que l'havien acollida. Per altra, deixà el món dels tallers perquè en ells "no se ganaba ni para la comida", i a la casa on va ser-hi tenia dret a l'esmorzar, el dinar i a un berenar, que per a ella ja era el seu sopar.

Tot aquest període d'ingrés en el món laboral i d'apropament a una militància política, coincidí amb la proclamació de la II República, el 1931, de la qual té bonics records: "fue una república limpia, no se mató a nadie, no se persiguió a nadie, las calles estaban llenas de coches y tranvías con gentes cantando canciones más revolucionarias o menos revolucionarias. Fue una orgía del pueblo". Ella ja pertanyia a les Joventuts Comunistes i visqué amb molta intensitat aquest període. Les JJCC organitzaren tallers culturals, excursions, xerrades, etc., on participà activament. En una d'aquestes trobades de joves fou on conegué a Desiderio Baviano, que serà posteriorment el seu company i marit.

Manuela recorda dels dies previs a l'alçament dels militars rebels, el juliol del 36, l'ambient on treballava: "el día en que ya se rumoreaba que los fascistas iban a dar un golpe de estado. A media mañana dejé la costura y me marché, era una madre con seis o siete chicas, reaccionarias, fascistas hasta más no poder. Las planté y me fui a mi local de militancia, de las Juventudes. Estuvimos movilizados veinte días antes del alzamiento de Franco. Porque ya teníamos noticias de que iba a haber un alzamiento".

També recorda com la gent va combatre les tropes franquistes cos a cos pels carrers de Madrid, s'emociona quan rememora com tot el poble en armes va arraconar els feixistes cap a les afores. Van ser tres anys molt intensos, i Manuela madurà molt ràpidament, ocupant graus de responsabilitats ja en aquells moments, amb només dinou anys la feren responsable d'organitzar l'activitat d'un convent, que havien confiscat les Joventuts Socialistes Unificades, i transformar-lo en un hospital de sang i en un taller de costura pel Front.

La lluita pels seus ideals la portaren a un major grau de compromís i decidí marxar al front amb set companyes més, va ser-hi tres mesos. Manuela no sap si va ferir algú, però reconeix "no tener remordimientos, porque la guerra era muy cruel, y yo luchaba por unas ideas que llevaba muy dentro". La decisió d'abandonar el front va estar motivada, en gran mesura, pels prejudicis que ella veia en molts companys, i posa l'exemple de la sobreprotecció que els homes mostraven vers les dones quan aquestes rebien alguna ferida, "éramos casi un peligro cada vez que teníamos algún percance, soltaban todos las armas para socorrerte".

Així doncs, va comprendre que feia més falta i major servei a la reraguarda al càrrec dels hospitals, dels tallers de costura, de les escoles,... Quan tornà a Madrid, la posaren al front del Comitè Provincial de la JSU i l'anomenaren secretaria sindical. Aquesta responsabilitat la va fer entrar molt en contacte amb els obrers, i era una tasca amb la qual es trobava molt a gust: "iba por los centros de trabajo, de material para el frente, hablando con hombres y mujeres, creando moral...".

La derrota del govern republicà va ser imminent i Manuela fugí cap a Alacant, embarassada del seu primer fill. Els moments de la rendició són tristos. A l'horitzó veu els vaixells que els havien de treure d'Espanya, però que Franco impedeix que arribin a port. Milers de dones -les van separar dels homes- són empresonades i amuntegades en improvisats camps de concentració: "éramos miles y miles de mujeres, no nos daban de comer, no teníamos camas, dormíamos en el suelo, no había ropa, era el mes de abril, era bastante frío y húmedo. Y un día de esos,... al tercer día, pues yo rompí aguas y dí a luz". La idea de tenir el seu fill en aquelles circumstàncies fan que no es rendeixi.; un cop de sort li fa creuar-se amb uns dels pocs sanitaris que hi havia al camp de concentració, i així aconsegueix ser atesa per un metge i donar a llum en un llit, això sí, amb dos guàrdies civils a la porta.

Quan és posada en llibertat i surt del camp de concentració, el seu primer pensament és continuar la lluita contra el feixisme, passant-se a la guerrilla de la zona d'Extremadura. Demana ajuda als pares del seu company que viuen en aquella zona, però no la rep, en gran part per la por a les represàlies. La impossibilitat de deixar el fill amb algú la fa desistir. Llavors es refugia a la ciutat de Barcelona, a casa d'una amiga que coneixia de la seva infància. Arriscant-se, decideix visitar al seu company als camps de concentració encara existents a Alacant. Tot i el perill, li va fer arribar un salvoconduite, falsificat per ella, per poder trobar-se els dos a Barcelona. Així va ser, i al poc temps estaven amb el seu fill al colomar on es refugiaren.

En aquesta etapa de la postguerra, novament són moments difícils i precaris en la seva vida: subsisteixen amb hortalisses d'un petit hortet que tenia la seva amiga: "hacíamos una comida diaria y no teníamos nada, nada en absoluto, más que una chaqueta mía y un abrigo que era la cuna de mi hijo en el suelo." Així van passar-hi gairebé dos anys sense sortir al carrer, amagats al colomar, per por a que els reconeguessin i els denunciessin.

Superar aquesta situació no fou fàcil, però poc a poc treballaren en petites feines: ella cusia mitges a casa i Desiderio recollia llenya, i també venia articles porta a porta, fins que ell, un reconegut dibuixant, és contractat per una editorial de Falange, per il·lustrar contes infantils i després una revista del partit únic. Tots dos prosperen, ella augmenta la clientela i ell consolida el seu prestigi professional. Això els

permet traslladar-se a un pis i comencen a fer una vida més normal. Poc abans de tenir el seu segon fill, Manuela es casa per l'església. Era l'única manera de rebre assistència mèdica i social durant l'embaràs. Aquesta experiència no li va causar cap impacte moral, simplement ho veia com un tràmit que li facilitava certs serveis i l'evitava certs problemes: "fue todo un episodio,.. las monjas de los servicios sociales me tuvieron que pagar todo,... incluso los sellos de las cartas que se enviaban al registro civil de Madrid". Aquesta situació s'explicaria, tant per la seva necessitat econòmica, com pel seu propi orgull i convenciment ideològic. De la cerimònia recorda que va casar-se amb una bata i unes sandàlies fetes per ella.

A mida que troben una certa estabilitat familiar i laboral, Manuela i el seu marit comencen a treballar políticament també en la clandestinitat, organitzant-se en el PSUC. Ella pren contacte amb l'àmbit dels familiars de presos, lluitant per la millora de les seves condicions. Entre altres raons, perquè durant aquells anys el seu marit és empresonat dues vegades a la Modelo de Barcelona, per les denúncies d'antics companys de feina d'abans de la guerra. En les freqüents visites a la presó, ella entrà en contacte amb moltes dones i familiars dels presos, i aviat es destacà en participar en la solidaritat i la recollida d'ajuts pels presos: "Yo recogía dinero de toda la gente que ayudaba..., había gente del extranjero que nos escribía como si fuéramos sus hermanos, sus primos, o sus amigos: Te mando un giro por el día de tu santo o lo que sea...". Ella i altres companyes es fan socies de l'associació d'"Amics de les Nacions Unides" per camuflar les seves primeres reunions, perquè els serveix com aixopluc per les seves activitats. També és durant aquesta etapa en la clandestinitat quan comencen a sorgir petites diferències amb el seu marit, sobretot pel grau d'implicació en la lluita política de cadascun. Ell no era partidari d'una implicació tan directa i destacada, exposava la necessitat de protegir la seva feina professional i el projecte familiar. Tanmateix, ella creu fermament en el que fa, i no volia ni pensava renunciar a la intensitat d'aquesta lluita. Reconeix que aquesta dedicació a la clandestinitat potser li ha tret temps de la seva vida familiar, però també ho té molt clar: "fuimos víctimas de una situación que no la producía yo, la producía la vida, no, y que la volvería a repetir, la lucha...".

Tot i que els problemes s'agreuaren amb els anys, la parella romandrà junta. En el pensament de Manuela estan els seus fills, no vol fer-los passar pel que ella havia passat, ni provocar-los cap trauma durant la seva educació. Els dos fills, i per mutu acord de la parella, van anar al Liceu Francès: "sabíamos que el Liceo Francés había gente que era progresista, entonces hicimos el sacrificio mayor, no íbamos al cine, no íbamos a nada, ni hacíamos gastos de ninguna clase,... Pero ellos iban al Liceo Francés". Aquestes paraules resumeixen la importància que per a ella tenia l'educació dels fills. Tots dos han cursat estudis universitaris -econòmiques i físiques- fora d'Espanya.

El fill més gran començà els seus estudis a la Universitat de Barcelona però fou detingut estant al primer curs, a finals dels anys cinquanta, en l'època que sorgiren els moviments estudiantils. Manuela també és detinguda i portada a comissaria per presenciar les tortures físiques i psíquiques a que sotmeteren al seu fill. Tanmateix, cap dels dos confessen; van estar-hi cinc dies retinguts, violant les mateixes lleis franquistes. Ella pren la decisió de presentar una denúncia -ens diu que és de les primeres que es van fer- contra la policia del règim: "Y la denuncia fue la siguiente: Tengo un hijo en la jefatura, le están martirizando. He estado cinco días presenciando, obligada por los policías, las torturas a las que le someten. Y hago esta denuncia para que le saquen de la Jefatura, y el funcionario de la Audiencia que estaba de guardia me dijo: -Señora, ¿usted sabe lo que está haciendo?-. Y le dije que sí, que sabía lo que estaba haciendo".

Aquesta detenció va tenir una certa resposta pública. Els companys de facultat van omplir els murs de la ciutat amb pintades contra el règim, demanant la seva llibertat i la d'altres presos. El ressò va tenir un caràcter internacional gràcies a que la BBC britànica va recollir la notícia. Mitjançant aquesta campanya de denúncia, el fill petit és becat pel govern rus, com acte de solidaritat, i en certa mesura per protegir-ho.

Més tard, als anys seixanta, quan surt en llibertat el fill gran -després de cinc anys de presó- també és becat per l'Alemanya Democràtica. Aquesta situació propicia que Manuela s'hagi de retirar per un temps de la lluita clandestina; la Brigada Política i Social els sotmet, a ella i el seu marit, a una intensa vigilància: "a todo el que se acercara a nosotros podían cogerle. Y estuvimos cuatro años de soledad sin ver a nadie, y con nuestro hijo en la cárcel. Al otro le tuvimos que sacar del país (...). Y entonces nos quedamos sin nuestros dos hijos. Nosotros dos solos aquí, sin ver a nadie de los nuestros. Son los peores años de mi vida."

És en aquells moments quan Manuela va impulsar la seva trajectòria laboral. Sempre s'ha dedicat al món de la costura, a casa ja ajudava a la mare. Potser les circumstàncies personals de la seva adolescència marcaren l'elecció d'aquesta professió, que durant bona part de la seva vida va ser, exclusivament, un mitjà de subsistència. Però una vegada vivint a Barcelona, amb el seu afany de superació i perfeccionament, adquireix bons coneixements i molta pràctica convertint-se en una bona oficiala.

Sempre ha valorat com a factor clau la necessitat de tenir una independència econòmica per gaudir d'una independència personal. En aquest sentit, el 1968 esdevé una altra data clau en la seva vida: en aquells moments els fills estan a l'estranger i la relació amb el seu marit s'ha trencat definitivament, tot i que han conviscut junts sempre. Aquest trencament té certes similituds amb el que es produí amb el pare de Manuela, sembla una segona ruptura on intervé fortament el compromís ideològic.

Aleshores decideix marxar una temporada a França. Per una banda, per motius polítics, alguna petita discrepància amb la línia del Partit: "había cosas que no me gustaban políticamente, no humanamente, porque yo ya sé que los seres humanos no somos perfectos, pero políticamente, no me parecían apropiadas y tuve un momento en que dije: "Bueno, pues o estás equivocada tú, o están los demás". I també per la declaració de l'estat d'excepció al País Basc, ella intueix que si es queda tard o d'hora la detindran. Per altra banda, hi ha motius professionals, ella s'entusiasma amb la idea d'aprendre la tècnica del "Pret-a-porter", molt estesa a França però encara no introduïda a Espanya.

Durant tres anys i mig resideix a França on continua la seva maduració cultural i política, i també comença a valorar la seva feina: "yo le encontraba un adelanto bárbaro para la gente obrera porque el "pret-a-porter" eran en serie, y la gente de menos dinero podría comprar lo bonito también. Ya no trabajaba para la gente rica, sino para el pueblo". A la tornada, amb la formació que havia après, obtingué una notable promoció laboral, treballà com dissenyadora pels principals cases de modistes de la ciutat de Barcelona. Això va suposar un ascens social força important. La millora en els seus ingressos li permeten adquirir una bona vivenda, una casa a Horta -una zona de la ciutat que s'ha revaloritzat d'uns anys ençà- i més tard comprà dos pisos amb l'idea de que siguin la vivenda dels seus fills.

Tanmateix ella considera que va ser fidel a les seves idees i conseqüent amb la lluita que portava per la millora de les condicions laborals de la classe obrera, i és per això que es jubila a l'edat que li pertoca, renunciant així a uns ingressos elevats que alhora també haguessin millorat la seva pensió actual. Tot i que és "de las medias, no de las altas del todo", segons ens confirma.

Manuela, en el moment que pot ajudar i mantenir un cert nivell econòmic ajuda a alguns dels seus germans a emigrar de Madrid a Barcelona; de forma progressiva es converteix en el referent d'ells i els acull a casa seva. També dona suport a la seva mare en el moment que aquesta decideix separar-se del pare i, també es trasllada a casa seva. Finalment Manuela és l'agent que protagonitza el reagrupament familiar.

Reprèn la seva activitat sindical truncada per la guerra i la clandestinitat. Així, als tallers on treballa intenta millorar les condicions de les "oficialas" i aprenentes que té al seu càrrec. Això li va costar enfrontaments amb els patrons i diversos plets. Tanmateix no té una vida orgànica ni en el partit ni en el moviment sindical. És amb l'arribada de la democràcia i la legalització dels sindicats quan col·labora dins la Secretaria de la dona de la CONC i, posteriorment a la Federació de Pensionistes i Jubilats. Des d'on brega per la millora de "las pensiones de viudedad, que obligan a las mujeres cuando se muere su marido, a vivir esclavizadas". Sempre ho ha tingut clar "el sindicato es primordial, yo siempre he luchado porque los partidos tuvieran a toda su gente sindicada. Porque era donde... la verdadera lucha contra el patrón y contra el capitalismo está en los sindicatos". Ara té 80 anys, però encara treballa dins la Unió de Sindicats de CCOO del Barcelonès, amb el tema de les pensions i les dones. Accepta amb un cert to de dolor la seva sortida de la Federació de Pensionistes i Jubilats per donar pas als companys de menys edat; ella encara se sent útil i amb ganes de lluitar.

Paral·lelament a l'activitat sindical i política, veu necessària la igualtat home-dona per aconseguir una societat més justa. Ja de jove va viure els prejudicis del seu pare a casa i dels companys de partit i d'armes "los hombres mantenían los mismos prejuicios, y ahora también, no, o sea que eso costará trabajo, eso es otra lucha distinta. Y los avances no los han conseguido los partidos políticos, ni siquiera el mío, sino la lucha del movimiento feminista. A la cual estoy entregada desde sus principios"; i se sent molt orgullosa del seu treball personal: "con otras compañeras, pues empezamos la cuestión del movimiento feminista de aquí. Y llegamos a hacer las primeras jornadas del movimiento feminista, y así hasta ahora". Actualment col·labora amb nombrosos col·lectius feministes agrupats a "Ca la Dona": "no estoy dentro de ningún grupo, pero estoy en casi todos. Cuando me interesa algún grupo pues yo no tengo ninguna cohibición en participar, en estar, ¡y en aprender!".

Manuela sap que la seva vida no ha estat fàcil, però se sent molt feliç "estar de acuerdo contigo, con tus ideas, no sentirte inútil, estar dando al mundo lo que puedes, hasta donde te llega tu inteligencia o tu poder. Eso produce una felicidad inmensa". Sap que els temps canvien i potser ara defugés del fanatisme d'anteriors etapes de la seva vida. Tot i que mai s'ha considerat dogmàtica. També és cert que al llarg del relat deixa constància de la convicció que té en els seus ideals i els fruits de la seva lluita, no ocultant la seva animadversió al capitalisme i la reafirmació de la seva afiliació comunista: "La vida

nuestra es un minuto para la historia. O sea que tenemos que tener la seguridad que a veces luchamos, y que nosotros no lo vamos a ver, que nosotros no vamos a disfrutar eso, ese sueño, de libertad y de respeto para todo el mundo. La lucha nuestra, la de todos nosotros es para largo plazo, y que forzosamente tiene que ser ésta alimentada. Dejada por los que nos vamos muriendo y alimentada por los que van llegando, y no sé quizá fuera mi último mensaje, es que nadie que sueñe en una vida, ya no digo mejor, sino honrada, limpia y hermosa no debe de decepcionarse por nada. Porque la lucha que uno lleva..., trae muchos sacrificios, es hermosa también, cuando tú piensas que eres un eslabón en ese quehacer, de todos los seres humanos por una vida más digna. Pero el mensaje más hermoso que se puede dar y más práctico es que uno tiene que seguir siendo como es y como piensa, y procurar contagiar, no quedarte para ti nada, verterlo siempre para los demás, para lograr que la vida cambie en todo, en prejuicios..., pese a todo, pese a los retrocesos históricos, las gentes avanzamos, y si hay gentes que se entregan a procurar que el mundo avance y a pesar de los desengaños seguimos, haremos más corto el camino, el que la gente sea cada vez mejor".

Ángeles Romero Pérez

Ángeles neix l'any 1956 a Piconcillo (Còrdova). Poble on també havien nascut els seus pares i avis, els quals eren treballadors i d'idees republicanes.

El seu avi patern era ramader. Fou militant socialista i formà part de l'exèrcit republicà, motiu pel qual, acabada la guerra, va estar uns anys a la presó. L'àvia paterna, mestressa de casa, sovint li explicava les històries sobre l'avi, i com ella, amb el seus 6 fills, l'havia acompanyat per les diferents ciutats on estava ell empresonat: "allí lavaba la ropa a la gente, cogía leña del campo y la vendía para poderle dar de comer a sus hijos".

L'avi matern, era jornaler, fins que va perdre la vista, per això tampoc va poder anar al front l'any 1936. Encara que s'emocionava al parlar de la República i de tot allò que van perdre durant la Guerra. L'àvia materna, també era mestressa de casa, i al contrari que el seu marit era molt religiosa.

Els seus pares no anaren a escola perquè en la seva joventut encara no n'hi havia cap a la localitat on vivien. Així doncs, tots dos començaren a treballar molt joves. La mare treballà en unes mines de coure properes al poble, principal motor econòmic de la regió. Quan es va casar deixà de treballar per dedicar-se a la família: "mi madre entiende que su trabajo es su casa, siempre lo ha entendido así". El pare, va aprendre a llegir i escriure perquè un oncle se l'emportava a "cuidar ovejas y allí en las chozas le enseñaba", i aleshores treballava "de lo que salía".

A finals dels anys cinquanta, la feina escassejava degut al tancament de les mines, i aquesta situació esperonà al pare i molts altres homes del poble a emigrar a Alemanya. Fou l'any 1962, però, quan Ángeles tenia sis anys, que el pare va marxar. El projecte emigratori consistia en guanyar prou diners a l'estranger per treure la seva família de la misèria del poble i després marxar cap al nord d'Espanya. A Alemanya treballava durant el dia en una empresa del metall com a torner, i a les nits es buscava altres feines per treure's un sobresou: "él allí tenía cinco horas para dormir y los fines de semana para hacer compras y lavarse la ropa". Des d'Alemanya enviava diners per a la manutenció de la família i estalviava la resta. Només tornava al poble durant el mes de vacances d'estiu. "Mi madre lo vivió muy mal, eran una pareja muy joven, que tenían que estar separados por una situación de trabajo, de no poder salir adelante".

Transcorreguts vuit anys des que havia emigrat, el pare decidí comprar un pis a Terrassa i traslladar tota la seva família per iniciar una nova vida. L'elecció de Catalunya com a lloc de destí fou una decisió del pare. La mare proposava el País Basc a on havia emigrat part de la seva família. Ángeles recorda que l'argumentació del pare era: "si hubiéramos tenido hijos, vale, pero nosotros tenemos niñas y en el País Vasco no hay trabajo para las niñas. Es para servir. Y en Cataluña sí que hay trabajo para la niñas, y pueden aprender un oficio. No tienen porque ir a servir a nadie, como tú y yo hemos hecho toda nuestra vida". La mare mig ho va entendre. En qualsevol cas, la ciutat de Terrassa fou l'escollida perquè ja hi vivien alguns dels germans del pare emigrats abans que ell.

Fou un projecte emigratori que afectà a tota la família. Així doncs l'àvia materna, ja vídua, va venir també a viure amb ells. Per altra banda, els avis paterns vivien en el pis d'una germana del pare, també vídua, que es traslladà amb els seus tres fills a Terrassa, ja que la família no volia deixar-la sola al poble.

El pare, encara tornarà a treballar un any més a Alemanya, per recuperar-se econòmicament de la inversió realitzada en la nova casa. A Terrassa, treballà en la construcció i més tard ho farà a l'AEG, del sector del metall, on ha treballat de torner fins que s'ha jubilat.

Ángeles tenia, en el moment d'emigrar, catorze anys i tot just havia acabat la primària. De la seva etapa escolar manté bons records dels amics i dels jocs, però no en té tants bons de les condicions en què es trobava l'escola, on el sostre es queia cada vegada que feia vent, ni tampoc dels mestres, un matrimoni feixista: "Nos hacían ir a fregar los platos a su casa (...) teníamos que cantar al entrar el Cara el sol, con la bandera española, y si lo hacías te daban leche en polvo, y sino no te la daban. Y mi abuelo -y otras familias- dijeron que no queríamos leche en polvo y llegábamos tarde adrede". Del poble, també recorda el fenomen "de las dos Españas", que marcava les relacions amb els veïns: "mi familia me veía jugar con los niños de aquella familia y nunca me dijeron tú no juegues con estos niños. Sólo me decían que en aquella casa yo no entrara".

L'emigració no va resultar cap trauma per a ella. Tot i que recorda que quan el pare els va dir: "Nos marchamos a Cataluña, nosotras respondimos: ¿Y eso dónde está?". Una vegada establerts a Terrassa decidí buscar feina, "por decisión propia", encara que als seus pares no els agradava la idea que entrés a treballar tant jove. La primera feina que trobà fou a una filatura al costat de casa seva, sense contracte.

Als dos mesos, però, deixà aquests taller per entrar a Flexpunt, empresa del ram tèxtil Aquí es va trobar amb un ambient jove i les amistats que va conèixer l'animaren a compaginar el treball amb els estudis. Així doncs, començà a estudiar a les Carmelites cursats del PPO i de comptabilitat, a les nits. Tanmateix, aquests estudis, després, no els ha emprat com a sortida professional, perquè en aquells moments es trobava còmode en l'ambient de les fàbriques, tot i no tenir un sou molt elevat, tema sempre secundari en la seva vida.

Fou en aquesta etapa quan Ángeles va crear el seu cercle d'amistats al barri i a l'escola per afinitats d'idees: "se oía hablar de muchas organizaciones, de asociaciones de vecinos..., y eso lo comentábamos entre nosotras, pero otras no le daban ninguna importancia". Així, aviat sorgí un grupet de joves al barri, amb qui començà a anar a xerrades, passis de pel·lícules, etc. Més tard s'assabentà que moltes d'aquestes xerrades i els cineforum estaven organitzats per gent que militava al partit Bandera Roja. Aquesta gent també estava vinculada a l'activitat veïnal de Ca n'Anglada.

Els seus pares, de seguida van adonar-se de la gent amb qui es movia la seva filla, però, en cap moment li van prohibir aquestes amistats, tot i que recorda: "que cuando iba a alguna manifestación, mi padre se venía antes a casa, y él y mi madre se dedicaban a registrar la habitación por si guardaba algo que los pudiera comprometer".

A Flexpunt treballà gairebé un any. La mala marxa de l'empresa feia preveure el seu tancament i abans que això succeís ja s'havia buscat una nova feina. Passà a treballar a una nova fàbrica de Polinyà, Italco, només dos mesos després que aquesta s'hagués obert. Des de llavors treballa en aquesta empresa, del ram tèxtil, amb capital i direcció italiana. Italco ha sigut una empresa en expansió. Actualment té diverses plantes a la comarca i fàbriques a diferents països europeus i sud-americans.

Els conflictes amb la direcció de l'empresa existeixen des que va obrir-se. Als dos mesos, ja es va plantejar la primera vaga perquè l'empresa no tenia lavabos i el sostre era d'uralita. Passats uns mesos, i degut a que continuaven les deficiències en quant a condicions de salut laboral es plantejà la segona vaga. De fet van ser uns problemes que s'arrossegaren durant molts anys: "el techo era algo exagerado, yo recuerdo que durante casi diez años, allí en el verano, era normal que pufff, se desmayara alguna chica del calor que hacía".

Durant aquesta segona vaga, i mentre es negaven a entrar a treballar, aparegué la Guàrdia Civil demanant carnets d'identitat a alguns companys. Aquests foren empresonats durant una setmana. Ángeles recorda aquest incident per l'actitud de la Guàrdia Civil, quan els treballadors, amb bona intenció, volgueren explicar-los la situació: "¡Es que usted no sabe como nos tienen ahí dentro!, ¡Es que tenemos un lavabo para cien personas, y es que no hay agua!"..., y la respuesta era: "Déme usted el carnet de identidad". L'empresa aprofità aquest incident i el fet que molts eren menors d'edat per enviar cartes als seus pares on els avisava de "las actividades delictivas y las malas compañías de sus hijos". Aquest no fou l'únic incident en què l'empresa cridà a la Guàrdia Civil. En un altre conflicte aquesta va excedir-se en l'ús de la força "y la empresa pedía perdón en un diario -aunque a nosotras no nos lo pidió-, porque no se pensaban que pudiera haber esta represión tan exagerada".

L'experiència sindical d'Ángeles començà després d'aquests primers conflictes. Fou escollida enllaç sindical a principis dels anys setanta. Dels inicis, recorda que els seus companys del jurat era gent propera a l'empresa que havia estat escollida a dit. En aquells anys esdevé molt important el contacte amb els treballadors i treballadores de les fàbriques properes, ja que aquests eren qui els passaven informació sobre reunions del Sindicat Vertical, així com reunions clandestines, fetes arran d'una espècie de coordinadora local dels treballadors de les empreses de la zona. L'assistència a aquestes reunions com a representant d'Italco propiciaren els seus primers passos dins la clandestinitat i la portaren a conèixer gent vinculada a CCOO. Aviat, donarà el pas de repartir el "Mundo Obrero", "L'Avant" i octavetes dins d'Italco, on poc a poc anava consolidant el seu compromís en les reivindicacions dels treballadors. D'entre els conflictes més destacats situa una vaga a meitat dels setanta, davant la qual l'empresa acomiadà a tota la plantilla, decisió que hagué de rectificar als dos dies, fent fora a 28 treballadors i admetent a la resta. L'empresa al·legà que era una vaga "por asuntos políticos" i fou una maniobra per "depurar" tots aquells treballadors dels quals sospitaven que tenien vincles amb el sindicalisme d'oposició al règim.

L'entrada en vigor de la llei de les 40 hores, a principis dels anys vuitanta, motivà un nou enfrontament amb la direcció. Italco fou de les primeres empreses que aplicà aquesta llei, forçada per la vaga indefinida de vint-i-un minuts diaris que iniciaren els seus treballadors, i després que la Conselleria de treball donés la raó als treballadors.

Un altre front reivindicatiu pel qual ha lluitat Ángeles al llarg de la seva trajectòria dins l'empresa ha sigut obtenir un tracte més igualitari entre els homes i les dones. En aquests anys s'ha aconseguit que en

algunes seccions on només treballaven homes ara també hi treballin dones, i que els sous també siguin els mateixos per tothom. Durant molts anys, comenta, la línia de producció de les dones ha estat sempre més mesurada que la dels homes, la resposta que l'empresa els donava era: "que una cosa es que una chica se presente en su casa con 90.000 pesetas y otra cosa es que vaya un hombre".

La relació amb la direcció sempre ha sigut difícil i tensa, les enganxades i enfrontaments verbals, fora de to, han sigut una constant. No es pot dir que hagi sigut una empresa paternalista, ella recorda: "que en los primeros años la empresa regalaba un corte de tejido para hacernos un pantalón, pero un año que los conflictos estaban a flor de piel nos limpiábamos los zapatos con él... y se acabó: ni cesta de Navidad". Només durant una breu etapa, en què posaren al front una direcció catalana, el diàleg social i personal millorà o almenys fou més fluid. Tanmateix, ella, personalment, tampoc s'hi va entendre, i menys quan aquesta nova direcció plantejà fer les promocions a partir de proves psicotècniques, en comptes "de a dedo, como siempre lo habían hecho". Tant Ángeles com la resta del comitè, que en un principi accediren a aquest mètode, van veure que era una maniobra "para enganchar gente de su filosofía".

Aquesta tibantor constant, ha provocat que a Itlco els conflictes, majoritàriament, es resolguessin "a través de huelgas, y no por la vía del diálogo". Les decisions es prenen en assemblees pels treballadors i per majories, existint una bona comunicació i entesa entre el conjunt de la plantilla, excepte la gent d'oficines. El sector administratiu durant molts anys mai els van fer costat en les seves reivindicacions. De fet, era gent que l'empresa utilitzava cada vegada que havia un conflicte perquè donessin el seu vot negatiu a la vaga "pero luego nunca aceptaron la mayoría". Va ser a partir de l'any 1993, amb el trasllat d'una fase de la producció a Suïssa, quan la gent d'oficines es va apropar més al comitè d'empresa perquè els seus llocs de treball també estaven en perill. Durant el conflicte, que va suposar l'acomiadament de molts treballadors, a part de la indignació per l'actitud de l'empresa, Ángeles també va viure amb impotència com "a las reuniones convocadas venían las trabajadoras con sus maridos, y entonces ellas no hablaban, sino que lo hacían ellos. Tuvimos que decirle a los compañeros del comité que también viniesen con sus mujeres, porque les parecía una situación cómica".

Dels últims episodis a l'empresa, ella destaca l'enfrontament que van tenir amb motiu de 25è aniversari de l'empresa, quan la direcció proposà fer una festa a on tots estarien convidats, treballadors de les fàbriques, de les botigues, els alts càrrecs,... la resposta d'Ángeles fou: "Si usted quiere festejar los veinticinco años, déjenos que le hagamos una reivindicación de lo que nosotros entendemos que debería de ser, y acepte algo de eso. Pero no me pida que vaya a comer con usted para que salgamos en la foto juntos, como que esto es una familia porque no es así".

Pel que fa a l'organització de la feina dins de l'empresa, sempre ha estat basada en el treball en cadena: "el rollo este de Taylor (...) y el que no cumple los ritmos lo sacan de la cadena y lo ponen en trabajos no medidos, que el salario no es como el que está en una cadena". Aquesta estructuració del treball fa que darrerament en les negociacions salarials, l'empresa sempre es basi en els ritmes de treball, i que els sous dels treballadors fluctuïn segons la producció "porque sabes que tú vas a correr y a él le va a salir más producción. Ganas tú y gana él".

Ángeles fa una autocrítica quan reconeix que en els darrers anys el comitè de l'empresa s'ha burocratitzat bastant. Això, juntament amb la manca de relleus i el desinterès dels joves, ha provocat la pèrdua de part de l'empenta que es tenia temps enrera. Ara, comenta, que sempre s'acaba pactant amb la direcció. Ella des de les darreres eleccions ja no és delegada sindical, però encara continua a l'executiva de la Federació de tèxtil químiques i afins (FITEQA) de la comarca.

Després de tants anys a Itlco, valora la seva feina com un mitjà per guanyar-se un sou i prou: "pero para desarrollarme como persona, pues he tenido que hacer otras cosas, he tenido que tener relación con el sindicato, y con otras actividades". Dins de l'empresa ha promocionat, entrà d'oficiala segona, i passats uns anys reclamà ser oficiala primera perquè des de feia temps desenvolupava tasques pròpies d'aquesta categoria. Darrerament l'empresa l'ha utilitzada de tapaforats, i per ensenyar a les noves treballadores. Se li reconeix, en tot cas, la seva habilitat i experiència, inclús li proposaren encarregar-se de la formació de les noves, oferta que ella va rebutjar: "ellos lo que quieren es que tú les pases tu experiencia y ponerlos en la cadena y que tiren millas al otro día, ¿A ver, que gano yo con eso?, por dos pesetas, ver como hago polvo todo lo que tu has creado y defendido...".

Tanmateix aquesta promoció laboral i tants anys treballant no l'han suposat uns ingressos econòmics elevats, degut als baixos sous del ram. Creu que potser dins d'aquest sector no han hagut grans dirigents sindicals capaços d'aconseguir millorar els convenis i la patronal del tèxtil manté encara una mentalitat heretada dels seus orígens: "los que yo conozco son gente que todavía entiende que somos sus esclavos, vas a las fábricas y parece que tú formas parte de su propiedad".

Respecte de la transició política al nostre país Ángeles és cautelosa perquè comenta no tenir prou elements per jutjar si podria haver-se fet millor. Ella era molt jove, i aleshores no militava políticament, però sí s'identificava amb el PSUC, i es pregunta: "que cómo es posible con la fuerza que arrancaba el PCE i el PSUC , vendiéramos determinadas cosas que eran sagradas para nosotros, a cambio de este tipo de sociedad... que sí, que ha dado una mejora a la clase trabajadora, pero también hemos perdido en esa escala de valores que para nosotros eran esenciales".

Sobre el sindicalisme actual opina que els seus discursos i les seves pràctiques estan allunyades de la gent. "está provocando que los sindicatos se distancien de la base obrera" I creu que això és preocupant "porque hay una generación que comienza a desengancharse de la política, de los sindicatos,...de las cosas a las que nosotros habíamos conectado". Respecte a CCOO i la seva trajectòria fa la següent valoració:"confío que seamos capaces de mantener esa pluralidad, que es enriquecedora, y que los partidos políticos tengan derecho a defender su política dentro del sindicato, porque si el sindicato simplemente va a la defensa del salario de los trabajadores, pues eso es lo que hacen las gestorías, nosotros somos algo más, en lo social, en lo político...". Afirma, que dins del sindicat sempre s'ha sentit en minoria, però mai ha tingut problemes per treballar conjuntament amb el que anomena sector "oficialista", és a dir amb el grup majoritari.

L'actual moment polític el veu de manera pessimista davant l'alça "que tienen los rollos estos nacionalistas, muy dados a fomentarse y ahí la izquierda tiene muy poco que rascar. O sea, la defensa de la tierra, en el sentido propietario, no es la defensa de la clase obrera, porque la tierra no es mía es de todos". En tot cas, avui manté una militància activa dins del projecte d'"Esquerra Unida i Alternativa" de Sabadell.

Ángeles considera que la seva trajectòria sindical no ha interferit, excessivament, en la seva vida familiar. Va casar-se amb dinou anys, i el seu marit l'havia conegut dins els cercles de joves progressistes del barri. Primer va haver de viure a casa dels sogres, ja que a casa dels pares no era possible, fins que van tenir uns recursos econòmics que els permeteren comprar-se un pis. Aquest estava al mateix barri on estaven instal·lades les seves famílies, al qual marxaren amb els mobles indispensables per viure. Del seu matrimoni té dues filles, la més gran, per decisió pròpia, ha seguit una trajectòria escolar i laboral molt semblant a la d'Ángeles, mentre que la més petita encara està estudiant, amb possibilitats de cursar estudis universitaris.

En les feines de casa el marit col·labora, però de fet Ángeles és conscient que ella té una major responsabilitat. Amb tot, la concepció de la seva relació els ha permès compaginar la vida familiar amb la seva militància sindical, així com una participació activa a l'AAVV del barri i l'AMPA de l'escola dels seus fills, tot i no ocupar càrrecs.

Ma. Eugènia Sánchez Carraté

Ma. Eugènia neix a Barcelona, l'any 1947 en el si d'una família treballadora. Els seus avis paterns provenien de Múrcia, immigrants a la dècada dels anys vint. Els materns eren catalans i un xic més acomodats. Els seus pares van néixer ja a Barcelona i tots dos van anar a escola. Una vegada casats, el pare amb l'ajut de la mare, regeix un herbolari i un petit taller de pells a la rebotiga, negoci que els havia traspasat l'àvia materna. Anys més tard, quan ella ja té 16 anys, el negoci decau. Van haver de tancar, llavors va ser quan el pare va reprendre la seva feina de solter, de practicant, i la mare també es va posar a treballar fora de casa.

Els pares eren d'idees liberals, sobretot ell. Tots dos eren creients, malgrat que no practicants assidus. La seva infància va transcórrer amb normalitat, dins el model social de l'època. Als quatre anys és escolaritzada, va a un col·legi de monges on hi serà fins els disset anys. Els records que guarda són positius, ressalta els bons continguts i el nivell d'exigència escolar, per altra banda, "no era una escola molt carca, ni de gent molt pija". Fora de l'ambient escolar el seu oci girava molt al voltant dels moviments d'escoltes i les excursions amb la família., amb la què sempre mantingué bones relacions.

Acabat el preuniversitari decideix estudiar assistent social i marxa a Pamplona "una mica per sortir de casa, però l'elecció de Pamplona és per pura casualitat". Va matricular-se a una universitat privada i regida per l'Opus, arran de propaganda comercial trobada a la bústia, tot oferint la gratuïtat de la matrícula.

Fou acceptada, i els cursos posteriors, ja per mèrits acadèmics, rep les beques PIO (Patronato de igualdad de oportunidades), que li permeten acabar els estudis. També d'aquest cicle formatiu, en destaca la qualitat de l'ensenyament rebut, en comparació amb el nivell de oferien altres centres de l'època.

L'elecció d'aquesta carrera ho justifica: "perquè jo era molt prosocial, veia que era una professió que m'ajudaria a salvar el món". Influenciada en aquells moments per la precarietat laboral i assistencial que ella veia al seu voltant, amb la gent obrera del barri i també al taller del seu pare. Les inquietuds socials, potser les heretà del seu pare, un home molt inquiet i molt ficat a les activitats del centre social del Poble Sec.

A Pamplona, coneix i es relaciona amb gent ideològicament implicada "sobretot del País Basc, eren contraris a l'Opus, antisistema, etc." Assisteix a debats, xerrades,... encara que "eren més lesqüestions socials que les polítiques". El seu caràcter obert i prosocial la portà a ésser delegada a segon i tercer curs.

Una vegada acabats els estudis, tornà a Barcelona i començà a treballar per a Caritas de Gavà. Poc a poc, i com a part de la seva feina, connecta amb la gent "més significativa d'aquell moment sobretot gent del PSUC i gent de la JOC., després grups com el Que hacer? (...) Llavors va ser el meu despertar polític". També coneix als assistents socials d'empreses -com la Roca- i comença a viure de més a prop les reivindicacions socials de l'època, les assemblees i les vagues del Baix Llobregat. Per mitjà de la feina recolza aquestes protestes veïnals espontànies i liderades per obrers que ja es destacaven a les fàbriques, "jo ho contava com part del treball comunitari que havia que fer, però el capellà volia que només fes atenció individual... -més caritat- i al final va ser una mica tensa la relació...".

A Cáritas, treballà dos anys, ja que el 1968 es presentà a unes oposicions de l'Ajuntament de Barcelona, aconseguint aprovar, segons ens diu amb certa facilitat perquè s'hi presentava poca gent. Des de llavors treballà com assistent social a l'ajuntament desenvolupant la seva feina a diferents llocs. L'obtenció d'aquesta plaça de funcionària va marcar la seva trajectòria laboral posterior. Tot i que en un principi, aquest canvi de treball i d'organisme no va suposar una millora econòmica significativa, entre d'altres motius perquè la seva jornada laboral era de cinc hores diàries.

El primer lloc on treballà fou un hospital, avui ja desaparegut. Després la passaren a l'Hospital del Mar. En aquest lloc fou on començà a implicar-se cada vegada més en els moviments sindicals. El seu primer conflicte important, esdevé l'any 1971, quan participà activament en la preparació d'una vaga on demanaven millores laborals. Va ser una vaga preparada durant mesos, amb moltes assemblees i plataformes que, finalment, no fou portada a terme. Tanmetix, i com a represàlia, ella fou sancionada i traslladada de lloc, amb instruccions perquè fos arraconada sense feina. Aquesta situació va durar poc temps: "el nou jefe devia pensar -vaja tonteria-, i em va posar a fer feina normal" El nou destí va ser la comissaria de beneficència. El primer que va notar és que "eren tots fatxes, fatxes -em deia- on he anat a parar jo!". La seva feina era molt variada però recorda, especialment, que arreglava " los billetes de

vuelta" dels immigrants que no trobaven feina a Barcelona, "però no sé sí algú va tornar al seu poble, ja que pujaven a l'estació de França i es baixaven a Castelldefels ". Amb l'arribada dels ajuntaments democràtics aquest servei va canviar de nom i de funcions, atenent a les pressions veïnals cada vegada més fortes.

A principis dels setanta la plantilla es va renovant i entrà gent més jove. Arran d'aquest canvi connectà amb altres grups de professionals, gent molt heterogènia: del PSUC, MC, FOC, ,d'ensenyament, principalment de l'Escola del Bosc, i gent no militant en cap lloc. Aquests contactes, aviat donen pas a reunions, a fer octavetes, i en general a una millor organització -clandestinament- de les reivindicacions laborals i socials. Ja amb la democràcia i , per donar més ressò a les seves protestes, comencen a concentrar-se i manifestar-se públicament. El moment més tens va quan es tanquen a l'ajuntament i són desallotjats violentament per la forces d'ordre públic. Aquest incident marca l'inici de nombroses vagues i de les negociacions -quan es canvià d'alcalde- dels primers convenis de l'administració pública. Recorda aquesta mobilització com la més intensa i sonada de les que va participar.

Tot aquest procés de coordinació entre els funcionaris dóna pas a la creació del Sindicat de Treballadors de l'Administració Pública (STAC), on hi són representades totes les tendències polítiques del moment, predominant el PSUC. Ma Eugènia participa en la seva constitució, malgrat "que no ho veia molt clar". Aquests dubtes eren deguts al debat obert sobre la doble afiliació, que ella defensava: "veia clar que no es podia perdre el lligam amb tot el que era el moviment obrer", tant és així que assistí a l'Assemblea constituent de CCOO "més com oient, perquè encara estava amb el tema STAC".

Durant un temps compaginà la doble afiliació, tema que va ser molt debatut i criticat aleshores dins el sindicat i el PSUC. Fins i tot, ella i alguns companys van ser cridats des de Madrid: "a que Carrillo ens passés revista perquè no estava d'acord amb la doble afiliació". L'STAC aconseguí en un principi una alta afiliació, però quan s'aproparen les primeres eleccions democràtiques "la gent va fer més l'opció política que no sindical", identificant-se ideològicament més amb CCOO o UGT, llavors l'STAC va perdre progressivament la seva força i desaparegué el 1978.

Dins de la CONC, formà part de la seva executiva en el I Congrés. També va ser-hi dintre de la Junta de Personal dels funcionaris i a la Federació Administració Pública de la CONC. Fins que a l'any 1995, i degut a discrepàncies amb els propis companys, dimiteix de tots els seus càrrecs. Durant tot aquest període ha tingut un paper actiu dins del moviment sindical dels funcionaris, si bé ella, destaca com a líder la companya i amiga Cinta Llorens. La seva dedicació ha sigut gairebé exclusiva al voltant de l'Ajuntament, participant poc a altres nivells territorials. Dins dels funcionaris, formà part de la gran majoria de comissions i plataformes reivindicatives que es crearen en aquests anys.

La seva trajectòria política també és significativa. Malgrat que en un principi no milità en cap partit polític, "veia el PSUC molt estructurat, i poc assembleari". La relació amb la conflictivitat social i laboral li venia pel contacte amb la gent, a partir de la seva feina. Poc a poc, venç les reticències inicials i s'afilia al PSUC el 1974, entrant a formar part de la cèl·lula d'administració pública.

El 1979 formà part de les llistes municipals del PSUC per Barcelona, essent nomenada regidora, a meitat de la legislatura, per la dimissió d'un company. Reconeix "que no em sabia moure amb això de la política, etc. Ho vaig passar malament, sóc massa visceral per fer política: "les coses es veien clares que s'havien de fer d'aquella manera però que després pels consensos polítics s'havien de fer d'una altra. A mi aquestes coses em costaven molt de tragar".

Va exercir el càrrec durant un any i s'encarregà, bàsicament, de posar ordre a l'organització interna de la plantilla. El trencament dins el PSUC en aquells moments, precipità la seva sortida de la política: "em van suggerir que marxés". Passant a treballar amb Miquel Bonilla i el Justiniano Martínez com directora de serveis a diferents districtes de la ciutat de Barcelona, fins el final de la legislatura. Posteriorment ja no ha tornat mai més a la política de gestió, i a més assegura: que no vol tornar a fer-ho, perquè amb la seva experiència ja va tenir-ne prou

El 1983, reprèn la seva plaça de funcionària a l'Ajuntament. Des de llavors ha treballat a diferents llocs: l'alberg dels "sin techo", on arribà a ser la directora; a les oficines dels serveis socials dels districtes de les Corts -8 anys- i a Ciutat Vella -4 anys-. Ara fa dos anys que és a la Regiduria de Drets civils "una cosa nova d'aquesta legislatura, que té tots els temes de drets humans i les campanyes...".

Ma. Eugènia fa una valoració positiva de la seva feina, sempre s'ha trobat còmode exercint aquesta professió "el que passa que ara fa anys que no faig ben bé d'assistent social i em costaria molt". També ens diu que li agrada treballar per a l'administració, per la filosofia que persegueix: millorar constantment els serveis públics, tot i que reconeix estar-hi una mica desenganyada: "la gestió de l'administració publica cada dia és més com a la Nissan". Veu amb incertesa com cada vegada es privatitzen i es

contracten més serveis a tercers "s'acabaran privatitzant els serveis socials, i la sanitat, i tot". El somni d'una reforma de l'administració perquè sigui un servei més eficaç i menys lent, cada vegada el veu més llunyà, si bé "en el fons de la meva ànima encara penso que no és impossible, la realitat és que ara s'ha entrat en una dinàmica molt diferent. És una realitat on tothom es mou tranquil·lament, vull dir ningú protesta".

Respecte a la seva trajectòria familiar, ha estat casada dues vegades i té dos fills del segon matrimoni. L'afinitat d'idees amb els companys ha facilitat un bon enteniment en el repartiment de les feines de casa i l'educació dels fills, que no representaren mai un obstacle per tirar endavant els seus projectes de militància sindical i política.

Els ingressos de Ma. Eugènia foren, relativament, baixos fins que s'aprovà una pujada de sou del 22% pels funcionaris de l'Ajuntament. Va viure molt de temps de lloguer al barri del Clot, fins que als anys vuitanta s'apuntà a una cooperativa de vivendes que fa el PSUC. "Tots érem del PSUC, i clar fou horrible je je , perquè després va haver-hi el trencament i uns dels PSUC i altres al PCC, i si es parlava d'aixetes, acabava com una qüestió política... Bueno, ha sigut divertit i és una experiència maca, perquè tots ens coneixíem". Encara hi viu i ara les baralles, ja només son per temes propis de la comunitat.

A l'hora de valorar la seva lluita en el món sindical i polític envers una societat més justa i igualitària, pensa que potser la política de pactes no ha donat els fruits desitjats "no sé si des de l'esquerra vam cedir, vam perdre massa coses... sembla com si haguessin fet el caldo per altra gent". Té la sensació de "que s'haguessin pogut fer més coses de les que es van fer, era el moment ideal". Respecte el sindicalisme actual, deixa entreveure els seus dubtes sobre si caminen en la mateixa direcció que les demandes de la societat: "l'estructura del sindicat no té prou cintura com per agafar tota una sèrie de moviments que estan sorgint". Aprecia que són molts els joves que no es troben dins del camp de "serveis" que els sindicats ofereixen.

Més concretament en el si de l'Ajuntament tampoc és molt optimista, creu que el principal problema és que hi ha molts sindicats, no tant per diferències polítiques o ideològiques, sinó per enfrontaments personals que provoquen la falta d'entesa i la radicalització de postures.

Georgina Villanueva Sánchez

Georgina neix a Cella (Terol), el 1932. És la tercera de quatre germans. La seva infància està molt marcada per la Guerra civil i la postguerra. El seu pare fou afusellat quan esclatà la guerra i la mare va haver de fugir a "zona roja", a Mora de Rubielos, amb els fills, la més petita de mesos.

A la fi de la guerra tornaren al poble instal·lant-se a casa de la seva àvia paterna "mi abuela cuando se iba a acabar la guerra, ella se preparó, que allí mataban cerdos, preparó como aquel que dice comida para un año". L'àvia juga un paper important en la seva infància i la dels seus germans, ja que en bona part és qui s'encarregà de la casa i d'ells, degut a la precària situació econòmica familiar portaren a la seva mare a l'activitat de l'estraperlo, havent de viatjar molt i passar molt temps fora de casa. Inclús va passar tres mesos a la presó per no poder pagar una multa de 1.000 ptes.

La relació amb la mare fou molt especial, els fills eren conscients dels esforços i sacrificis que la mare estava fent per portar endavant la família i tots van estar sempre molt units a ella, la mare mai es va plantejar casar-se de nou, sinó treballar de valent per treure les filles endavant. Del pare, tot i no conviure molt amb ell, en guarda molt bon record. "Era un home adelantado a su época". Un home amb ideologia, militant d'UGT, amb estudis i un cert nivell cultural, que volia transmetre als fills: "siempre le decía a mi madre: mis hijos, quiero que todos sepan leer y escribir y que saquen los estudios que puedan". Això la mare sempre ho va tenir molt present i tots van anar a l'escola.

Georgina va heretar aquesta afició pels estudis del pare i de seguida va destacar a l'escola. Té un gran record de la seva mestra -sempre va tenir la mateixa-, una dona que havia estat desterrada al poble, per les simpàties amb la República. Recorda detalls com que no obligava als infants a anar a missa i que fora de l'escola alguna vegada els havia parlat de Durruti. Georgina sempre va seure a una taula diferent, on seien "las más adelantadas (...). Excepto otra que también era de izquierdas, las otras seis eran todas de gente de mucho dinero".

Aquest fet va motivar que el capellà del poble suggerís a la seva mare la possibilitat que l'església s'encarregués de la seva formació. La mare s'ho va pensar, però, tant la mestra com alguns familiars van desaconsellar aquesta opció: "ésta, la cogen los curas y nos la hacen monja, eh, y de eso ni hablar". De fet, la seva família: cosins, oncles etc. eren laics i mai anaven a l'església. Tanmateix, recorda que ella i les seves germanes -el germà no- sí que van fer la comunió, "pero únicamente por el vestido y los regalos".

Per entendre millor la seva adolescència, ens diu que cal parlar del seu poble. Del relat es desprèn un poble on hi havia força presència d'anarquistes, i a on durant la guerra i els anys de repressió es va matar a molta gent. A més del seu pare, Georgina també va perdre altres familiars durant la guerra. Era un poble molt dividit, i ella recorda la solidaritat que hi havia entre la gent d'esquerres: "el ambiente del pueblo entre nosotros era muy bueno. Ahora, también había mucho odio con los contrarios. Se sabía perfectamente quienes habían sido y los que habían denunciado y todo eso". L'església i la Guàrdia civil estan presents en els seus records d'adolescència: "le tenía pánico todo el mundo a la Guardia Civil". La seva família era una de les més molestades del poble, sobretot, per la vinculació d'uns cosins als moviments anarquistes.

La vida econòmica del poble era, bàsicament, rural. Els primers sous que ella i els seus germans van guanyar-se, foren de jornalers, al camp, sobretot durant els estius: "nosotros fuimos ya mayores a jornal, a los trece o catorce años. Me acuerdo que nos daban un pan y algo de dinero". Tanmateix, aquesta feina era molt dura per ella i anà molt poc, "no es que estuviera enferma pero era muy enclenque que se dice". Per això als catorze anys, una vegada acabada la primària, decidí marxar a València a servir, on ja hi havia una cosina seva. Va ser-hi només tres mesos "no me acostumbré a estar sirviendo en otra casa y echaba a faltar a mi madre".

L'estreta relació del seu germà amb els cosins anarquistes va fer que la Guàrdia Civil també comencés a molestar-lo sovint. Aquest motiu, sumat a l'escassetat de feines propicien l'emigració del germà cap a Barcelona. Al poc temps ella també decideix provar sort a la ciutat. "en el pueblo se hablaba mucho de Barcelona. Era como... el dorado, como si fuera el dorado". Ens diu que el pare ja havia tingut aquesta idea d'emigrar a Barcelona però els avis s'oposaren "porque supongo que en aquellos tiempos Barcelona estaba en las antípodas".

Georgina veia clar que al poble no tenia sortida laboral, ja que no s'adaptava als treballs del camp. D'altra banda, quedar-se a casa, mentre tota la família treballava de valent, li produïa un cert malestar, per això no va dubtar en emigrar per guanyar-se la vida, malgrat la seva joventut i la tímidesa del seu caràcter.

La mare i la petita van quedar-se al poble fins que va morir l'àvia, després van venir-se cap a Barcelona. La seva germana gran, que ja estava casada, fou l'única que es quedà al poble, però, emigrarà anys més tard també a Barcelona.

Els primers anys a Barcelona no van ser fàcils. Georgina començà a servir en dues cases, fins que es va produir el reagrupament familiar. Amb els diners de la venda de la casa del poble van comprar-se un piset a la Via Júlia. Vivien tots en la mateixa casa i a més a més allotjaven, temporalment, altres familiars que també emigraren durant aquells anys. Aviat tots trobaren feina en diferents fàbriques de la comarca, i la família en general va iniciar un ascens en la qualitat de vida, sobretot per la millora econòmica. La mare va ser rellevada del pes econòmic familiar pels fills: "con tres jornales aunque fueran pequeños, para comer y vivir teníamos bastante, como no había el consumo que hay ahora... Mi madre aquí sí que encontró una mejoría enorme". Els germans entren a Fabra i Coats, del ram tèxtil i ella a una empresa més petita, Pujades i Germans. Va treballar gairebé un any. Finalment, va superar la timidesa i les reticències inicials que li produïen treballar en una empresa tan gran com Fabra i Coats, amb més de 4.000 treballadors, va entrar-hi l'any 1954, amb vint anys i va ser-hi fins que va jubilar-se, anticipadament, als 56 anys.

Georgina treballà a tres departaments diferents i en general està contenta de la seva trajectòria laboral dins de la fàbrica. D'entre d'altres motius perquè la direcció que va trobar aleshores era més permissiva del que hi havia a d'altres empreses de l'època. També el seu treball era poc feixuc, "en Fabra y Coats había cosillas que superaban a lo que era el ramo". Això, té com a exemple el fet que en el seu departament es treballés a preu fet i depengués d'ella guanyar-se un sou més o menys elevat.

Tot i aquest bon ambient a la fàbrica, no trigà gaire temps en entrar dins de la dinàmica de lluites i reivindicacions del moviment obrer del moment. Dels primers anys recorda la relació amb un grup de dones anarquistes que havia a la Fabra, que no estaven fortament compromeses però, de les quals, aprèn molt. El seu primer contacte amb el sindicalisme fou quan les seves companyes la van escollir com a representant del departament perquè anés a les reunions, amb veu i vot, que juntament amb el jurat d'empresa feien amb la direcció. Més endavant ja va ser enllaç sindical, però sense pertànyer al jurat d'empresa: "alguién me propuso a mí, pero el jefe dijo: "Que ni hablar, a la Georgina ni hablar, es una comunista acabada".

D'aquests anys també recorda la solidaritat que hi havia -opina que és diferent l'actual significat d'aquesta paraula i el que es tenia aleshores, molt més compromesa-, les vagues i aturades en solidaritat amb Astúries, el País Basc, i amb altres empreses, principalment, la Maquinista i la Pegaso, sobretot pels llaços familiars, ja que eren molts i moltes els que tenien germans o marits a aquestes empreses: "Vamos a parar, que ha parado la Maquinista, ha parado la Pegaso... El ambiente ya estaba. Se paraba un día o dos después de que paraban las otras, pero ya te lo veías venir". En una d'aquestes aturades va viure un dels moments més tensos, quan davant del director que estava argumentant que havien de tornar als llocs de feina: "pido la palabra yo porque ya casi los tenía convencidos y le dije que no nos poníamos a trabajar, al menos el departamento que yo representaba no nos poníamos a trabajar". La resposta va ser: "A usted, a usted la llevaremos ante un pelotón". La solidaritat dels companys va salvar la situació.

Amb el pas dels anys i el contacte amb l'explotació de les fàbriques, Georgina va reforçant les seves idees de lluita a favor de la classe obrera. Per això, quan es forma la Comissió Obrera de la fàbrica ingressà en ella, militant des de llavors dins aquestes sigles. Per a ella, almenys a la seva empresa, eren els més lluitadors, veia com companys d'altres centrals sindicals no mantenien el mateix nivell d'exigència. Amb l'arribada de la democràcia i dels comitès d'empresa, Georgina fou elegida delegada sindical, essent-hi durant molt de temps. Foren molts anys de defensa dels drets dels treballadors, negociant convenis, horaris, coeficients de producció, recollint signatures... Recorda amb nostàlgia la forma de lluitar dels primers anys: "no preguntábamos por qué, si habían parado abajo, parábamos nosotras". Però, també va viure com el paternalisme de l'empresa era cada vegada menor i com poc a poc anaven perdent les conquestes socials que havia a la Fabra: l'economat, la casa cuna, detalls pels Nadals, sous per damunt del ram... "íbamos a negociar pensando: qué tendremos que darles este año a la empresa para que nos suba un poco".

Però, sens dubte, el pitjor moment i recordat amb tristor fou l'etapa de la reconversió que va patir l'empresa els anys 1981-82. Ella i la resta del comitè van lluitar: vagues, manifestacions, tancades dins l'empresa... però admet la dificultat entre els mateixos membres del comitè per posar-se d'acord a l'hora de coordinar les protestes laborals, i que possiblement no van donar una resposta en forma de mobilitzacions com l'envergadura del problema es mereixia.

Finalment, el procés de reconversió suposà l'acomiadament de molts companys. "Es el momento más malo que he vivido yo en la fábrica. Aquello fue fatal". Reconeix que la plantilla de la Fabra tampoc ha sigut mai de les que prengué la iniciativa, la gent secundava al comitè com a molt, per això ella ressalta molt la importància de la unitat dins el sindicalisme i de conscienciar a la gent en el compromís de defensar els drets dels treballadors, cosa que no sempre havia estat fàcil a la Fabra.

Respecte al sindicalisme actual, pensa que les reivindicacions, les negociacions i les mobilitzacions són totalment diferents, però ho entén. Els temps i les societats canvien i creu que els sindicats d'ara tenen més responsabilitats "pero también menos riesgos, eh". Considera la tasca que desenvolupen com fonamental dins la societat i que hauria de ser més reconeguda i valorada.

Una vegada desvinculada del món laboral, ha preferit retirar-se de l'activitat més directa "los mayores tenemos que dar paso a los jóvenes. Y además que una vez que sales de la fábrica y del trabajo, es totalmente diferente todo". Georgina sap que els seus relleus és gent que no ha viscut el franquisme, però que estan millors preparats i formats, confia que se'n sortiran i amb el temps agafaran l'experiència necessària per defensar els drets del treballadors: "porque los empresarios tienen muchas artimañas, se las saben todas".

A part de la seva militància sindical, Georgina també lluità políticament contra el règim. Participà a les mobilitzacions i assemblees que es feien llavors. Els primers passos els va donar conjuntament amb alguns cosins i germans, encara que, posteriorment, aquests no es van implicar tant en la lluita com ella. Ingressà al PSUC a principis dels setanta i encara hi continua. Opina que si algun dia ha de deixar la seva militància se n'anirà a casa, però mai afavorirà la divisió de les esquerres. Fou precisament mitjançant el seu cosí que Georgina va conèixer a Gabriel Márquez Tena, destacat líder sindical i membre del PSUC, qui seria posteriorment el seu marit. La lluita de tots dos ha sigut constant i té la sensació d'haver tingut sort perquè mai fou detinguda. Per altra banda, la seva militància no ha suposat cap inconvenient ni motiu de discussió dins del matrimoni, i en tot cas ha reforçat la seva relació.

Avui dia els llaços familiars entre germans, cosins, nebots... continuen sent molt bons i estrets. Les tres germanes i un fill d'una viuen en la mateixa escala. Al poble, del que mai s'han desvinculat, els germans, excepte ella, tenen una casa al mateix carrer i sempre que poden passen uns dies. Georgina no té fills, però les noves generacions (nepots, etc.) també estan heretant la seva ideologia d'esquerres, progressista i laica.

Per això, la pèrdua d'algun d'ells són cops difícils per Georgina, sobretot la mort de la mare, que fou un dels moments més durs a la seva vida, per la relació tan especial que sempre va existir entre mare i fills.

La seva integració ha sigut bona. I tant sols se'n penedeix quan recent ingressada a la Fabra, ella i la resta de companyes, la majoria immigrades, van rebutjar l'ofertament de les dones grans, catalanes -les anarquistes-, de fer-les conèixer la feina i parlar amb elles en català. "Pues las tontas de nosotras, que fuimos tontas, porque si hubiéramos dicho pues sí sí, sabríamos hablarlo perfectamente". Georgina fa un balanç positiu del que suposà l'emigració. I reconeix trobar-se molt a gust a la ciutat "en Barcelona, hemos estado siempre muy a gusto, nunca nos hemos arrepentido".

1. Procedència i trajectòria migratòria de les entrevistades

Nom de les entrevistades	Lloc de naixement	Data	Residència/es	Estat civil	Fills
Agudo Bataller, Joana	Begur (Girona)	1949	Begur; Girona; Barcelona; Brusel·les	Divorciada; Casada 2és núpcies	3
Casas Godessart, Carme	Alcalá de Gurrea (Osca)	1921	Ayera (Osca); Almacelles; Langogne (França); Saragossa; Madrid; Tarragona	Casada	2
Casals Pérez, Núria	Barcelona	1951	Barcelona; Sta. Perpètua; Cornellà; Barcelona	Divorciada	
Franco Sala, Ma. Àngels	Barcelona	1951	L'Hospitalet de Llobregat; Sta. Coloma de Gramenet	Soltera	
Gómez Cano, Aurora	L'Hospitalet de Llobregat	1951	L'Hospitalet de Llobregat	Soltera	
Llorens Sanz, Cinta	Tortosa	1947	Tortosa; Tarragona; Barcelona	Soltera	
López Arroyo, Mercedes	Palma del Río (Còrdova)	1951	Palma del Río; Sabadell; Barberà del Vallès; Badia del Vallès	Divorciada	1
Martínez Gallego, Ma. Dolors	Barcelona	1945	Barcelona	Separada	2
Milià Coromina, Montserrat	Barcelona	1947	Barcelona; Toulouse (França); Barcelona	Soltera	
Miralles Fossas, Olga	Badalona	1933	Badalona	Soltera	
Redondo Cubero, Francisca	Las Pedroñeras (Conca)	1915	Las Pedroñeras; Madrid; Manises (València); Pueblalarga (València); Terrassa	Vídua	3
Rodríguez Lázaro, Manuela	Bilbao	1917	Bilbao; Madrid; Barcelona; França; Barcelona	Vídua	2
Sánchez Carreter, Ma. Eugènia	Barcelona	1947	Barcelona; Pamplona; Barcelona	Divorciada	2
Romero Pérez, Àngeles	Piconcillo (Còrdova)	1956	Piconcillo; Terrassa; Sabadell	Casada	2
Villanueva Sánchez, Georgina	Celles (Terol)	1934	Celles; Barcelona	Casada	

2. Origen i trajectòria professional dels familiars de les entrevistades

Nom de l'entrevistada	Agudo, J	Casas, Carme	Casals, Núria	Franco, Ma. Angels	Gómez, Aurora	Llorens, Cinta	López, Mercedes	Martínez, Ma. Dolors	Milà, Montserrat	Miralles, Olga	Redondo, Francisca	Rodríguez, Manuela	Sánchez, Eugènia	Romero, Àngeles	Villanueva, Georgina
PARE ORIGEN:	St. Antoni Calonge	Osca	La Pobla de Lillet	Barcelona	Cantàbria	Flix (Tarragona)	Mures (Jaén)	Múrcia	Lleida	Alcoi (Alacant)	Las Pedroñeras (Conca)	Madrid	Barcelona	Piconcillo (Còrdova)	Celles (Terol)
PROFESSION:	Electricista	Mestre	Tèxtil	Mecànic	Negoci propi	Botiga mobles	Jornaler, Paleta	Conserge	Fuster	Enginyer industrial	Mestre d'obres	Construcció	Herbolari	Jornaler i torner	Jornaler
MARE ORIGEN:	Begur (Girona)	Binèfar (Osca)	Barcelona	Barcelona	Cantàbria	Tortosa	Mures (Jaén)	Múrcia	Barcelona	Barcelona	Las Pedroñeras (Conca)	Madrid	Barcelona	Piconcillo (Còrdova)	Celles (Terol)
PROFESSION:	Botiguera	Mestressa	Telefonista Oficinista Mestressa	Administr.	Negoci propi	Botiga mobles	Jornalera, Mestressa	Mestressa	Mestressa	Administrativa	Cultiu terres pròpies Mestressa	Costurera	Mestressa	Carbonera Mestressa	Estraperlo
AVI PATERN ORIGEN:	Torralba d'Oropesa (Toledo)	França	Borredà	Màlaga	Cantàbria	Castelló	Mures (Jaén)	Múrcia	Lleida	Alcoi (Alacant)	Las Pedroñeras (Conca)	-	La Unión (Múrcia)	Piconcillo (Còrdova)	Celles (Terol)
PROFESSION:	Carrabiner	Fuster	Tèxtil	Comerç	Pagès i ramader	Guàrdia Civil	Rajoler	NS	Electricista	Mecànic	Agricultor terres pròpies	-	Obrer FECSA	Jornaler	Esquilador
ÀVIA PATERNA ORIGEN:	Torralba d'Oropesa (Toledo)	Fontellas (Osca)	Gironella	Barcelona	Cantàbria	Castelló	Mures (Jaén)	Múrcia	-	Alcoi (Alacant)	Las Pedroñeras (Conca)	Madrid	La Unión (Múrcia)	Piconcillo (Còrdova)	Celles (Terol)
PROFESSION:	Mestressa	Mestressa	Mestressa	Mestressa	Ramadera	Mestressa	Camp	NS	-	Mestressa	Agricultura i feines de la casa	Reparadora de cadires	Mestressa	Mestressa	Mestressa
AVI MATERN ORIGEN:	Begur	França	Alacant	Barcelona	Cantàbria	Tortosa	Mures (Jaén)	Múrcia	Cantonigròs (Osona)	Barcelona	Las Pedroñeras (Conca)	País Basc	Vilaseca (Tarragona)	Piconcillo (Còrdova)	Celles (Terol)
PROFESSION:	Pescador	Encofrador	Barber	RENFE	Ramader	Botiga mobles	Camp	NS	Pastor	Xofer Construcció Mecànic	Agricultor terres pròpies	Fornier	Músic	Jornaler	Camp
ÀVIA MATERNA ORIGEN:	Begur	Marçà (Tarragona)	Barcelona	Salou	Cantàbria	Tortosa	Colomeras (Granada)	Múrcia	Cantonigròs (Osona)	Barcelona	Las Pedroñeras (Conca)	País Basc	Barcelona	Piconcillo (Còrdova)	Celles (Terol)
PROFESSION:	Mestressa	Pagesa	Tèxtil	Servei domèstic	Ramadera	Botiga mobles	Camp	NS	Pastora	Planxadora	Agricultura i feines de la casa	Mestressa	Pell	Mestressa	Mestressa

3. Escolarització i trajectòria laboral de les entrevistades

Nom de les entrevistades	Estudis	Edat 1ª feina	Situació laboral	Trajectòria laboral: oficis i professions	Sector
Agudo Bataller, Joana	Magisteri, Història	16	Act.	Soldadora, mestre, tècnica d'educació	Metall, ensenyament, adm. local
Casas Godessart, Carme	Fins 7è de batxiller, Infermeria (UNED)	18	Jub.	Servei domèstic, caixera, infermera	S. domèstic, restauració, sanitat
Casals Pérez, Núria	Secundaris, E.T. Industrial (No acabada)	17	Act.	Aj. de laboratori, especialista, sindicalista, tècn. producció	Químic, metall, arts gràfiques
Franco Sala, M. Àngels	Comerç, Dret (No acabat)	14	Act.	Dependent, administrativa, funcionària	Químic, adm. local
Gómez Cano, Aurora	Secundaris, Geografia (No acabada)	20	Act.	Dependent, administrativa	Comerç, banca
Llorens Sanz, Cinta	Magisteri	17	Act.	Mestre, tècnica d'educació	Ensenyament, adm. local
López Arroyo, Mercedes	Secundaris	14	Act.	Jornalera, especialista	Agrari, tèxtil
Martínez Gallego, M. Dolors	Primaris	15	Act.	Monitora escolar, funcionària	Químic, ensenyament, adm. local
Milià Coromina, Montserrat	Assistent Social	16	Act.	Especialista, recepcionista, dependent	Tèxtil
Miralles Fossas, Olga	Secundaris, Anglès	15	Jub.	Dependent, administrativa	Químic, comerç
Redondo Cubero, Francisca	Primaris	14	Jub.	Jornalera, cosidora, servei domèstic, infermera	Agrari, sanitat
Rodríguez Lázaro, Manuela	Primària inacabada	9	Jub.	Cosidora, dissenyadora de patrons	Tèxtil
Sánchez Carreter, M. Eugènia	Assistència social	15	Jub.	Assistent social	Servei social, adm. local
Romero Pérez, Àngeles	Primaris	14	Act.	Especialista	Tèxtil
Villanueva Sánchez, Georgina	Primaris	13	Jub.	Servei domèstic, especialista	Servei domèstic, tèxtil

4. Militància sindical i política de les ent revistades

Nom de les entrevistades	Pseudònim	Militància sindical / Càrrecs	Militància política / Càrrecs	Repressió
Agudo Bataller, Joana		CCOO, Executiva Sind. Ensenyament, comitè d'empresa, USCOB, CES	FOC, LCR	-
Casas Godessart, Carme	María Elisa Teresa	Enllaç sindical, CCOO, comitè d'empresa, Secr. Gral. Pensionistes Tarragona	JC, PCE, PSUC, IC	Empresonada (1945)
Casals Pérez, Núria		Del. sindical CONC, Secr. Dona, CE Estatal, CE CONC, Fed. Metall, Sindicat Metall	MCC, Moviment feminista	-
Franco Sala, M. Àngels		CCOO, Jurat d'empresa, del. sindical	PSUC	Detinguda (1971)
Gómez Cano, Aurora		Del. sindical, CE CONC, Fed. Banca i Estalvi, CCOO, Secr. Dona	PSUC, PCC, IC, EUiA	Detinguda (1974)
Llorens Sanz, Cinta		Del. sindical, Junta de personal, Consell CONC, Secr. Gral. Fed. Adm. Pública	PSUC, PCC, EUiA	-
López Arroyo, Mercedes		CCOO	PSUC (Regidora), PCC	-
Martínez Gallego, M. Dolors	Marta, Loli	COJ, CCOO	JCC, PSUC, PCC	-
Milià Coromina, Montserrat	Reyes	CCOO	PSUC	-
Miralles Fossas, Olga		CCOO, Enllaç sindical, Del. sindical	PSUC	-
Redondo Cubero, Francisca		CCOO, Fed. Pensionistes	JSU, PCE, PSUC (Regidora)	Detinguda (1939)
Rodríguez Lázaro, Manuela		CCOO, Fed. Pensionistes	JC, JSU, PCE, PSUC, PCC	Detinguda (1939)
Sánchez Carreter, M. Eugènia		Del. sindical, CONC, USCOB, Fed. Adm. Pública	JC, JSU, PSUC (Regidora)	-
Romero Pérez, Àngeles		Del. sindical, CCOO, Fiteqa	PSUC, PCC, EUiA	-
Villanueva Sánchez, Georgina		Enllaç sindical, Del. sindical, CCOO	PSUC, IC	-

5. Militància sindical i política, i repressió sobre els familiars de les entrevistades

Nom de les entrevistades	Parella	Fills	Germans	Pare	Mare	Avi patern	Avia paterna	Avi matern	Avia materna
Agudo Bataller, Joana	CCOO	-	-	-	-	Empresonat (1939)	-	-	-
Casas Godessart, Carme	PSUC, CCOO	CCOO, IC	PSUC, CCOO, JSU	PSA, PSUC	Dones antifeixistes	-	-	Republicà	-
Casals Pérez, Núria	MC, CCOO	-	-	Catalanista d'esquerres	Catalanista d'esquerres	Catalanista d'esquerres	-	Simpatitzant republicà	Entorn anarquista
Franco Sala, M. Àngels	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gómez Cano, Aurora	-	-	-	Conservador	Conservadora	Conservador	-	Conservador	Conservadora
Llorens Sanz, Cinta	-	-	-	Simpatitzant republicà	Simpatitzant republicà	-	-	-	-
López Arroyo, Mercedes	Esquerres	CJC	-	CCOO, PCE, PSUC, PCC	PSUC	-	-	-	-
Martínez Gallego, M. Dolors	CCOO	-	-	-	-	-	-	-	-
Milà Coromina, Montserrat	-	-	Detingut (1969)	JSU	-	Anarquista	-	-	-
Miralles Fossas, Olga	-	-	-	ERC	-	-	-	-	-
Redondo Cubero, Francisca	CCOO, PCE, PSUC	CCOO, PSUC	-	-	-	-	-	-	-
Rodríguez Lázaro, Manuela	JS, JSU, PSUC Detingut (1939) Empresonat	PSUC, PCF Empresonat el major (1959)	-	CNT Empresonat (1920)	-	-	-	-	-
Sánchez Carreter, M. Eugènia	-	-	-	Catalanista d'esquerres	Liberal	-	-	Partit Radical	-
Romero Pérez, Àngeles	CCOO	-	-	USO, PSOE	-	Socialista Empresonat (1920)	Republicana	Republicà	Republicana
Villanueva Sánchez, Georgina	CCOO, PSUC Detingut (1960) Empresonat (1969)	-	PSUC, CCOO	UGT Afusellat 1936	-	-	-	-	-

Fitxa tècnica de les entrevistes

ENTREVISTADES	DATES	ENTREVISTADOR / A	IDIOMA	DURACIÓ
Agudo Bataller, Joana	22/10/98 – 22/12/98	J. Tébar	Català	3 h.
Casas Godessart, Carme	22/10/98 – 22/12/98	J. Tébar	Català	6 h. 30 min.
Casals Pérez, Núria	13/02/98 – 03/03/98	A. Alonso	Català	11 h. 25 min.
Franco Sala, M. Àngels	28/07/97 – 06/08/97	A. Alonso	Català	5h. 30 min.
Gómez Cano, Aurora	03/12/98 – 16/02/99	J. Tébar	Castellà	8h. 30 min.
Llorens Sanz, Cinta	22/10/98 – 18/02/99	J. Tébar	Català	5 h.
López Arroyo, Mercedes	24/07/98 – 23/09/98	J. F. Mota	Castellà	3h. 30 min.
Martínez Gallego, M. Dolors	02/10/98 – 26/11/98	C. Villar	Català	4 h.
Milià Coromina, Montserrat	20/01/99 – 15/02/99	C. Villar	Català	8 h. 30 min.
Miralles Fossas, Olga	24/09/98 – 31/09/98	A. Candela	Català	3 h.
Redondo Cubero, Francisca	23/06/98 – 09/07/98	J. F. Mota	Castellà	4 h.
Rodríguez Lázaro, Manuela	26/03/98 – 05/05/98	A. Alonso	Castellà	5h. 30 min.
Sánchez Carreter, M. Eugènia	29/09/98 – 28/10/98	J. F. Mota	Castellà	7h. 20 min.
Romero Pérez, Àngeles	20/01/99 – 03/02/99	C. Villar	Català	4h. 30 min.
Villanueva Sánchez, Georgina	20/11/98 – 18/12/98	A. Alonso	Castellà	7 h.